DAVID PINSKI

NEUE ERZÄHLUNGEN

Erster Band

Verlag «FUNKEN» G. m. b. H.
BERLIN
1 9 2 3

דוד פינסקי

נייע ערצעהלונגען

ערשטער באַנד

פאַרלאַג „פונקען" ג. מ. ב. ה.
בערלין
1923

——— Alle Rechte, insbesondere der Uebersetzung, vorbehalten ———

Copyright by Funken-Verlag G. m. b. H., Berlin 1922.

BUCHDRUCKEREI LUTZE & VOGT G. M. B. H., BERLIN SW 48.

„לעגענדען"

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/newstories0001davi

I

„ב ר ו ר י ה"

מסכתא עבודה זרה, י"ח, רש"י.

דעם אייבּיגן אָנדענק פון מיין ליכטיגן זוהנעניו גאַבּרי (געבּאָרן דעם 11־טען מערץ, 1909, געשטאָרבּען דעם 14־טען אויגוסט 1916) ג ע ו ו י ד מ ע ט — די ערצעהלונג, וועלכע איך האָב אָנגעהויבּען צוויי פון פיערציג שטונדען פאָר זיין טויט, אין פריידיגער זיכערהייט, אַז זיין ביסל קראַנק־זיין וועט שנעל פאַראיבּער, אָהן דעם קלענסטן פאַרגעפיהל, אז איך און זיין וואונדערבאַרע מאַמע וועלען נאָך בּאַלד, דאַרפען זוכען טרייסט אין איהר.

א.

מיט אַלע מעלות איז געוועזען געבענשט ברוריה, די וויב פון דעם גרויסען תּנא׳ים רבי מאיר. עס איז געוועזען, ווען נאָט׳ס האַרץ איז אָננעפּילט געוואָרען מיט גרויס רחמנות אויף דאָס שוועכע לעבען פון זיין אידישען פֿאָלק, וואָס האָט ערסט זיין זעלבסטשטענדיקייט און זיין פרייהייט פערלאָרען, האָט ער ארויסגענומען איהר נשמה פון אונטער זיין כּסא הכּבוד און ארַאָבגעשיקט זי אויף דער ערד. „געה און דערפרעה די הערצער פון די עלענדע און פערוואָגעלטע, בריינג נחת־רוח צו די פער־וואגעלטע און פערטרויערטע. ווער עס וועט דיך דערזעהן, זאָל וויסען, אז דאָס לעבען איז ווערט גענעבט צו ווערען, און פערשטעהן, אַז ער האָט אַ גרויסען נאָמ, וואָס קאָן הערליכעם שאַפען, און זאָל לויבען און בענשען מיין נאָמען."

און אזוי אויך האָט זי געהייסען ברוריה — די אויסגעוועהלטע פון נאָט; אָבער די רוימער האָבען זי גערופען וואַלעריאַ — די געבענשטע.

שיין איז זי געוועזען אזוי, אַז ביי דעם הערליכסטען זונאונטערגאנג האָבען די אויגען פון בעוואונדערער ארומגעבאָנדשעט פון דער זון צו איהר און פון איהר צו דער זון, און קיינער האָט נישט געקאָנט בעשטימען, וואו איז די גרעסערע שיינהייט און ווער איז דאָס גרעסערע וואונדער. אָבער ביי קידוש־לבנה האָט זי זיך קיינמאָל נישט געטאָרט בעוווייזען אין גאַס, כדי די לבנה זאָל זיך נישט בעהאַלטען פאר דער גרעסערער שיינהייט, און די אידען וועלען נישט קאָנען מקדש זיין די לבנה. — ווען זי איז דורכגענאנגען א גאַס, זיינען אלע געהער שטעהן געבליעבען, כדי זיי זאָלען נישט אריינפאלען אין גריבער אונטער די פיס אָדער זאָלען נישט געשטרויכעלט וועי־רען איבער אַ שטיין אין וועג, וויל די אויגען האָט מען נאָר געפרויכט אויף איהר. און די שוועכע גאַס־אַרבייטער האָבען געזאָגט, ווען זיי האָבען זי אננעקוקט: „דאָס איז אָבער נעוועזען באַלאַם צו די מידע גליעדער. יעצט וועט די ארבייט נעהן אונז וויע־דער לייכט." און די, וואָס זיינען נעוועסען אין זייערע הייזער, האָבען געזאָגט: „האָט עס יעצט נישט אַ ליעבען שיין נעטאָן אין הויז? מסתמא איז ברוריה פאַרבייגענאנגען פאַרבי די פענסטער." די חכמים אָבער האָבען יעמאָלט איינגעפיהרט אַ נייע ברכה, מיט וועלכער אידען זאָלען לויבען און בענשען גאָט דערפאר, וואָס ער האָט אננע־טיילט מיט זיין שיינהייט אַ בשר ודם.

און קלוג איז זי געווען אזוי, אז די קלוגע זקנים פון איהר צייט האָבען געזאָגט: „זאָלען מיר נישט אָנטאָן ווייבערקלייַדער און איהר איבערגעבען אונזערע מענערקלייַדער, ווייל מיט איהר זיינען מיר ווי די אלטע וויבער, ביי וועלכע עס האָט זיך שוין לאַנג אויסגעוועבט דאָס ביסעל שכל, וואָס זיי האָבען ווען פערמאָגט, און זי האָט אין זיך דעם שכל פון אַלע אונזערע יאָהרען צוזאַמענגענומען. און ווען אַ מאַן פלענט זיך לעזן זיין ווייב און זאָגען, אז א פרוי האָט לאַנגע האָר און קורצען שכל, פלענט די ווייב ציאווארפען איהם: „און ברוריה?“ דאַן האָט דער מאַן געכאַפט זיך, אַז ער האָט זיך פעררעדט און אז זיין איינענע ווייב איז קלוגער פאר איהם, וויל זי האָט איהם אזוי קלוג דערמאָנט אָן ברוריה'ן. די חכמים אָבער האָבען יעמאָלט איינגעפיהרט אַ נייע ברכה, מיט וועלכער אידען זאָלען לויבען און בענשען גאָט דערפאר, וואָס ער האָט אנגעטיילט מיט זיין קלוגהייט אַ בשר ודם.

אָבער אויך זעהר געלערנט איז געווען ברוריה. אין תורה שבכתב איז זי געווען אזוי זיכער, ווי אף אַן אויסגעטראָטענעם וועג, און פאר תורה שבעל פה איז זי געווען ווי אַ שראנק, אין וועלכען מען טוט ספרים אַריין. מיט קלאָרער איינפאכ־ הייט האָט זי פעראייניגט אין זיך נרויסע שאַרפזיניקייט, און די תורה איז א פעלד, וואָס מען קאָן בעארבייטען נאָר מיט ד י נעצייג. א סך פלאָנטערס האָט ברוריה פערנאַנדער־ נעפלאָנטערט, און א סך דונקעלע שטעלען האָט זי העל אויפנעלויכטען, איהר וואָרט און פסק דין האָבן נענאָמען, ווי דאָס וואָרט און פסק דין פון איהר מאַן, דעם נרויסען תנאים רבי מאיר. אָבער פון רבי מאיר'ן, וועלכער איז געווען דער נרעסטער פון זיין צייט און שאַרפזיניג, אַז ער האָט געקאָנט מטהר זיין א שרץ מיט ק"ן טעמים, האָט מען געזאָגט: „עס איז נישט קיין וואונדער, אז ער וויס אזוי פיעל און איז אזוי שארפ־ זיניג: ער האָט דאָך ברוריה'ן פאר א ווייב!“

דאָך רבי מאיר'ן האָבען די ווערטער נישט געאַרט און נישט בעלייַדיגט, וויל ער איז זעהר שטאָלץ נעווען אויף איהר, און ער האָט זי אונענדליך נעליבט. און יע־ דען טאָג פלענט ער זאָגען אין זיינע תפלות: „אַ וואונדערבאַרען עדעלשטיין האָסטו בעשאַפען און פון אַלע דיינע קנעכט האָסטו מיך אויסגעקליבען מיט איהם צו בעשיי־ נען — וויַ זאָל איך דיר דאַנקען, גאָט?“

ב.

האָבען די תּלמידים פון רבי מאיר געזאָגט: „מיט אַלע מעלות איז געבענשט נעווא־רען ברוריה און צו א וואונדערבאַרען עדעלשטיין נלייכט זי צו אונזער רבי, מיט וועל־כען נאָט האָט אויסגעקליבען איהם צו בעשיינען, אָבער צו איז דאָך נישט איהר האַרץ בלויז דאָס שוואַכע האַרץ פון אַ פרוי, און ווי די פארבען אין דעם עדעלשטיין, אזוי שפיעלען און בייטען זיך אין איהר די תּאוות? ווער זאָגט אונז, אַז איהרע אויערן זיינען פערשטאָפט צו פערפיהרערישע רעד, וועלכע פאַלען אויף איהר ווי היימס פונ־קען און מאַכען איהר האַרץ ווי וואַקס צוגעהן? מיט אלע מעלות איז אויך נע־בענשט נעווען אונזער מוטער חוה„ פון וועלכער אַלע וויבער זיינען בלויז אן אָבנאַנג, און דאָך זיינען איהרע אויערן אָפען נעווען פאר דער שלאַנג. און וואו חוה איז געפאַלען, וועט ברוריה זיכער נישט קאָנען איינשטעהן.“

אזוי האָבען נערעדט צווישען זיך די תּלמידים פון רבי מאיר, ביז אייגמאָל איז עם דערנאַנגען בײ צו די אויערן פון דעם נרויסען תּנאים. צוערסט איז ער זעהר אויפ־געבראכט נעווָארען, און זיין כעס האָט אין איהם נעקאָכט, ווי דאָס וידענדיגע וואַסער אין אַ פייערקעסעל. ער האָט נעוואָלט טרעפען מיט זיין צאָרן אלע זיינע תּלמידים און פערטרייבען זיי פון זיך. ווי דערוועגען זיי זיך צו צוויפלען אין איהר צניעות און אין איהר ריינהייט און אין איהר שטאַרקייט אין ביצושטעהן אלע פערפיהרונגען! איז נישט ברוריה אַ יום־טוב־קינד ביי נאָט, און ווער עס בעלידיגט זי מיט זיינע צוויפעל, איז מחלל יום־טוב, איז א זינדיגער און נישט ווערט צו זיצען פאר איהם און הערען פון איהם תורה?

אָבער ער, וועלכער האָט נעקאָנט משהר זיין א שרץ מיט ק״ן טעמים, האָט באַלד נעטראַכט פערקעהרט. וועג ער שיקט אַוועק פון זיך זיינע תּלמידים פאר די צוויי־פעל, וועלכע זיי האָבען אויסנעדריקט אין ברוריה׳ן, וועלען זיי אוועקגעהן און זאָגען: „וען מיר וואָלטען נעווועזן אונגערעכט מיט אונזערע צוויפעל, וואָלט רבי מאיר זיך אויסגעלאַכט פון אונז און וואָלט די צוויפעל אויך באַלד פערגעסען. אָבער וויל זיי זיינען נערעכטע, איז ער אריינגעפאַלען אין כעס און האָט אונז פערטריבען פון זיך.“

זיין נרויסער כעס איז יעצט אריבער אין אַ נרויסער פעראכטונג, אָבער דער שאַר־פער קאָפּ האָט וויטער נעטראַכט: בייז איז דעם מענשענס צונג און נעמיין איז דער

צוויפעל פון זיין האַרץ. אויף מטהר צו זיין א שרץ מוז מען זיין א רבי מאיר, אָבער אויף מטמא צו זיין א ברוריה, איז נענוג צו זיין א שרץ. ביז צו דעם טאָג פון איהר טויט וועלען זיי נישט אויפהערען צו רעדען, און ווען איהר הערליכע נשמה ווערט פערלאָזען איהר הערליכען לייב אונבעפלעקט און ריין פון זינד, וועלען זיי זאָגען: זי איז געשטאָרבען ריין, ווייל צו איהר איז די שלאַנג נישט צוגעשטאַנען און ווייל נאָט האָט זי נישט אויסגעפרובירט מיט פערפיהרונג. און דאַן וועלען זיי נאָך זאָגען: נאָט פרואווט אוים בלויז זיינע שטאַרקע, אָבער ווייל ער האָט נעוואוסט ברוריה'ס האַרץ, אַז דאָס איז שוואַך פאר דעם פערפיהרער, האָט ער זי נישט אויסגעפרואווט און אָבגעהיט זי פון פערפיהרונג.

ביי דעם נעדאַנק האָט ער דערפיהלט אַ גרויסע שוואַכקייט אין זיין נאַנצען קערפער, און אַ שוויים איז אַרויסגעטראָטען אויף זיין הויכער שטערן. וואָס טאָן, אַז די ניפטינע שלאַנגען־צינגער זאָלען אזוי נישט שטעכען אין זיין ברוריה, און ווי מאַכען, אַז יעדער נעדאַנק וועגען איהר זאָל זיין אזוי ריין ווי איהר האַרץ?

זיין גרויסער שכל האָט זיך באַלד דערטראַכט און איהם אונטערגעזאָגט: „זאָלען זיי זי אויספרובירען!"

א שוידער איז איהם דורכגעלאָפען, און עס איז איהם נעווען, ווי ער וואָלט זיך דאַרפען שעמען פאר די פיער ווענר, אין וועלכע ער האָט זיך דערווענט אזוינס צו טראַכטען. אָבער ער האָט שוין נישט נעקאָנט צוריק פון דעם נעדאַנקען, וועלכער האָט איהם אויסגעזוהן פאר דעם אייגענען אויסווּרף. מיט אויספרובירען זי וועלען פערשטאפט ווערען די בייזע מיילער אויף אייביג, און אלע וועלען זעהן, אַז ברוריה זיין ווייב האָט אַ ריין האַרץ ווי א ריינעם נייסט, אַז איהר צניעות איז אזוי גרויס ווי איהר שיינהייט, און איהר טרייהייט צו איהם איז אזוי גרויס ווי איהר קלוגהייט. און יעמאָלט ערשט וועלען זיי בעגרייפען, ווי גרויס איז נאָטס חסד צו זייער דור, אין וועלכען זיין ברוריה לעבט, און ווי גרויס איז זיין אייגען אנזעהן ביי נאָט, וואָס ער האָט איהם זי געגעבען פאַר אַ ווייב.

און רבי מאיר האָט נעטראכט אַ טאָג און צוויי און דריי. זיין עס־לוסט איז איהם אָבנעפאַלען, זיין שלאָף האָט איהם פערלאָזען, און נעדאנקען האָבען זיך אין איהם נעמעהרט מיט דער שנעלקייט פון א בליץ — איין נעדאַנק האָט ארויסגעבראַכט דעם אַנדערן, אייגער האָט דעם אַנדערן אונטערגעשטיצט און אייגער האָט דעם אַנדערן נע־

פּסלט. בערג און בערג פון נעדאַנקען, טיעפע, שאַרפע, וויטגעהענדיגע. און צוויישען זיי זיינען נעווען נעדאַנקען, פאַר וועלכע ער האָט זיך נעשעמט, וועלכע האָבען איהם שטאַרק באַאונרוהיגט און ארויסגערופען ביי איהם א כעס אויף זיך אַליין. ווי קומען זיי נאָר צו איהם? די צוויפעל — ווי האָבען זיי נעקאָנט נעפינען אייגטריט אין איהם? ווי קאָן ער, ער אליין, וועלכער וויים דאָך איהר האַרץ אזוי גוט און פאר ווענען איהרע נעדאַנקען זיינען ווי אן אָפען בוך—! האָט זי נישט נענוג בעוויזען, ווי פרום און

שטאַרק זי איז בײַם טויט פון איהרע קינדער? האָט דען נישט די נאַנצע וועלט יע־מאָלט אײַנגעזעהן, אַז אײַנציג איז זײַן ברוריה?

אָבער דער פרומער תּנאים, וועלכער האָט דעם כּח פון דעם שׂטן צוגענליכען צו דעם כח פון נאָט און טויזענדער ווארנונגען ארויסגעשיקט אין לעבען נענען דעם יצר הרע, האָט מיט שוידער געזוכט פערטיידיגונג פאר זיך און זיין אײַגענער יצר־הרע־מורא. און פערשעמטערהייט, מיט אַ ציטער אויף די ליפּען האָט ער געפליסטערט: „זיי מיר מוחל, ברוריה, דו הייליגע מיינע, אָבער זאָלען זיי דיך אויספּראַווען.“

ג.

האָט רבי מאיר פערזאמעלט צו זיך אַלע זיינע תלמידים און נעזאָגט צו זיי:

„עס האָט דערגרייכט צו מיר, וואָס איהר רעדט וועגען ברוריה מיין ווייב, און אייערע צוויפעל וועגען איהר האָבען פערנומען מיינע אויערען. וועז אייגער האָט צווייפעל אין זיין חבר אָהן קיין שום גרונד, וואָס זאָל דער חבר טאָן? זאָל ער נישט קומען אוז זאָגען: וואָס איז דער גרונד פון דיינע צווייפעל, אוז דיין ספקות מיט וואָס האָב איך זיי ביי דיר אַרויסגערופען? אוז זאָל ער נישט זאָגען: דו ביזט אַ שלעכטער חבר, אַז נישט וואָלסטו קיין צווייפעל צו מיר נישט אַרויסגערופען, וועז דו האָסט קיין גרונד צו זיי נישען. זאָל איך אייך יעצט נישט זאָגען, אז איהר זייט אַלע שלעכטע מענשען, נישט וועלט צו זיצען פאר מיר, וויל אייערע אייגענע מחשבות זיינען זינדיג אוז איהר אַליין זייט אַ שפיעלצייג אין די הענד פון דעם פערפיהרער, דערפאר צווייפעלט איהר אויך אין דער ריינהייט פון ברוריה מיין ווייב? וואָלט איך נישט געווען זען געדענקט, וועז איך שיק אייך אַלעמען אַוועק פון מיר אוז שטאָפּ פאר אייך צו די קוואַלען פון מיין תורה?"

א שרעק איז אָנגענפאַלען אויף די תלמידים אוז א גרויסע אונרוהיגקייט האָט זיך בעזעצט אין זיי. די פון זיי, וועלכע האָבען מעהר פון אלעמען ארויסגעזאָגט די צווייפעל אוז פערשפרייט זיי, זיינען געבליבען זיצען מיט אַראָבגעלאָזענע אויגען, בעשעמטע אוז געשלאָגענע. אָבער די פון זיי, וועלכע האָבען זיך נאָר צוגעהערט צו די צווייפעל אוז אַליין זיי קיינמאָל נישט ארויסגערעדט, האָבען געקוקט ארום זיך דערשראָקענע, אויפגערודערטע, ווי זיי וואָלטען געזוכט די שולדיגע. אוז איינער איז אויפגעשטאַנען אוז האָט געזאָגט:

„רבי, דו וועסט דאָך נישט בעשטראָפען די הערער ווי די רעדער."

אָבער רבי מאיר האָט געענטפערט:

„איין שטראָף פאר די הערער ווי פאר די רעדער. וויל נישט די מויז אליין איז דער גנב, נאָר אויך דאָס לאָך."

דאָ האָבען די תלמידים ארויסגערעדט שטיל אוז פערשעמט:

„אָבער מיר צווייפלען נישט מעהר."

רבי מאיר האָט זיך צולאַכט:

„שיינע תּלמידים האָב איך אין אייך, און איהר וועט עס פערשפּרייטען די תּורה אין ישׂראל! א׳ה׳ר וועט דאָך מטהר זיין א שרץ נאָר אויס איין טעם: וועז עס וועט זיך אייך לוינען."

נאָך אַראָבנעפּאַלענער זיינען ביי זיך געבליבען די תּלמידים, און רבי מאיר האָט וויטער נערעדט צו זיי, אויף זיין שטיינער, מיט א משל:

„א פוקס האָט אָנגעטראָפען א הון און צו איהר געזאָגט: „איך האָב געהערט אויף דיר זאָגען, אַז דו צוויפּעלסט, אַז איך בין פון אַלע חיות די צניעות׳דיגסטע, דער־פאר וועל איך דיך נלייך צוריסען." האָט זיך די הון דערשראָקען און ארויסגערעדט מיט תחנונים: „איך צוויפּעל עס נישט, און אויב איך האָב עס וועז געצוויפּעלט, וועל איך שוין מעהר נישט צווייפּלען." און דער פוקס, וועלכער איז נעווען גוט אויס־געלענט, וויל ער איז נעווען זאַט, האָט וויטער געזאָגט צו איהר: „איך לאָז דיך יעצט אָב, אָבער נעדענק, אויב דו וועסט נאָר וועז עס איז ארויסבריינגען פון דיין מויל דעם קלענסטען צווייפּעל, ביזטו א בן־מות." האָט די הון זיך נעשווינען, אז זי וועט קיין־מאָל נישט ארויסבריינגען פון איהר מויל דעם קלענסטען צווייפּעל. אָבער וועז דער פוקס האָט זי אָבנעלאָזען און איז אַוועקנאַנגען פון איהר, האָט זי אונטערגעלענט איהר קאָפּ אונטער איהר פליגעל און אזוי בנגבה׳דיג אריינגעטראַכט אין זיך, אַז עס איז נישטאָ קיין נרעסערער רשעבע וויי דער פוקס."

יעצט האָט רבי מאיר דערהעכערט זיין שטימע און נעזאָגט:

„ניין, נישט מיט אָנשרעקען וועל איך פערניכטען אין אייך די צוויפּעל, וועלכע איהר טראָנט צו ברוריה מיין וויב. איהר וועט זיי דאָך בלויז בעגראָבען ביי זיך טיף אין האַרצען און אָנזאָגען אייערע נעדאַנקען, זיי זאָלען זיך קיינמאָל נישט ארויסדער־וועגען אויף אייערע ליפּען. איהר וועט אייך זאָגען, אז איהר זייט נערעכט, נאָר וויל איהר האָט מיך נישט נעוואָלט פערלירען, האָט איהר אייך אונטערנעגעבען. אָבער איך וויל, איהר זאָלט אויף אן אמת מעהר נישט צווייפּלען. פון אייערע הערצער זאָלען די צווייפּעל ארויסנעטריבען ווערען און אייערע נשמות זאָלען פון זיי אויסגעהיילט ווערען."

די תּלמידים זיינען נעזעסען שטיל, ווי זיי וואָלטען בעטראַכט, וו׳ דאָס זאָל נע־שעהן, און אייניר אַ נישט־פאַרזיכטיגער האָט אויסגערופען:

„אַז דו צווייפּעלסט נישט, וועלען מיר אויך נישט צווייפּלען."

רבי מאירס נעזיכט איז צוערסט זעהר רויט נעוואָרען, אָבער דאַמאָלס האָט ער קיין וואָרט נישט ארויסגערעדט, ווי ער וואָלט זיך איינגעהאַלטען צו רעדען אין זיין נרויסען כעס. דערנאָך איז זיין נעזיכט נאַנץ בלייך נעוואָרען, און איינגעפאַלען אין אויסגעצויגען, פון נרויסער אויפרעגונג אין איהם, און ער האָט נעזאָגט:

„וועה דעם, וועמעס נעדאַנקען זיינען די נעדאַנקען פון א נאַר, און נאָך מעהר וועה איהם, וועז ער בעהערשט נישט זיינע ליפּען. האָט איהר דען פריער נעצוויפּעלט, וויל איך האָב נעצוויפּעלט? וועד פון אייך וועט זיך דערוועגען צו זאָגען, אַז רבי

מאיר האָט נעצווייפעלט אין ברוריה זיין ווייב? אָבער אייערע צווייפעל, וועלכע איהר האָט נישט נעקאָנט בעהאַלטען אין זיך און נעמוזט זיי ארויסגאַווערן פון זיך און אריינ־שיפען אייגער דעם אַנדערען אין די אויערן, וויִ די גיפטיגע שלאַנגען, זיינען געווָארן וויִ אַ קוואַל פון א מנפה, אָנשטעקענדיג און פערגיפטענדיג רעכטס און לינקס, נאָהנטע און וויִיטע. אויך מיך האָט איהר אָנגעשטעקט מיט אייער צווייפעל, און וויִ איהר רעד איך שוין אויך: פיעלייכט איז ברוריה מיר טרייַ, וויִיל דער פערפיהרער איז צו איהר נישט צונעטראָטען."

די פון די תלמידים, וועלכע האָבען די ערסטע אויסגעדריקט די צווייפעל, האָבען נעווואָלט מיט נצחון אויפהעבען די קעפ, אָבער זיי האָבען זיך איינגעהאַלטען, נאָר טיף אין זיך נעשמייכעלט און קוים נעקאָנט זיך בעהערשען, אַז דער שמייכעל זאָל נישט אַ שטיף טאָן אויף זייערע ליפען. אָבער דער קלוגער רבי מאיר האָט בעמערקט דאָס נצחון־פייערל, וואָס האָט אויפגעבליצט אין זייערע אויגען, און ארויסגערעדט מיט שטאַר־קערער שטימע, פאר וועלכער זיי האָבען זיך דערשראָקען:

„איך האָב קיינמאָל אין ברוריה מיין ווייב נישט נעצווייפעלט, און דער קלוגסטער חשד איז מיר נישט אויפגענאַנגען וועגען דער ריינהייט פון איהר האַרצען. אָבער אייער בייז ניפט האָט זיך איינגענעסען אין מיינע ניערען, און אייער נעשטאַנק האָט נעבאָרען אין מיר עיפוש־נעדאַנקען. יעצט זאָג איך מיר: דער עפעל איז וואונדערשיין, אָבער ווער וויים, וואָס עס טוט זיך אין זיין האַרצען? אָט אזוי האָט איהר נעבראכט מיט דעם סם פון אייער צווייפעל, אַז רבי מאיר זאָל צווייפעלן אין דער ריינהייט פון דעם האַרץ פון ברוריה זיין ווייב. זאָל איך נישט פון מיר מיט שטעקענס פערטרייבען און מיט קללות? נאָר איך האָב אנדערס בעשלאָסען. וואָס טוט מען אום אויסצונעפינען, צי דער שיינער עפעל האָט אַ נעזונד האַרץ? מען שנייַדט איהם אויף. אויך איך וויל אויפשניידען, וויל אריינקוקען אין ברוריה'ס האַרץ, פרוביִרען איהרע ניערען. און הערט, וואָס איך האָב אָבנעטראַכט: נאָנצע דרייסיג טעג וועל איך מיך צו איהר אין טבריא נישט בעווייזען — דרייסיג טעג, גלויב איך, זיינען נענוג אויף אויסצופרוביִרען די שטאַרקייט פון א פרוי, וועו איהר מאַן איז נישטאָ לעבען איהר — און איהר קלייבט אייך אויס אייַ־נעם פון אייך, וועלכער זאָל נעמען אויף זיך איהר פערפיהרער צו זיין — —"

ד.

נישט איין מענער־האַרץ האָט אויפגעציטערט, ווען רבי מאיר האָט ארויסגע־רעדט די דאָזיגע ווערטער זיינע. די מענלעכע נאָהנקייט פון דער וואונדערפולער ברוריה האָט ווי א הייסער שטראָם דורכגעריזעלט פון קאָפּ ביז פוס נאָר א סך פון רבי מאיר׳ס תלמידים. אָבער אַם שטאַרקסטען האָט אויפגעשלאָגען דאָס האַרץ פון דעם שיינעם שמעון, דעם זוהן פון רבי ישמעאל, און ער האָט נעמוזט צומאַכען זיינע אויגען דורך דעם רייצנעפיהל, וואָס איז דורכגעלאָפען דורך איהם.

דער שענסטער פון אלע תלמידים איז נעווען שמעון דער זוהן פון רבי ישמעאל. זיין א רוימישע מאַטראָנאַ האָט איהם איינמאָל דערזעהן, איז איהר נעווען, ווי דער גריעכישער נאָט אַדאָנים, דער נאָט פון קראַפט און יוגענד און שיינהייט, האָט זיך מגייר נעווען און אויסגעזעצט זיך לערנען די אונפערשטענדליכע אידישע תורה, און זי האָט איהם נערופן „דער איד־נעווָאַרענער אַדאָנים". הויך אין וואוקס איז ער ג־עווען, און שלאַנק און פלינק, מיט רויטליכע האָר אויף קאָפּ און בערדעל, און אויגען, וואָס זייער פאַרב האָט זיך נעביטען מיט די ציטען פון טאָג און דעם צושטאַנד פון זיין נעמיט און ווען פליק קיינער האָט נישט נעקאָנט אויסהאַלטען. אויס פרומקייט פלעגט ער צומאַכען די אויגען, ווען ער פלעגט זיך אָנטרעפען מיט אַ פרוי, כדי ער זאָל נישט נעבאָרען אין אַ אידישער טאָכטער קיין שלעכטען נעדאַנק. אָבער ער האָט אויסמאָל נישט צוגעמאַכט די אויגען פאר ברוריה׳ן און אנשטאָט צו פערברענען איז ע ר אָנגעצונדען נעווָארען, און זיינע אויגען האָבען אריינגעברענט אין זיך איהר בילד, ווי א זינעל אויף א ברענענדיגען טריפוּאַקס, נישט אויסצולעשען. פון יעמאָלט אָן האָט ער נאָר זי נעזעהן פאר זיך, זי איז נעווען זיין חלום ביי דער נאַכט, און זיין ג־דאַנק ביי טאָג, און דאָס תורה־לערנען האָט איהם נישט נעקאָנט העלפען. זיין גרויסע מענליכע שיינהייט האָט נעפונען איהר צוויליגנ אין ברוריה׳ן, און ער האָט נעלעבט נאָר איהר, ווי נאָך עטוואָס, וואָס האָט שטענדיג נעהערט צו איהם, ווי נאָך עטוואָס, וואָס האָט שטענדיג נעמוזט זיין זיינס. ער איז נעווען פרום אלע זיינע יאָהרען, אין נעווואוסט פון הייסע תפלות און שווערע תעניתים, פון פיינינען דעם קערפער אין ריניגען די נשמה, אָבער זיינע תפלות איצטער זיינען נעווען נישט קיין חרטה און נישט קיין שרעק פאר זינד, נאָר אנקלאנגען און טענות. עס איז איהם נעווען, ווי

נאָט האָט איהם נישט נענעבען, וואָס עס קומט איהם, אוועקגענומען ביי איהם, וואָס האָט איהם אַליין נעמוזט געהערען. און פֿאַר וואָס האָט נאָט נעבראַכט ברוריה׳ן אין זיין וועג? און פֿאַר וואָס האָט ער איהם נישט צוגעמאַכט די אויגען ביי דער בענענונג? און אין זיינע אונרוהיגע, אָפּט פּיעבערישע געדאַנקען האָט ער אָננעוויזען נאָט, וויי ער קאָן נאָך קומען צו דער, וועלכע איז איהם נעווען בעשערט. רבי מאיר קאָן שטאַרבען, און ער וועט ירשענען ברוריה׳ן. און אויב נאָט וויל נישט דעם טויט פון דעם צדיק, קאָן ברוריה רבי מאיר׳ן פערלאָזען, צוגעט׳ען זיך מיט איהם און אריינקומען אין די ארמס פון איהר שיינהייטס־צווילינג. קאָן נאָט עס נישט דער־ווייזען?

און יעצט וען רבי מאיר האָט אָבגערעדט, איז איהם נעווען, ווי נאָט האָט דער־הערט זיינע תפלות, און ער האָט געוואוסט בעשטימט, אַז ער וועט זיין דער אויסג־וועהלטער אויף דורכצופיהרען דעם וויליען פון דעם אַלמעכטיגען. און רבי מאיר, וען ער האָט ארויסגעזאָגט, וואָס ער האָט אָבגעטראַכט, האָט נעווענדט זיין בליק אויף שמעין דעם זוהן פון רבי ישמעאל, ווי ער וואָלט איהם אויסגעקליבען צו טאָן די נעפּעהרליכע שליחות. אָבער ער האָט נארנישט נעזאָגט, קיין עצה נישט נענעבען, נישט אָננעוויזען מיט ווערטער, וועמען ער וואָלט אויסגעקליבען. ער איז גלייך ארויס פון דער ישיבה און נעלאָזען די תלמידים אליין, זיי זאָלען אויסקלייבען פון זיך וועמען זיי ווילען.

און וועדליג פיעלע אויגען האָבען זיך נעוענדט צו שמעון דעם זוהן פון רבי ישמעאל, איז זיין אויסקלייבונג דאָך נישט נעווען קיין איינשטימיג. וויל נאָך איינינע פון די תלמידים האָבען נעוואָלט נעמען אויף זיך די דאָזיגע שליחות, און דאָס זיינען נעווען די יענינע, וועלכע האָבען אם העכסטען אויסגעדריקט זייערע צווייפּעל אין ברוריה׳ס שטאַרקייט.

און איינער האָט געזאָגט:

„אום ברוריה׳ן צו פערפיהרען, דאַרף מען זיין נישט דער שענסטער, נאָר דער קלינסטער. צו איהר קאָן מען צוקומען נישט דורך איהרע אויגען, נאָר דורך איהרע אויערן. איהרע אויגען קאָן זי פערמאַכען פאר דעם שענסטען בילד, אָבער עס איז ניטאָ קיין שטאָף נענוג, מיט וועלכען זי זאָל קאָנען פערשטאָפען איהרע אויערן פאַר קלוגע רעד. דאָס שיינע בילד, וואָס זי וועט דערזעהן, וועט פערפליהען, וויי זי וועט זיך נאָר אָבקעהרען פון איהם, אָבער דאָס קלוגע וואָרט וועט בלייבען זיצען אין איהר האַרץ און וועט דאָרטען גראָבען און ענבוירען. נעדענקט, אַז אויך אונזער מוטער הוה איז פערפיהרט נעוואָרען מיט קלוגע ווערטער פון דער קלוגער שלאַנג, ווי עס שטעהט אין פסוק: „און די שלאַנג איז נעווען קליגער פון אלע חיות אין פעלד.“ און אויב ברוריה וועט ביישטעהן דעם קלוגען וואָרט, איז איהר שטאַרקייט דאָן איבער אלע צווייפעל.“

און ער האָט עס נערעדט אזוי, אַז אַלע זאָלען זעהן, אַז ער איז דער קלינסטער און ער דאַרף נעשיקט ווערען.

אָבער א צווייטער האָט נעזאָגט:

„אום ברוריה'ן צו פערפירערן, דאַרף מען זיין נישט דער שענסטער און נישט דער קלינסטער, נאָר דער שטאַרקסטער, וויל וואָס איז די שיינהייט פון אונזער שענ־סטען נעגען איהר שיינהייט, און וואָס איז די קלוגהייט פון אונזער קלינסטען נעגען איהר קלוגהייט. אונזער שענסטער וועט בטל ווערען פאר איהר און וועט זיך פרענען: „פאר וואָס בין איך אזוי מיאוס?" און אונזער קלינסטער וועט שטעהן פאר איהר ווי אן אומגעלומפערטער נאַר. אָבער די נאָהנטקייט פון א זעהר שטאַרקען מאַן וועט זיך לענען ווי אַ נעפעל אויף איהרע חושים, דער אָטעם פון נרויסער מענליכער קראַפט וועט אריינדרינגען אין איהר ווי ווין און וועט זי פערשיכורען. אום צו מאַכען א פרוי אריינצוביסען אין א פערבאָטענעם עפעל, דאַרף מען האָבען א קלוגע שלאנג, אָבער אום צו מאַכען א פרוי צו פערלאנגען נאָך אַ פרעמדען מאַן, מוז מען האָבען א מאַן, וועמעס גבורה און קראַפט זאָלען ווירקען אויף איהר ווי די צוויי שטיינער פון דער מיהל. און אויב ברוריה וועט ביישטעהן נרויסער מענליכער קראַפט, איז איהר שטאַרקייט אבער אלע צוויפעל."

און ער האָט עם נעזאָגט אזוי, אַז אַלע זאָלען זעהן, אז ער איז דער שטאַרק־סטער און ער דאַרף נעשיקט ווערען.

דאָך א דריטער האָט נעזאָגט:

„אום ברוריה'ן צו פערפירערן, דאַרף מען זיין נישט דער שענסטער און נישט דער קלינסטער און נישט דער שטאַרקסטער, נאָר דער וואויגלערנטסטער. וויל אויב אונזער חבר איז נערעכט אין אלץ, וואָס ער האָט נעזאָגט וועגען דעם קלינסטען און דעם שענסטען, מוז ער דאָך אויך איינזעהן, אַז אויב מענליכע קראַפט וועט ברוריה'ן נישט בעריהרען. וואַרום זי וועט זיך זאָגען: נאָך שטאַרקער איז א וויבדער אָקס און וויר איז שטאַרקער פאַר אַ לייב, זאָל איך דערפאַר אויסגעהן אין תאוה נאָך דעם וויבדען אָקס און דעם לייב און דעם העלפאַנט? אָבער דער וואויגלערנטסטער פון אונז וועט וויסען, וויי ארויסצורופען איהר בעוואונדערונג, וועט געווינען איהר האַרץ דורך זיין שארפזינקייט אין דער תורה, און אויב איהר מאַן, אונזער רבי רבי מאיר, קאָן מטהר זיין א שרץ מיט ק"ן טעמים, וועט איהר פערפירער מיט צוויי מאָל ק"ן טעמים דאַרפען בעווייזען איהר, אז ראובן האָט נישט געזינדיגט מיט בלהה זיין פאָטער יעקב'ס וויב, או דוד המלך האָט נישט נעזינדיגט מיט בת שבע דער וויב פון אוריה דעם התיער, און אז איהר זינד נענען איהר מאַן וועט אויך קיין זינד נישט זיין. און אויב ברוריה וועט ביישטעהן דער נרויסער פלפול־קראַפט פון דעם וואויגלערנטסטען אונטער אונז, איז איהר שטאַרקייט אבער אלע צוויפעל."

און ער האָט עס נעזאָגט אזוי, אַז אַלע זאָלען וויסען, אַז ער האַלט זיך פאר דעם וואויגלערנסטען און ער דאַרף נעשיקט ווערען.

איז אויפגעשטאַנען א פיערטער און האָט נעזאָגט:

„אום ברוריה׳ן צו פערפיהרען, דאַרף מען זיין נישט דער שענסטער און נישט דער קלינסטער און נישט דער שטאַרקסטער און אויך נישט דער וואויל־ערנט־סטער. וואַרום זיין נאַנצע וואויל־ערנטקייט וועט זיין א נאָרנישט נענען איהר וואויל־ערנטקייט, און ווער זאָגט אונז, אַז ער וועט נישט בלייבען זיצען פאר איהר, ווי א תלמיד פאר א רבי, און איהרע וועלטער וועלען זיין, אז אין אונזער ישיבה לערנט מען די תורה נאָר אום צו כשר׳ען זינדז? דערפאר זאָג איך, אַז אום ברוריה׳ן צו פערפיהרען מוז מען זיין דער בעריהמטעסטער, און ווער איז דער בעריהמטעסטער, אויב נישט דער, וועלכער קאָן צוגעבען צו זיינע איינענע מעלות און צו זיין איינענעם גוטען נאָמען אויך דעם יחוס פון זיין משפחה? מיט גרויסע מעלות איז נעבענשט אונזער רבי רבי מאיר איהר מאַן, אָבער ער שטאַמט אָב פון גרים און זיין אָנהויב איז אַן אונריינע קוואַל. ווי וועט ברוריה׳ס האַרץ מוזען צושמעלצען אין ברענענדיגען פער־לאַנג, ווען זי וועט דערפיהלען די נאָהנטקייט פון איינעם, וועלכער פיהרט זיין יחוס פון מלכות בית דוד? און ערסט ווען זי וועט ביישטעהן דער פערפיהרערשאַפט פון אַ נעראָטענעם שפראָך פון אוא גרויסען יחוס, איז איהר שטאַרקייט איבער אלע צוויפעל.“

אז ער האָט נעמיינט מיט דעם זיך אַליין, האָט נישט נעקאָנט זיין קיין ספק, וויל דאָס איז נעווען איינער, וועלכער האָט בעהויפט, אַז ער שטאַמט אָב פון מלכות בית דוד, און ארומנעטראָגען זיך מיט זיין יחוס, וויא פאַזוע מיט איהר עק.

און יעצט האָט זיך אויפנעהויבען איינער, וועלכען אלע האָבען אָנגעקוקט אין גרויסער איבערראשונג מיט וויים פערנאַנדערנעריסענע מויל און אויגען, וויל קיינער האָט נישט נעקאָנט גלויבען, אז אויך ד ע ר וועט אויפטאָן זיין מויל צו רעדען, און ער האָט נעזאָגט:

„אום ברוריה׳ן צו פערפיהרען מוז מען זיין דער אונגליקליכסטער.“

און וויל די גרויסע ערשטוינונג, מיט וועלכע אלע האָבען איהם אָנגעקוקט ביי זיין אויפשטעהן, איז יעצט אריבער אין גרויסען נעלעכטער, האָט ער ארויסגערעדט מיט שטאַרקערער שטימע און מיט האַרץ:

„יא, דער אונגליקליכסטער און דער עלענדסטער! איהר וועט נישט קאָנען צוקומען צו ברוריה׳ס האַרץ, וויי נאָר מיט רחמנות. איך דאַרף איהר נאָר דערצעהלען מיט טרויער אין קול און שמערץ אין די אויגען, וויי איך האָב קיינמאָל טאַטע־מאַמע נישט ארויסגעבראַכט פון צוויישען מיינע ציינער, וויל מיין טאַטע איז נעשטאָרבען פאר מיין נעבורט און מיין מאַמע ביי מיין נעבורט. וויי איך וויים אפילו נישט, ווער זיינען מיינע ערציהער נעווען, וויל איך בין אריבער פון האַנד צו האַנד, און איינער האָט מיך נעפונגען אויף דער שוועל פון זיין הויז אין דער גרויקייט פון פאר־טאָג און אַן אַנדערער האָט זיך אָננעשטויסען אָן מיר פאר זיין טיר אין דער דונקעלהייט פון דער שוואַרצער נאַכט. בייטאָג האָט מיך נעברענט די זון און ביי נאַכט האָט מיך גענעסען דער פראָסט, און מיין הונגער האָב איך נעשטילט מיט מיינע נעשרייען. אויף דער נאַס־

צער וועלט האָט זיך קיינער נישט נעפונען, וואָס זאָל מיך וועלען צונעמען אנשטאָט אַ זוהן, יעדער האָט נעקוקט אויף מיר ווי אויף א בייזע אָנשיקענים, און נאָר די מורא פאַר נאָט און זיינע נעבאָטען האָט אָבגעהאַלטען די מענשען, זיי זאָלען מיך דעם טויט נישט איבערנעבען. און אזוי בין איך אויסגעוואַקסען אין הונגער און נויט און עלענד, אָהן לאַסקע, אָהן א קום, אָהן א גוט וואָרט, אָהן א צערטליכען בליק, אָהן דעם קלענסטען צייכען פון ליעבע, דאָך מיט אַ ברענענדינער בינקענים נאָך ליעבע און לאַסקעם אין האַרצען. און איך זאָג אייך, אויב בוריה וועט נישט אויפפלאַקערן אין זינדיגער ליעבע אוים רחמנות צו מיר, איז איהר שטאַרקייט איבער אלע צווייפעל."

און וויל זיינע ווערטער האָבען נעמאַכט אַ רושם, איז ער נעוועזען זיכער, אַז ער וועט זיין דער אויסגעוועהלטער.

אָבער יעצט האָט וויעדער אָננעהויבען דער ערסטער, און נאָך איהם דער צווייטער, און דאן וויעדער דער דריטער און דער פיערטער און דער פינפטער, און דאַן אלע אויף א מאָל. אייניר האָט נעוואָלט אריבערשרייען דעם אנדערן און אייניר האָט נעוואָלט מבטל זיין דעם אנדערן. און נאָך אנדערע האָבען זיך אריינגעמישט אין זייערע רעד, און באַלד איז אין דער ישיבה נעשטאַנען א נערוויש, ווי צווישען א גרויסען עולם אויף דעם אָפענעם מארק־פלאַץ אין א נעשעפטינען מאַרק־טאָג.

נאָר איין שמעון דער זוהן פון רבי ישמעל האָט נישט נערעדט. ער איז נעוועזען ד׳יבער, אַז ער וועט זיין דער אויסגעוועהלטער, וויל אזוי האָט אָנגעזאָגט רבי מאיר מיט דעם בליק פון זיינע אויגען און וויל אַזוי נאָט, און וויל ער האָט פעראייניגט אין זיך צו זיין גרויסער שיינהייט אויך די איבעריגע אייגנשאַפטען, וועלכע זיינען אזוי נויטיג נעוועזען אום ברוריה׳ן צו פערפיהרען. וואַרום אויך פאַר דעם אונגליק־ליכסטען האָט ער זיך נעפיהלט. וואַרום וער קאָן דען זיין אומגליקליכער פאַר איהם, צו וועמען נאָט איז נעוועזען אזוי האַרט און אַוועקגענומען ביי איהם, וואָס האָט נע־זאָלט זיין זיינם, און דאַן איהם נאָך בעוויזען, וואָס ער האָט פערלאָרען, און אָננעפילט זיין האַרץ מיט האָפנונגסלאָזינקייט און מיט שמערץ? און וען עס וועט קומען די שעה און ער וועט ברוריה׳ן דערצעהלען די ליידען, וועלכע ער איז זיך אויסגעשטא־נען, און דעם שמערץ, וועלכען ער האָט איבערנעלעבט, וועט רחמנות בעזיגען אין איינעמען איהר האַרץ און מאַכען פלאַץ פאַר דער אָנקומענדיגער ליעבע.

און שמעון האָט נעשמייכעלט אין דעם נרויסען נערוויש און קיין וואָרט נישט נע־זאָגט. און אַז עס איז אַ וויילע שטיל נעוואָרען, האָבען זיך וויעדער פיעלע אויגען נע־וענדט צו איהם, און מען האָט זיך דערמאָהנט, אַז אייגענטליך האָט רבי מאיר איהם אויסגעקליעבען מיט זיין בליק, און מען האָט פלוצלונג בענריפען, אַז קיין פּא־סענדערער שליח ווי דער שיינער שמעון איז ניטא, און אויב ברוריה וועט ביישטעהן דער פערפיהרערשאַפט פון דעם איד נעוואָרענעם אַדאָנים, איז איהר שטאַרקייט איבער אלע צווייפעל.

און פון פערשיעדענע זייטען האָט מען אָנגעהויבען צו שרייען: „שמעון זאָל נעהן! דער שיינער שמעון! דער שיינער זוהן פון רבי ישמעאל!“

און אזוי איז שמעון דער זוהן פון רבי ישמעאל אויסגעוועהלט געוואָרען דער פּרובירשטיין צו זיין פאר דער שטאַרקייט און ריינהייט פון דעם הַרְ־ץ פון ברוריה, דער חייב פון דעם תנא רבי מאיר.

ה.

ער איז נעקומען צו איהר מיט אַ בריף פון איהר מאַן רבי מאיר, און אין דעם בריף איז בלויז געשטאַנען: „דער איבערבריינגער, איינער פון מיינע תלמידים, וועט דיר אליין דערקלערען."

ער האָט זי נעפונען אין איהר נאָרטען פאַר איהר הויז אַליין מיט איהרע נעדאַנקען, אזן זי האָט געזאָגט, אַ ביסעל אויפגערעגט, אין אַ פאָרגעפיהל פון אַ שלעכטער בשורה:

„ענטשולדיג, וואָס איך בעט דיך נישט אין מיין הויז אריין און באָט דיר נאָרנישט אָן אויף אונטערצוהענען דיין האַרץ און לאָז דיך נישט פערוהען זיך, אָבער איך בין זעהר אונגעדולדיג."

שמעון האָט אַ וויילע איבערגעכאַפט דעם אָטעם, אָבער דאָס האָט ער נעטאָן, אום צייט צו געווינען אויף נאָך אַ מאָל איבערצוגעהן אין קאָפ דאָס, וואָס מען האָט אין דער ישיבה אָבגעטראכט און אויסגעקליגט, אַזוי אז דאָס דערצעהלטע זאָל זיך לענגן אויפֿן שכל, דאָס אויסגעטראַכטע זאָל זיך אָנהערען ווי ריינער אמת, און די אַזוי קלוגע ברוריה זאָל זיך נישט אָנשטויסען אָן קשיות און קרומהייטען און מאַכען צו נישט דעם גאַנצען פלאַן. און דאַן האָט ער אָנגעהויבען, מיט שטילער, ענווות׳דינער, אונטערקויפענדינגער און זיך אייגקויפענדיגער שטימע, קוקענדיג אראָם צו דער ערד, ווי עס פאַסט פאר א פרומען תורה־לערנער, א תלמיד פון דעם פרומען רבי מאיר:

עס נרייטען זיך וויעדער פאָר שלעכטע נזרות אויף אידען, די צייטען פון דעם קיסר אַדריאַן ווילען זיך אומקעהרען. מילה זאָל פערבאָטען ווערען, און שבת־האַלטען און תורה־לערנען.

ברוריה האָט ארויסגעפליטערט מיט וועהמאָנ:

„דער שלעכטער קלאַנג ווילּ בייזע ווירקליכקייט ווערען."

כאַפערס זיינען ארויסגעשיקט געוואָרען נאָך די דריי ראש ישיבה׳ם רבי מאיר און רבי שמעון דעם זוהן פון יוחאי און רבי יהודה דעם זוהן פון אילעאי: מען ווילּ די קעפ אָבשניידען, וועט דער גוף ממילא טויט זיין.

ברוריה, אויפגעטרייסלט און בלייך, האָט מיט שרעק אויסגערעדט:

„האָבען זיי זיי געכאַפט ? !"

ניין, די כאָפערס האָבען זיך נאָך נישט בעווייזען; פיעלייכט אויך איז די ידיעה זוענען זיי גאָר א פאַלשע און זיי וועלען קיינמאָל נישט קומען. אָבער שוין האָט רבי שמעון דער זוהן פון יוחאי זיך בעהאַלטען און רבי יהודה האָט צוגעמאַכט זיין ישיבה און פערנאַנדערגעלאָזען זייגע תלמידים, ביז דער שטורם וועט פארבייגעהן. אליין רבי מאיר וויל נישט פערלאָזען דעם פלאַץ, אויף וועלכען נאָט האָט אים אַוועקגע־ שטעלט, און האָט אויסגעטראַכט א פלאַן.

און בוריה, וועלכע האָט געהאַט צוגעמאַכט די אויגען און אויפגעהויבען דעם קאָפּ צום הימל מיט דאַנק אין האַרצען, וואָס איהר מאַן איז נישט אזוי שרעקע־ דיג ווי די אַנדערע, האָט יעצט וויייט פערנאַנדערגעריסען די אויגען און איינגענעסען זיך מיט זיי אין שמעונען, נאַנץ נייגיריג אויף דאָס, וואָס רבי מאיר האָט אָבנעטראַכט.

און שמעון האָט דערצעהלט דעם פלאַן מיט רוהיגער שטימע און מיט דער זי־ כערהייט פון א דערצעהלטען אמת, אָבער דאָך מיט אַ נעוויסער פאָרזיכטינקייט אין דעם בעוואוסטזיין און א מורא פאר דעם נייגירינגען בליק פון איהרע קלוגע אויגען:

איינער פון די תלמידים זאָל אַוועק צו רבי מאיר׳ן אַ־היים אין טבריא און וואוינען דאָרטען אין זיין הויז לעבען ברוריה׳ן זיין וויב. און עס וועט זיין, וועט עס וועלען קומען די כאָפערס נאָך רבי מאיר׳ען, וועלען די תלמידים דערקלערען, אַז זיי נעהען שוין לאַנג ארום, וו׳ שאָף אָהן א פאַסטוך, וויל רבי מאיר האָט זיי פערלאָזען און נעפינט זיך אין טבריא ביי זיך אין דער היים לעבען ברוריה׳ן זיין וויב. און אז זיי וועלען קומען א־היים צו רבי מאיר׳ן, וועלען זיי נעפינען דעם תלמיד, וועלכען זיי וועלען מוזען אָננע־ מען פאַר רבי מאיר׳ן, וויל ער וואוינט אונטער אין דאַך מיט ברוריה׳ן. און אזוי וועט רבי מאיר נישט אויפהערען צו לערנען די תורה מיט זייגע תלמידים, וואָס איז זעהר נויטיג פאר דעם קיום פון דעם אידישען פאָלק, דער עיקר נאָך אין א צרה־צייט.

ברוריה איז ענטטוישט געבליבען, איהר האַרץ איז נישט נעווען מיט דעם פלאַן. אזוי פיעל קשה׳דינס אין איהם און נאַנץ משונה׳דינס. זי האָט אַ וויילע נאָכנעטראַכט, אליין נעזוכט אַ תירוץ אויף פערשיידענעם און ענדליך געפרענט:

„וו׳, וועלן די כאָפערס קענען רבי מאיר׳ן?"

אָבער דער תירוץ איז שוין נעווען אָננעגרייט פון פריער, און שמעון האָט נע־ ענטפערט מיט בערוהיגענדיגער שטימע:

„האָסטו נישט געהערט, וו׳ איך האָב נעזאָגט: „וועלען די תלמידים דערקלערען"? וועלן די כאָפערס וועלען קומען אין דער ישיבה, וועלען זיי רבי מאיר׳ן נישט נעפינען, וויל אַ בעהעלטענים איז שוין אָננעגרייט פאר איהם און שומרים וועלען היטען זייער אָנקום. און אז זיי וועלען קומען אהער און דערקענען, אז איך בין נישט רבי מאיר, וועסטו לענקען זייערע טריט אויף נייע וועגען, און רבי מאיר וועט זוכען נייע רעטונג. אָבער דענק דיר, וועלן זיי קענען איהם נישט, וועלן זיי נעמען מיך אָן פאַר רבי מאיר׳ן?"

און שמעון האָט זיך אויסגעגליכט, אויפגעהויבען דעם קאָפּ און בעוויזען איהר זײַנע אויגען, וועלכע זיינען געוועזען דונקעל ברוין אין אָבנלאַנץ פון דער אונטערגעהענ־
דיגער זון צווישען די הויכע גרינע בוימער.

און בריריה האָט אַ טראַכט געטאָן: עס וועט נישט זיין קיין וואונדער, אויב די כאַפּערס וועלען אָנגעמען דעם דאָזיגען מאַן פאַר רבי מאיר'ן. דאָך איהר האָרץ האָט נישט געוואָלט לייכטער ווערען, און זי האָט געפרעגט מיט טרויעריגען געמיט:

„ווי לאַנג וועט עס דאַרפען נעדויערן?"

דער תירוץ איז שוין געווען א פאַרטיגער:

דרייסיג טעג. אויב אין פערלויף פון דרייסיג טעג וועלען זיך די כאַפּערס נישט בעוויזען, איז די ידיעה וועגען זיי נעווען א פאַלשע.

אין שמעונ'ען האָט עס אויפגעלאַכט. דער פּלאַן איז אזוי געלונגען און גלאַט ארָאבגעגאַנגען, און יעצט וועלען זיך אָנהעבען פאר איהם די דרייסיג טעג, וועלכע וועלען ווערען די רייכסטע און גליקליכסטע טעג אין זיין לעבען.

אָבער בריריה האָט שווער אויפגעזופצט. דרייסיג טעג פון אונזיכערהייט און שרעק, פון צער און בייקעניס. און זי האָט געפרעגט נאָך טרויעריגער ווי פריער:

„וועט רבי מאיר נאָר אַ־היים נישט קומען די גאַנצע דרייסיג טעג?"

און שמעון האָט פרום, כמעט מיט א פאַרווארף, געזאָגט:

„וואָלסטו געוואָלט, ער זאָל אַוועקגעמען פון דער תורה און אַוועקגעבען דיר? עס קאָן זיין, אז דאָס זיינען נעצעהלטע טעג פאַר אונזער ישיבה און פאַר דער תורה אין איהר."

און נאַנץ נידערשלאָגען האָט זי קוים ארויסגעפליסטערט: „וועט רבי מאיר נאָר קיין שליח נישט שיקען צו לאָזען פון זיך הערען?"

שמעון האָט נעענטפערט קורץ:

„נאָר וען רבי מאיר'ן זאָל נעשען עפעס שלעכטס, קאָנסטו זיך ריכטען אויף אַ שליח."

זי האָט טרויעריג און פערדראָסיג געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ, נאַנץ אונצופריעדען מיט דעם, וואָס איהר קלוגער מאן האָט אָבגעטראַכט. אָבער זי האָט מעהר קיין קשיות נישט געוואָלט פרענגען און דערמאָנט זיך אויף איהרע פליכטען אַלס גאַסט־אויפנעמע־
רין. און אזוי האָט זי אריינגענומען איהם, וואָס איז געשיקט געוואָרען איהר פרוביר־
שטיין צו זיין, אונטער איהר דאַך און אָבגענעבען איהם דאָס צימער פון רבי מאיר איהר מאַן. און עס וועט זיין, אַז עס וועלען קומען די כאַפּערס, וועלען זיי קיין ספּק נישט האָבען, אַז דאָס איז דער ראש ישיבה רבי מאיר, וועלכער האָט פערלאָזען זיין ישיבה און זיינע תלמידים און לעבט אַן אָבגעזונדערט לעבען אין זיין היים לעבען זיין שיינער וויב.

און שמעון איז אַריין אין רבי מאיר׳ס צימער, וואָס דאַרף פון יעצט אָן זיין זיין וואוינונג נאַנצע דריי־סיג טעג, און האָט זיך אַוועקגעזעצט לערנען. ער האָט נע־וואוסט, אַז זיין שטימע איז שיין, און זיס און זעהר מענליך, האָט ער אָנגעהויבען צו לער־נען אויפ׳ן קול. און עס איז איהם געווען, אַז ווען ער זאָל אַוועקמאַכען דעם טעפיך, וועלכער האָט אָבגעטיילט רבי מאיר׳ס צימער פון די אנדערע, וועט ער געפינען ברוריה׳ן שטעהן לעבען טעפיך, צוהערענדיג זיך צו זיין לערנען און צו זיין שטימע. ער האָט זי נע־פיהלט, געהערט איהר אטעם, נעאטעמט איהר דופט. אָבער ער האָט זיך נעריבען די שטערן, צו פערטריבען די פרעמדע נעדאַנקען. ער האָט גענאָאלט לערנען מיט התמדה, ברוריה זאָל נישט דערקענען אין זיין לערנען עטוואָס גענאַכטס, אָבער אַז אויך די תורה זאָל זיך נישט בעלייגען און נאָט זאָל אויך איהם נישט ברגז וועלען.

די נאַנצע ערסטע דריי טעג האָבען זיי זיך נישט נעזעהן. זיין עסען פלעגט איהם אריינבריינגען די אלטע דינסטע, און אַז ער פלעגט פערלאָזען זיין צימער, פלעגט ער דורכגעהן צו דער דרויסענטיר מיט אַראָבגעלאָזטע אויגען און נישט קוקען רעכטס און נישט קוקען לינקס, ווי אייגער, וועלכער האָט נרויסע און שווערע נעדאַנקען אין זיין קאָפ און האָט מורא געשטערט צו ווערען. ערסט אויפ׳ן פיערטען טאָג אין אָוונד האָבען זיי זיך געטראָפען, וווּ עס איז נעווען די ערב שבת־נאכט, און ער האָט נעמאכט קידוש און נעזונגען פרומע נעזאַנגען און נאָט נעבענשט פאַר דאָם עסען, מיט נע־הויבענער שטימע, שבת׳דינ, בעגייסטערט און בעגייסטערנדיג. און ער האָט נעוואוסט, אַז ער איז וועהר שיין און איהם אָנצוקוקען איז אַ נחת רוח, און אַז זיין שטימע איז הערליך און זי צו הערען איז אַן עונג שבת. ער האָט זעהר וועניג נעקוקט אויף ברוריה׳ן, אָבער אז ער פלעגט אויפהעבען אויף איהר די אויגען, איז זי דורכ־נעדרונגען נעוואָרען פון אַ וווייטען טיפען קוק, פול מענליכער קראַפט און דאָך פיעל מרויער. און די פארב פון זיינע אויגען איז נעווען טיף דונקעל ווי די נאַכט, און אין זיי האָבען אָבנעגלאַנצט די פיעלע ליכט, וועלכע האָבען בעלויכטען דאָם שבת׳דינע צימער און דעם שבת׳דינען טיש.

און ביי דער נאַכט אויף זיין נעלענער האָט ער אָנגעהויבען אריינצווינגען אין דער דונקעלהייט פון זיין צימער פערשיעדענע פסוקים פון תנ״ך, וועלכע ער האָט

געקאָנט אויף אויסווענינ, און צווישען זיי נאָר אַ סך פון דעם ליידענשאַפטליכען ליעבע־געזאַנג, פון שיר השירים. מיט אַן איינגעהאַלטענער שטימע, אום קיינעם אין דעם שלאָף נישט צו שטערען, אָבער וועלכע האָט אָננעפילט דאָם גאַנצע הויז מיט זיסער טרויער און גרויסער אונרוה.

און ברוריה איז געלעגען אויף איהר געלענער און געבוינקט נאָך רבי מאיר איהר מאַן. און וויל שבת טאָר מען נישט וויינען, האָט זי געטריבען פון זיך די ביינ־קענים אוף די טרויער, און שטיל נאָכגעזאָגט נאָך שמעונ׳ען די פסוקים, וועלכע האָבען דערגרייכט צו איהר, און געטראַכט, אז ער איז אַ גאַנץ מערקווירדיגער מענש, דער תּמיד פון איהר מאן, און אז ער מוז געווים זיין אויער פון די בעדייטענדסטע אונטער די תלמידים, וויל ער איז אויסגעקליבען געוואָרען צו געהן אַלס רבי מאיר. און זי האָט געטראַכט: אויב יעדער איד, און ווי פֿראָסט ער זאָל נישט זיין, האָט אין זיך אַ חלק פון גאָט פון אויבען, וואָס פאר אַ חלק פון גאָט מוז אין זיך האָבען דער איד, וועלכער האָט אין זיך תורה און חכמה און שיינהייט און אַ זיסע שטימע און אויפלע מידות? — —

אויף מאָרגען האָבען זיי זיך וויעדער נעזעהן ביים שבתדיגען טיש. ער האָט קידוש געמאַכט און פרומע נעזאַנגען נעזונגען און גאָט געבענשט פאַר דאָם עסען מיט נעהויבענער שבתדיגער שטימע, אין וועלכער עס האָט זיך אָבער אָננעהערט אַ געוויסע אונרוה און אַ טרויערנקייט. און וויעדער האָט ער זי נאָר זעלטען אָננעקוקט, מיט זיין וויטען טיעפען בליק, פול מענליכער קראפט און דאָך פול אומעט. און די פארב פון זיינע אויגען איז נעווען העל־בלוי, ווי דער הימעל דרויסען, און פון זיי האָט אַרויסגעשטראָמט שטאַרקער ווילען און הערשער־מאַכט. אוף ברוריה׳ן פלעגט יעדעם מאָל בייַ זיין בליק דורכגעהן אַן אונאַנגענעמער שויבער, און זי האָט נע־מראַכט, אַז בעסער וואָלט נעווען, ווען רבי מאיר זיצט יעצט לעבען איהר, און עס האָט איהר הנאה געטאָן, וואָס דער שבת נעהט שוין צוענק, און זי וועט איהם נעווים די נאַנצע וואָך מעהר נישט זעהן — אָט דעם מערקווירדיגען מאַן, וועלכער האָט אין זיך נאָר אַ גרויסען טייל פון נאָט. — — —

נאָך הבדלה האָט זי מיט אַ זייטענבליק בענליִיט אוהם אין זיין צימער, און עם איז איהר נעווען, ווי זי ווערט פון עפעם בעפרייט. אָבער ער איז פלוצלינג געבליבען שטעהן אין דער טיר און האָט זיך נעווענדעט צו איהר מיט גרויסער וויכקייט:

„זיי מיר מוחל, מיין האַרינטע, די בליקען, מיט וועלכע איך האָב דיך אָננע־קוקט נעכטען און היינט.“

זי האָט שטרענג און נליִיכנילטיג נעזאָנט:

„זיינען דאָם נעווען בליקען, פאר וועלכע דו דאַרפסט מחילה בעטען?“

„האָסטו זיי נישט נעפיהלט?“

„זיי האָבען מיך נישט בעלַיידיגט.“

ער איז אָבנעטראָטען פון דער טיר, אין וועלכער ער איז נעשטאַנען:

„אָה, זיכער האָבען זיי דיך נישט בעלײדינט. ווי וואָלטען זיי דאָס נאָר געקאָנט! אָבער זיי האָבען דיר נעדאַרפט וועה טאָן.“

„וועה טאָן?“

זי האָט איהם נישט פערשטאנען.

„דיין מוטערהאַרץ.“

ער האָט עס ארויסגערעדט שטיל, מיט אַ זיפץ און נעבראָכענעם נעמיט, אָבער זי האָט אַלץ נאָך נישט פערשטאַנען. מיינט ער נישט איהרע צווייַ קינדער, וועלכע זיי־נען איהר נעשטאָרבען אין אייַן טאָג, אין אַ שבת־טאָג? זיינע בליקען זיינען אַפילו געוועזען זעהר טרויעריג, אָבער ווי האָט זי געקאָנט זעהן אין זיין טרויער נאָך איהרע קינדער אָדער רחמנות אויף איהר? און זי האָט אַרויסגערעדט נאָך טרוקען:

„איך פערשטעה דיך אַלץ נאָך נישט.“

דאַן האָט ער איהר דערצעהלט אַ מעשה פון נרויסען מוטער־אומגליק און פון נאָך גרעסערען העלדענווייב־מוט. מיט פיעל טרויעריגקייט און נרויסער נעריהרקייט אין זיין שטימע, און זיינע אויגען האָבען געקוקט וויַיט, ווי זיי וואָלטען נעוועהען דאָרטין פאר־זיך אַ זעהונג פון נעטליכען וואונדער. דאָס איז נעווען איהר אייגען נרויס אומגליק און איהר אייגענער העלדענמוט, אָבער ער האָט עס דערצעהלט וויא אַ מעשה, וועלכע האָט זיך אַ מאָל פערלאָפען, ווי אַ וואונדער, וואָס איז ערנעזיץ וואו נעשעהען.

עס איז נעווען אַ מאָל א אידישע פרוי, די וויַיב פון א נרויסען תלמיד חכם, און זי האָט נעהאַט צוויי וואונדערשיינע זיהן. קלייַנע נאָך, אָבער שוין נרויסע האָפנונגען. זייער טאַטע איז נעווען נעראָטען, אָבער מען האָט נעקאָנט זעהן, אז זיי וועלען זיין נאָך נערעטענער. וויר עס האָט זיי נעזעהן, האָט זיי נעמוזט ליעב נעווינען. זייער אָנבליק האָט אָננעפילט די הערצער מיט פרייד און נענאָסען וואַרמקייט אין אַלע נלייַ־דער. און די מוטער האָט נישט נעוואוסט ווי נאָט צו דאַנקען פאר דער נרויסער מתנה, וועלכע ער האָט איהר נעמאַכט. אָבער פלוצלונג ברעכט אויס א מנפה אין דער שטאָדט, וואו זי האָט נעוואוינט, און אין איין שיינעם שבת שטאַרבען איהר בייַדע זיהן, וועז דער מאַן איז נעווען אויף בית מדרש און נעזאָנט תורה פאר אידען. אום דעם מאַן דעם שבת נישט צו פערשטערען, וועז ער וועט קומען א־היים, האָט זי אוועקנע־לענט בייַדע קינדער אין א וויטען צימער און איבערנעדעקט זיי מיט שוואַרצען טוך, און אַלייַן האָט זי זיך אוועקנעזעצט צו וואַרטען אויף איהר מאַן, שבת׳דיג אָננעטאָן און מיט אַ שבת׳דיגען נעזיכט. און וועז דער מאַן איז נעקומען, האָט ער אויף איהר נישט דערקאָנט, אַז א דונער האָט איינגעשלאָנען אין דעם הויז און פערניכטעט דאָס שענסטע, וואָס ער האָט פערמאָגט. נעווהנט צו זעהן די קינדער ביי זיין שבת־טיש, האָט ער נע־פרענט:

„וואו זיינען אונזערע זיהן?“

און זי האָט צום ערסטען מאָל אַ ליגען איהם נעזאָנט, און איהר שטימע איז נעזעזען רוהיג און חניפה׳דיג:

„סאָלדאַטען האָבען דורכמאַרשירט די שטאָדט מיט מוזיק, און די קינדער האָבען געוואָלט זעהן דעם פרעהליכען סאָלדאַטען־מאַרש. זיי האָבען אזוי שיין געבעטען, אַז איך האָב זיי נישט נעקאָנט אָבזאָגען און געלאָזען זיי נעהן מיט דער אלטער דיענסט."

פערוואונדערט האָט דער מאַן זי אָננעקוקט:

„אַ קינדער־מנפה הערשט אין שטאָדט, דער מלאך־המות נעהט ארום איבער די גאַסען, און דו האָסט אוועקגעלאָזען אונזערע זיהן צו א סאָלדאַטען־מאַרש?!"

זי האָט ארויפגעלענט איהר קאָפּ אויף זיין ברוסט, ווי איבערצובעטען איהם, און געזאָגט:

„ווען נאָט וויל, טרעפט ער אין דער גרעסטער אָבנעזונדערטקייט."

ווען די שטונדען פון טאָג האָבען זיך נעמעהרט, האָט ער וויעדער נעפרעגט:

„פאר וואָס קומען נאָך נישט צוריק אונזערע זיהן?"

און וויעדער האָט זי רוהיג און בערוה־נעגנדיג נעענטפערט:

„דער מאַרש איז נאָך זיכער נישט פאָריבער, אָדער זיי האָבען זיך נעווייס וואו פערשפּיעלט."

און זי האָט איהם נעבעטען, ער זאָל זיי מוחל זיין, וואָס זיי האָבען אזוי קינדיש די היים פערנעסען, און אריינגעדעדט אין איהם, ער זאָל זיך נישט בעאונרוהיגען — ער זעהט דאָך, אַז זי איז רוהיג.

אָבער ווען עס איז דונקעל נעוואָרען, אוּן ער האָט נעדאַרפט מאַכען הבדלה, האָט ער שוין זעהר בעאונרוהיגט נעזאָגט:

„איך פערשטעה דיך נישט, ווי קאָנסטו אזוי רוהיג זיין. עס איז שוין אזוי פינסטער און אונזערע זיהן זיינען נאָך ניטאָ!"

דאָך זי האָט וויעדער רוהיג און בערוהיגענדיג נעזאָגט:

„איך בין רוהיג, וויל איך וויסן, אַז נאָט איז מיט זיי אויף אלע זייערע ווענען."

יעצט האָט ער זיך גישעמט אונרוהיג צו זיין אוּן אָבנעמאַכט הבדלה. ווען ער האָט אָבגעזאָגט אַלע זיינע תפלות, האָט זי זיך נעווענדט צו איהם רוהיג און נעלאַסען:

„איך האָב צו דיר א שאלה, מיין מאַן. איינער האָט מיר נענעבען צו בעהאַלטען צווויי וואונדערבאַרע עדעלשטיינער, מיט דעם אָנזאָג, אַז איך קאָן זיי נעברויכען און הנאה האָבען פון זיי. און איך האָב זיי ווירקליך נעברויכט און אויך שטאַרק הנאה נעהאַט פון זיי. זיי זיינען נעווועזען מיין ציערונג און מיין שפּיעלצייג און מיין אונענדליכע פרייד א סך מיט יאָהרען. יעצט איז נעקומען דער בעל־פּקדון און בעט זיי ביי מיר צוריק. זאָל איך זיי איהם אַוועקגעבען אָדער נישט?"

נאַניץ פערוואונדערט האָט דער מאַן זי אָננעקוקט און ערשטוינט אַרויסגערעדט:

„דו פרענסט? קאָן עס ביי דיר נאָר זיין אַ שאלה? זיי איהם דאַנקבאַר פאר דער פרייד, וועלכער ער האָט דיר פערשאַפט מיט זיינע צוויי עדעלשטיינער א סך מיט יאָהרען, און ניב זיי איהם אָב צוריק."

האָט זי איהם אָנגענומען פֿאַר דער האַנד און אַוועקגעפֿירט אין דאָס צימער, וואו די צוויי טויטע קינדער זיינען געלעגען, און אָבנעדעקט זיי:

„זעהסט, נאָט האָט אונז געגעבען אַ פּקדון צוויי וואונדערבאַרע עדעלשטיינער. יהיינט האָט ער זיי ביי אונז אוועקגענומען. לאָמיר דאַנקבאַר זיין פאַר דער פרייד, וועלכער ער האָט אונז פערשאַפט...“

שמעון האָט מעהר נישט געקאָנט רעדען. זיין נעריהרטקייט איז אָנגעשטיגען, זיין שטימע איז דערשטיקט געוואָרען אונטער טרערען.

ברוריה אָבער האָט איהם די נאַנצע צייט נישט איבערגעריסען אין זיין ערצעה־לונג. זיין שטימע איז געוועזען אַזוי שיין און אַזוי רירענד, און האָט אַזוי מערקווי־דיג אויפגעריהרט אין איהר די אַלטע וואונד און אויפגעפרישט דעם גרויסען שמערץ. און זי איז נאָכגענאַנגען נאָך זיינע וועגרטער און נאָך דעם גרויסען שמערץ אין זיך, טיעפער אלץ און טיעפער, פערביסענער, איינגעשפּאַרטער. און אַז ער האָט איבער־געריסען זיין ערצעהלונג אין גרויסער נעריהרטקייט, איז זי געוועזען זעהר בלאַס, מיט אויגען פערגלייווערטע אין ערגעץ אַ ווייטקייט. און זי האָט געפרעגט מיט אַ שטימע, וועלכע איז ארויסגעקומען פון נאַנץ אויסגעטריקענטע האַלז און מויל:

„צו וואָס האָסטו מיר פון מיין אומגליק דערצעהלט? צו וואָס האָסטו אויפגע־פרישט מיין וואונד? מיינסטו, איך האָב מיינע זיהן נישט געליעבט? גלויבסטו, איך האָב זיי פערגעסען?“

און שמעון האָט געענטפערט:

„זיי מיר מוחל, אויב איך האָב דיר וועה געטאָן. אָבער זינט איך האָב געהערט פון רבי מאיר דיין מאַן די געשיכטע פון דיין וואונדערליכען בענעמען, האָב איך אַלץ געוואָלט אויסגעפינען, פון וואַנען האָסטו געקומען דעם מוט, און די גרויסע שטאַר־קייט פון וואַנען איז זי געקומען צו דיר. און וען איך בין געזעסען נעכטען און הייַנט ביי דעם שבת־טיש, האָבען מיינע בליקען געזוכט די ערקלערונג אין דיין מוטערהאַרץ.“

ער האָט זי אָנגעקוקט רחמנות־פול, און זי האָט געזאָגט נאָך אַ קליינעם שווייי־גען:

„דו האָסט פערגעסען, אַז איך בין דעם מאַרטירער רבי חנינא בן תרדיון׳ס אַ מאָכטער. וען דער רוימישער תליון האָט איהם געברענט אויף א לאַנגזאַמען פייער, איז ער געלעגען און האָט געלערנט די תורה, ווי ער וואָלט קיין שמערצען נישט ge־פיהלט. מיינסטו אויך, אַז ער האָט קיין שמערצען נישט געפיהלט דעמאָלסטו, אַז ער האָט דאָס פייער נישט געשפּירט? אָבער נאָט איז אין איהם געוועזען אַזוי שטאַרק, אוּן נישט מינדער שטאַרק איז ער אין מיר.“

שמעון האָט צוגעמאַכט די אויגען, וויל א טיעפער וועהטאָג האָט זיך איהם פּלוצלונג אריינגעשניטען אין האַרצען, און ער האָט זיך איינגעבויגען און געקוסט דעם זוים פון איהר קליידּ. און ברוריה האָט זיך פערריטעלט און שטיל ארויסגערעדט, כמעט ארויסגעפּיסטערט:

„און אין ליעב שטאַרק מיין מאַן. אום איהם צו טריסטען, האָב איך נעפונען קײַפּט אין מיר מיין שמערץ אין צוים צו האַלטען און אין טרערען נישט צופּלאָסען ווערען."

און שמעון איז ארוים פון צימער, נישט ארויסרעדנדיג קיין ווָאָרט, און ווי אַ בלינדער, וועלכער טאַפּט פאר זיך זיין ווענ, מיט דעם טיפען וועהטאָג אין האַר־צען און א קאַלטען שוידער אין נאַנצען קערפער.

ברוריה אָבער האָט פערוואָרפען די הענד אויפ׳ן קאָפּ און איז נעבליבען זיצען זוי פערשטיינערט, מיט איהרע צוויי מתים, וועלכע זי האָט נישט אויפגעהערט צו ליעבען, די אויגען אָנגעשטעלט אין דער וויט, פול שמערץ און בייזקעניס נאָך פער־נאַנגענע פריידען און פערלאָרענע האָפנונגען, מיט אַ שרייענדיגען, שיער צופּלאַצענ־דיגען האַרץ, אָבער אָהן טרערען אין די ברענענדיגע אויגען.

נאָט האָט געגעבען, נאָט האָט צוגענומען; נאָט׳ס נאָמען זאָל זיין געבענשט.

נײַן, זי וועט נישט ווײַנען, אפילו וען די וואונד און דער שמערץ זיינען אויפ־נעווועקט נעווואָרען אויף אזא ריהרענדיגען אופן.

און פלוצלונג האָט זי זיך פערטראַכט וועגען דעם מאַן, וועלכער האָט אויפ־נעווועקט אין איהר דעם שמערץ אויף אַזאַ ריהרענדיגען אופן, וועגען זיין שטימע און זיינע אויגען און דעם אַזוי טיף מיטפיהלענדיגען אויסדרוק פון זיין נעזיכט.

אָבער שמעון האָט דערפון נישט נעוואוסט. טיף פערוואונדערט האָט ער אַריינ־נעשפּרייזט אין די נעדיכטע, שוואַרצע דונקעלהייט פון זיין צימער און איז נעבליבען שטעהן אַ בעוועגונג, דעם קאָפּ אַראָבנעלאָזענ, די אויגען צוגעמאַכט. זיין ליעבע וועט קיין אָבקלאַנג נישט נעפינען, די האָפנונגען, וועלכע ער האָט זיך נעמאַכט, זיינען נאַרישע. די דאָזיגע וואונדערבאַרע פרוי, וועלכע האָט נעקאָנט בעוועלטיגען אין זיך דעם נרעסטען שמערץ, וויל זי איז אזוי ריעזיג שטאַרק אין איהר נאָט און אין איהר ליעבע צו איהר מאַן, זי וועט זיכער קאָנען ביישטעהן אַלע פערפיהרונגס־קונצען און יעדעם תאוה־נעדאַנק. זי וועט זיין שיינהייט נישט בעמערקען און זיין קלוגהייט נישט פערשפּירען. איהרע אויגען וועלען זיין פערמאכט פאר איהם, און וועט זי איהם אָנ־קוקען, וועט זי איהם דאָך נישט זעהן. און וועו זיין האַרץ וועט פערבלוטען, וועט זי עס נישט וויסען,אָדער זי וועט זאָגען: ער פערדיענט די שטראָף. וואָס האָט ער דאָ צו טאָן? וואָס וויל ער דאָ נאָך מעהר? אומקעהרען זאָל ער זיך, צוריק אין דער ישיבה אַוועק און ברייננען זיי די נעווייסהייט, אַז עס איז ניטא קיין שטאַרקערע פרוי פאַר ברוריה׳ן, און בענראָבען אין זיך דעם איינענעם שמערץ אויף אייביג.

ער האָט אויסגעשטרעקט די הענד אין דער פינסטערנים, ווי צום אויפשרייען, און נעמאַכט זיי צו האַרטע פויסטען, ווי זיין וועהטאָג אייגזודריקען, און אין דער איינענער רגע פערשפּירט, אַז ער וועט זיך נישט אומקעהרען, ווייל זיין בייזקעניס נאָך ברוריה׳ן איז נרויס, און דרייסיג טעג בלייבען אין איהר נאָהנטקייט, ווער קאָן עס אָבשאַצען? דרייסיג טעג זעהן אוֹן הערען זי, ווער קאָן זאָגען דעם נרויסען ווערט

דערפון? און אַז ער זאָל יעצט קומען צוריק, וועלען די חברים צו איהם זאָגען: מיר האָבען דאָך אַלע געוואוסט, וויִ ברוריה איזשטאַרק געווען אין דעם טאָג פון דעם טויט פון איהרע ביידע זיהן, און פון דעסטוועגען האָבען מיר דיך געשיקט אַ פרוביר־שטיין צו זיין פאר איהר שטאַרקייט און ריינהייט. אָבער וויִל מיר האָבען געוואוסט, אַז ר׳ יי טעג זיינען וועניג, האָבען מיר בעשטימט גאַנצע דריסיג. און ווער וויים, אפש׳ אין איהר הארץ גאַנץ שוואַך געוואָרען אונטער דער שווערער משא, וואָס דער טויט האָט אויף איהר אַרויפגעלעגט, און זי וועט דער ליעבע נישט קאָנען מעה׳ בייטטעהן?

און עס איהם געווען בייִ דעם לעצטען געדאַנק, ווי עס וואָלט ליכטיג נע־ וואָרען אין דער געדיכטער דונקעלהייט פון דעם צימער. און זעה, די דיענסט האָט מאַקע אריינגעטראָגען אַ ליכט, און ער האָט זיך שטאַרק דערפרעהט און צוועקגעזעצט זיך לערנען. מיט אַ שטימע, וועלכע האָט געדאַרפט צובריינגען צו ברוריהן, וואָס פאַר אַ גרויסע נאָגענים ער טראָגט אין זיין האַרצען.

ז.

ער האָט אָבנעטראַכט, ווי ער דאַרף זיך בענעמען, און אויסגעלעגט, ווי ער דאַרף זיך אויפפירן. ער וועט וויעדער נישט בעוויזען זיך צו איהר ביז שבת, נאָר זיין שטימע הייעט ער איהר לאָזען הערן. פון פריה ביז שפּעט אין דער נאַכט זאָל זי זיין שטימע הערן — זיין שטימע, וועלכע איז אזוי שיין און זים און אזוי מענלעך. דורך אַלע חדרים זאָל זיין שטימע זי פערפאָלגען, און אין גארטען פאר איהר הויז, און אין דער איינזאַמקייט פון איהר בעט. אין איהרע נעדאַנקען זאָל זי זי בענלייטען און צוזינגען איהר אין איהרע תפלות. און שטענדיג ביי צופעלינער בענענונג וועט זיין בארד זיין פערקעמט, און דער צורעק פון זיין קאָפּ וועט אזוי זיצען איבער זיין הויכען שטערן, אז זיין שיינהייט זאָל בעצווינגען איהרע אויגען, אוף די האלטונג פון זיין קערפער זאָל ברוריהן ברייגען אויף די געדאַנקען, אויף וועלכע עס איז נעבראַכט נעוואָרען די רוימישע מאַטראנא. —

דעם ערשטען טאָג פון דער וואָך איז זיין שטימע אין זיין לערנען זעהר טרויעריג געוועזען, און אויך דעם צווייטען און דעם דריטען טאָג איז זי זעהר טרויעריג געוועזען, און אין יענע טעג איז זיין וווייטער בלויק ביי זייערע צופעלינע בענענניסען פול געוויזען מיט רחמנות אוף צער. אָבער אויפן פיערטען טאָג האָט זיך זיין שטימע גענדערט. פול פרייד איז זי געוועזען און פול אויפלעבונג, און אז זיי האָבען זיך צופעלינ געטראָפען, האָט ער זי אָנגעקוקט מיט התלהבות, מיט פרייד־ינער בעניסטערונג, און זי איז נעבליבען שטעהן און נאָכגעקוקט איהם, נישט פערשטעהענדיג, פון וואַנען די גרויסע ענדערונג. די טרויערינקייט אין זיינע שטימע און דעם אומעט פון זיינע אויגען האָט זי פערשטאַנען און פערשיעדענאַרטיג אויסגעטיטשט. זיין אייגען לעבען איז זיכער קיין פרייד־ינם נישט געווען, און דאָם נאַנצע פאָלק ישראל פערגעהט פון אייבינע פערפאָלגונגען, אוף איהר הויז איז אן אבל־הויז. וויי קאָן אַ מענש אונטער איהר דאַך נאָר פרעהליך זיין? איהר שכנה־שאַפט מוז טרויער אָנווערפען. אָבער די אויפגעלעבטקייט פון זיין שטימע און די פרעהליכקייט פון זיין בליק האָט זי נישט בעגריפען און נישט געוואוסט פאר זיי קיין ערקלערונג. דעם נאַנצען טאָג האָט זי זיין שטימע בעאונרוהיגט, אָבער נאָך שווערער איז זי איהר געוואָרען אין דער שלייקייט פון דער נאַכט, אין דער איינזאַמקייט פון איהר בעט. פאר וואָם איז ער אזוי פרעהליך?

וואָס זיינט אין איהם אַזוי שמחהדיג? און זי האָט נעטראַכט: ווי זעהען יעצט זיינע אויגען אוים? און זי האָט זיך פּאַרשעמט פֿאַר דעם נעדאַנק און אַריבערגעשיקט איהרע מחשבית צו רבי מאירן׳ן און נעביטנקט נאָך איהם און נעזאָלט, אַז די דייטיג טעג זאָלען שוין וואָס שנעלער אַריבער.

אויף מאָרגען און איבערמאָרגען האָט די נרויסע אויפנעלעבטקייט איהם נישט אָבנעבלאָזען, און בּרוריה איז נישט אַרוים פון איהר פערוואונדערונג. איינמאָל און אַן אַנדערמאָל האָט זי איהם נעזואָלט אָבשטעלען ביי אַ צופעליגער בענעגנים און פרעגען, וואָס בעדייט די ענדערונג אין איהם. אָבער נישט ברוריה וועט פרעגען, נישט די וויב פון רבי מאיר. וואָס נעהט איהר אייגנטליך דער תלמיד אָן? וואָס זאָל איהר אויסמאַכען, וואָס עס קומט פאָר אין דעם פרעמדען מאָן? נישט זיין מוטער איז זי און נישט זיין שוועסטער, און נישט אפילו אַ פריינדין פון פריערדיגע יאָהרען. פּאַסט פאַר ברוריה׳ן נייגעריג צו זיין? איז רבי מאיר׳ס וויב וו אַלע וווייבער? אָבער בעמערקט האָט זי, אַז דער פרעמדער מאָן איז ווי שענער נעוואָרען און קרעפטיגער און פיעל מענליכער.

און וויעדער איז אָננעקומען די שבת־נאַכט, און ער האָט נעמאַכט קידוש און נעזוננען די פרומע נעזאַנגען אוף נאָט נעבענשט מיט אַ נאָך מעהר נעהויבענער שטימע, נאָך מעהר שבת׳דיג, נאָך מעהר בעגייסטערט און בעגייסטערנדיג. און וויעדער האָט ער זעהר וועניג געקוקט אויף איהר, אָבער אַז ער פלעגט אויפהעבען אויף איהר די אויגען, האָבען זיי נעהאַט א וויטען קוק פול בעוואונדערונג און התפעלות, און די פּארב פון זיינע אויגען איז נעוועזען וויי די פּאַרב פון אַ ברענענדיגען רובין אַרומגעריבּענעלט מיט שוואַרץ, נלייך אין זיי וואָלטען די שבת־ליכט נעברענט.

און ביי דער נאַכט אויף זיין נעלענער האָט ער וויעדער אַרויסנעזוננען אין דער דונקעלהייט פון זיין צימער פערשידענע פסוקים פון תנ״ך, וועלכע ער האָט נעקאָנט אויף אויסוועניג, און דער עיקר זעהר אַ סך פּסוקים פון דעם נעזאַנג איבער אַלע נעזאַנגען, פון דעם נעזאַנג פון ליעבע און ליידענשאַפט און גרויסער בּיינקעניס. די שטימע איז נעווועזען זעהר פרעהליך, אָבער דאָך האָט נעציטערט אין איהר א נרויסע אונרוה און נערעדט אין איהר אַ שטאַרקע בּיינקעניס, ווי זי וואָלט נערופען עמיצען צו זיך, ווי זי וואָלט איינגעלאַדען עטוואָס, וואָס זאָל איהר פרעהליכקייט מאַכען פאַר־פול.

און ברוריה אויף איהר נעלענער איז זעהר אונרוהיג נעווועזען. די שטימע פון דעם מאָן זי אין נאַנצען אויסגעפילט, זי האָט זי נישט נעקאָנט פון זיך פערטרייבען. זי האָט נעוואָלט טראַכטען פון רבי מאיר׳ן, אָבער זי האָט נאָכנעוואָנט נאָך שמעון׳ען די פסוקים, וועלכע האָבען דערנרייכט צו איהר. און פלוצלונג איז איהר אויפנענאַנגען דער נעדאַנק, אַז רבי ישמעאל׳ס זוהן מוז אַ ליעבע טראָנען אין זיין הארצען. אַ וויב אָדער א כלה — אָבער ער ליעבט זי זעהר שטאַרק און בּיינקט נאָך איהר אונעדליך. און אויב זיין שטימע איז יעצט פרעהליך, איז עס דערפאַר, וואָס פון די דרייסיג טעג איז אַריבער אַ דריטעל, און ער וועט באַלד וויעדער קומען צו איהר.

יעצט אָבער האָט זי נישט נעקאָנט מעהר נאָכזאָגען נאָך איהם די פּסוקים פּון שיר השירים, ווייל דאָס זיינען אַלץ נעווועזען די פּסוקים פּון איהם צו איהר, צו זיין נעליבטער — זיין ווייב אָדער זיין כּלה. און ברוריה האָט פערגראָבען איהר קאָפּ אין איהר קיסעל, אריבערנעצוינען דעם צודעק איבער איהם און אַרויפנעלעגט די הענד אויף איהרע אויערן, נישט צו דערלאָזען צו זיך שמועס׳ן שטימע און זיינע פּסוקים. און אָננעווענדט אַלע איהרע נעדאַנקען אויף רבי מאיר׳ן און אָננעהויבען צו זאָגען די אַנדערע פּסוקים פּון שיר השירים, די פּסוקים פּון איהר צו איהם, און איהר הארץ איז אויסגענאַנגען נאָך איהם, נאָך איהר נעליעבטען, נאָך איהר גרויסער ליעבע און בייזקעניס. — —

און וויעדער נאָך הבדלה, איידער ער איז אַריין צו זיך אין צימער האָט ער זיך נעווענדט צו איהר מיט גרויסער וויכקייט:

„זיי מיר מוחל, מיין האַרינטע, די בליקען, מיט וועלכע איך האָב דיך אָננעקוקט נעכטען אין היינט.“

זי האָט אויפגעציטערט פון דער אונערוואַרטעטקייט פון זיין וועגען זיך צו איהר און נישט פערשטאַנען, פאר וואָס ער בעט מחילה. און זי האָט געפרעגט:

„וואָס פאר בליקען זיינען זיי דען נעווועזען?“

און ער האָט שטיל ארויסגעשעפּטשעט:

„האָסטו דען נישט געמערקט?“

און זי האָט געענטפערט:

„בעגייסטערטע בליקען זיינען דאָס נעווועזען, פול בעוואונדערונג און התלהבות. זיי האָבען אָבער דאָך נעהערט נישט מיר.“

„ניין: דיר!“

„מיר?“

זי האָט זיך אויסגענלייכט, און איהר געזיכט איז נעווואָרען קאַלט און שטרענג, און ער האָט נעזאָגט, פול ענטציקונג:

„יא. דיר! — האָסטו געמערקט, וויי פרעהליך איך בין די לעצטע טעג נעווועזען?“

„איך האָב עס אַרויסגעהערט פון דיין שטימע.“

„און וויסטו די אורזאַך?“

„האָסטו זי מיר דען נעזאָגט?“

„איך וועל זי דיר זאָגען: דו ביזט די אורזאך נעווועזען!“

דער אויסדרוק פון איהר נעזיכט איז נאָך קעלטער נעוואָרען, און דער בליק פון איהרע אויגען נאָך שטרענגער. דער שאטען פון כעס האָט זיך פערשפרייט איבער איהר שטערן און איהרע ברעמען, און ער האָט אויסגערופען אין ענטציקונג, שנעל, וויצו פערטרייבען דעם בייזען שאטען:

„אה ברוריה, הער מיך אויס! דריי טעג און דריי נעכט האָב איך נעטרויערט מיט דיין טרויער, דריי טעג און דריי נעכט האָב איך נישט אויפגעהערט צו פרענגן, פאר וואָס ביזטו אַזוי הארט בעשטראפט געווארען מיט דעם טויט פון דיינע ביידע קינדער — דו די אויסגעוועהלטע פון גאָט, דו די געבענשטע! אויב איך האָב דאָס געפרענגט נאָך איידער איך האָב דיך געקאָנט, ווי האָט עס געמוזט אין מיר שרייען, ווען די גרויסקייט פון דיין נשמה האָט זיך ענטפלעקט פאַר מיר אין איהר גאַנצער פולקייט? דו זאָלסט אַזוי נעפיינגט ווערן?! דו זאָלסט זיין דער קרבן פון אַן אונענדליכען שמערץ?! און עס האָט געבונטעוועט מיין הארץ אין מיר, און ווי איוב האָב איך נישט נעקאָנט נעפינען נערעכטיגקייט אין גאָט׳ס פיהרונג. און ווען אייגנער הערט אויף צו זעהן נערעכטיגקייט אין גאָט׳ס פיהרונג, ווי פינסטער און טרויעריג מוז איהם ווערען די וועלט! אָבער פלוצלינג אויפ׳ן פיערטען טאָג איז מיר נעווען, ווי נאָט וואָלט אויפגעהויבען פאר מיר אביסעל דעם פאָרהאַנג, וועלכער פערדעקט דעם זין פון זיינע מעשים, און נעלאָזט מיך אַרייננקוקען אין זייער צוזאַק. ווי וואָלט די וועלט דערקאָנט די גרויסקייט פון דיין נשמה, אויב נישט דורך דעם גרויסען שמערץ, וואָס איז דיך בעפאַלען? ווי וואָלטען מיר נעווואוסט, וואָס ברוריה איז, אויב איהר הארץ וואָלט נישט איבערגענעבען נעווארען אין דעם פיניגערם הענד? דייַנע צוויי זיהן, וועלכע נעבליעבען לעבען, וואָלטען רייכער נעמאַכט די מענשהייט מיט נאָך צוויי לעבעדינע וועזען, פיעלייכט אונניצליכע, נישטנוציגע, אונגליקליכע, אָבער דורך זייער טויט האָבען זיי רייכער געמאַכט די וועלט מיט אַ ברוריה. יעצט ערסט וויסען מיר, וואָס מיר בעזיצען אין דיר, יעצט ערסט וויסען מיר, וואָס דו ביזט וועלטה. וואָס איז געלעגען אין דונקעלהייט, איז ארויסגעטראָטען אין העלען ליכט, אונבענרענצטע עשירות, וועלכע איז געלענגען בעגרָאָבען, איז אויפגעדעקט געווארען צו אַלעמענס געבריך. מיר זיינען אַלע רייכער געווארען דורך דיר, און צוקינפטיגע דורות וועלען נאָך גענישען פון דיין רייכטהום. וי פון אַ לעבענס־ברונען וועט פון דיר די מענשהייט שעפען קראפט, און ווי פון אַ הילף־קוואַל וועט זי טרינקען פון דיר טרייסט. זעהט, וועט מען זאָגען, וי ברוריה האָט בעוועלטיגט איהר ריעזיג־גרויסען שמערץ, איהר דאָפעלטע אבלות. טוט איהר נאָך און וועט גערטרייסט. אָה, ברוריה, וועלן דאָס איז אויפגענאַננען מיר ווי אַ ליכט, ווי האָב איך געקאָנט נישט פרעהליך ווערען, און ווי האָט געקאָנט מיין בליק נישט אָננעמען זיך מיט בעניסטערונג און בעוואונדערונג צו דיר?“

און אייַדער ברוריה האָט נאָך אויפגעפענט איהר מויל צו זאָגען עפעס, איז ער געפאַלען פאר איהר אויף די קני און נעקוסט דעם זוים פון איהר קלייד, פיעל ליינגער ווי צום ערסטען מאָל, און דאַן איז ער אויפגעשטאַנען און אַרוים פון צימער, הויך טראָגענדיג דעם קאָפּ, האַלב טאַנצענדיג, ווי ע סואָלט געזונגען אין איהם. און באַלד האָט זיך פערנאַדערגעטראָגען זיין שטימע איבער דאָם גאַנצע הויז, אַ קלינגענדינע,

זינגענדיגע, נאיקליכע, יובעלנדיגע שטימע, פול קראַפט און התלהבות. איז ברוריה יעצט דען נישט פול פון איהם? האָט ער זי דען יעצט נישט געוואונען?

און ברוריה איז געזעסען פערטומעלט, טאַקע פול פון זיין שטימע און פול פון זיין אויסזעהן, און צייטענווייז איז איהר געוועזען, ווי וועז אַ מלאך פון נאָט האָט דאָ צו איהר גערעדט. ערסט וועז זי האָט געקאָנט אָנהעבען צו טראַכטען וועגען דעם, וואָס ער האָט איהר געזאָגט, האָט זי זיך געקאָנט בעפרייען פון איהם. זי איז ווי אויסגעניכטערט געוואָרען און מיט אַ זיפץ אויפגעשטאַנען פון איהר אָרט. און אזוי האָט זי גערעדט אין איהר אומגליקליכען מוטערהאַרץ:

„עס איז מעגליך, אַז די וועלט איז רייכער געוואָרען, און דאָס איז געוועזען גאָט׳ס כונה אין אַוועקנעמען ביי מיר מיינע קינדער. ער האָט זיינע ציעלען און צוועקען, און זיינע וועגען זיינען פון אונז פערבאָרגען. אָבער איך בין אַזוי אָרם געוואָרען אַזוי ארם...“

ח.

דעם גאַנצען ערסטען טאָג פון דער וואָך האָט מען זיין שטימע קוים נעהערט, און ברוריה האָט זיך נעוואונדערט. איז ער קראַנק געוואָרען? איז איהם וואָס נעשעהן? זי האָט כמעט נעבינקט נאָך זיין שטימע. די אַלטע דיענסט אָבער האָט איהר געבראַכט די ידיעה, אַז דאָס רוב נעהט ער אום איבערן ציימער הין און צוריק, און ווען ער זעצט זיך אַוועק ביי זיין טיש, פערנראָבט ער דעם קאָפּ אין די הענד און זיצט אָהן אַ בעוועגונג.

און ברוריה האָט נעזאָגט, אַז נעווים האָט ער אַ שוועכע שטעלע אין דער תורה. אויך רבי מאיר האָט די טבע אזוי אויפצופיהרען זיך ביי אַ שוועכען ענין, און דער תלמיד נעהט נאָך דעם רבי.

דאָך אין אוועג האָט זיך וויעדער נעלאָזען הערען זיין שטימע, אָבער נאָר גאַנץ פערענדערט. נאָרנישט איז נעווען אין איהר פון דער פריערדינער פרעהליכקייט און נאָרנישט פון דעם נאָך פריערדינען צער. נאָר עפעס איז נעלעגען אין איהר, וואָס האָט נעמאַכט ברוריהן אָנצושטעלען איהרע אויגן און אריינגעטריפט אונרוה אין איהר הארצען. עפעס פון בייקענים איז נעלעגען אין איהר, און עפעס פון נעבעט. אַ מין לאסצען זיך וי אַ נאָכגענעבען קינד און אַ מין בעטלען וי אַן אָרעמאַן אין דער טיר. וואָס וויל יעצט זיין שטימע זאָגען? וואָס זאָל זי יעצט בעדייטען? צו וועמען רעדט ער דאָס יעצט? צו נאָט? צו זיין אייגענעם הארצען? זי וייס איז זי, ברוריה, דאָ גוגע? אויב פריער איז זי איהם אין זיין שטימע נעלעגען, וואָס וויל ער יעצט פון איהר? בעט ער נאָט פאַר איהר? וואָס וויל ער פון נאָט פאַר איהר?

זי האָט זיך נעקעהרט פון זייט אויף זייט אויף איהר נעלעגער און נעטראַכט, וי נאַנץ מערקווירדיג דער מאַן איז, און נעזעהען איהם פאַר זיך אין זיין נאַנצער שיינהייט, מיט זיין טרויער און זיין התלהבות, און מיט זיינע אויגען, אין וועלכע עם ביטען זיך די פאַרבען, און נעהערט זיין שטימע, וועלכע דרינגט דורך האַרץ און נירען, און נעטרי־בען פון זיך די נעדאַנקען מיט דעם וואַרמען נעבעט, די דרייסיג טעג זאָלען וואָס שנע־לער אריבער.

אָבער די קומענדיגע טעג האָבען זיך שרעקליך לאַנג נעצויגען, וויל זיי זיינען אויסגעפילט נעווען מיט אַ שטיינעדיגען בינקען און לאַסצען־זיך אין שמעון׳ם

שטימע, מיט אָנווַאקסענדינען נעבעט און בעטלעך. עס איז נעווען אַן אלטער העכער ווערענדינער רוף נאָך רחמנות, אַן אלטן מהר לעכצענדער נעשריי נאָך ליעבע. ברוריה'ן איז נעווארען שווער די לופט פון איהרע צימער, און זי האָט אָננעהויבען צו זוכען רוה אין וויטע שפאַצירנינג און אָפטע בעזוכן; אָבער זי האָט שטענדינ נעווואוסט, אז דורך איהרע צימער דאַרטין נעהט אום שמעונ'ס ביינקענדינע און בעטלענדינע שטימע. און דאַן איז די דאָזיגע שטימע איהר נאָכנאַגנען אין די וויטע נאַסען, אריינענקומען מיט איהר אין די פרעמדע הייזער, אריינענמישט זיך אין איהרע נעשפרעכען, און נעהן צוריק אַ היים איז פאר ברוריה'ן נעווען אַ פיין. זי האָט די שטימע נישט גע־קאָנט הערען, מורא נעהאַט פאר איהר, און נאָך מהר מורא נעהאַט פאר אַ צופע־לינער בענענים מיט איהם, וויל דער וויטער בליק פון זיינע יעצט נאָנץ שווארצע אויגען האָט אַרויסגענשטראַלט אַוויפיעל ביינקענים און ליעבע־בעטלענים, אַז עס איז אונמענליך נעווען פאר א מענשענהאַרץ אריבערצוטראָגען.

דעם שבת האָט זי ערוואַרט מיט האַרצקלעמענים. דער אָנקום פון דעם הייַ־לינגן טאָג האָט איהר קיין פרייד נישט פערשאפט. איהר ערסטער געדאַנק איז נעווע־זען, צו לאָזען זאָגען, אַז זי איז קראַנק און וועט צום טיש נישט קומען. דאָך איהר צוויטער געדאַנק איז נעווען, אַז ברוריה די וויב פון רבי מאיר דאַרף קיין אָנשטעלען נישט מאַכען און דאַרף זיך פאַר קיינעם נישט בעהאַלטען. וואָס נעהט איהר דער שמעון אָן? וואָס מאַכט איהר אוים די אונרוה פון זיין האַרץ? זי האָט נאָר נישט גע־דאַרפט בעמערקען, וי זיין שטימע איז און וי זיינען זיינע אויגען. און וועט ער זי פרענגן, צי האָט זי די בליקען פון זיינע אויגען בעמערקט, וועט זי איהם ענטפערן, אַז זי וויל נישט, ער זאָל דאָס ביי איהר פרענגן, וויל זיינע בליקען נעהען זי נישט אָן, און זאָל ער בעסער פרענגן רבי מאיר'ן, צי מע ער זי פרענגן וועגען זיינע בליקען.

און אזוי איז זי נעבליבען צו הערען זיין קידוש און זיינע זמירות.

זיין שטימע אָבער האָט נישט מעהר שבתדינ געקלונגען. זי איז נעווען, וי א שיינע פידעל, וועלכע האָט נעפאַצט. ער האָט נעדאַנקט נאָט און געבענשט איהם, אָבער וי אייגער, וועלכער מוז דאַנקען און מוז בענשען, און זיין הארץ איז נישט דערבי, וויל ער איז נאָר אונצופריעדען און בעליידינט. ער האָט אויך נעגעסען, וי אייגער, וועלכער טוט זיך אָן א צוואַנג צו עסען, אָהן לוסט, נישט וויל־ענדיג און זעהר ייענ, און זיינע וואָלקענרויע אויגען האָבען זעלטענער נעקוקט אויף דאָס עסען פאַר איהם און מעהר אויף ברוריה'ן, און זיינע בליקען זיינען נעווען אלייך די ביינקענים, אלייך דאָס בעטלען.

און וען אין דער דונקעלהייט פון דער נאַכט האָבען זיך אָננעהויבען ארומצו־טראָגען איבערן הויז שיר־השירים־פסוקים, מיט אַ שטימע פון טויבען־וואַרקען, וי דאָס נעשריי פון א האַרץ, וואָס פערגעהט פאר ביינקענים, האָט ברוריה ארויפגע־לעגט איהר קיסען אויף איהר קאָפ און די הענד אויף די אויערן, און איהר האַרץ האָט

איהר געקלאפט אין גרויסער שנעלקייט. זי האָט געוואוסט, אַז די פסוקים מיינען זי, געהען צו איהר, רעדען צו איהר, ביינקען נאָך איהר, בעטלען ביי איהר.

און זי איז געלעגען און האָט נערעדט אין איהר שווערען האַרצען:

„רבונו של עולם, איז נישט גענוג, וואָס דו בעשטראָפט מיין האַרץ, ווילסטו נאָך אן אַנדער האַרץ בעשטראָפען דורך מיר? אויב איך זאָל א טרייסט זיין פאר די, וואָס גלויבען אין דיר, ווי ווילסטו מיך יעצט מאַכען צום גרויסען שמערץ און צו פערצווייפלונג פאר איינעם פון דיינע פרומע? רבונו של עולם, איז ברוריה דיין אויפגעוועקטע און געבענשטע געפּאָרען געוואָרען אומגליק צו דערלעבען און אומגליק צו בערישפרייטען? נאָט דער האַר, איך האָב נישט נעוויינט אין דיין הייליגען שבת, וועל מיינע קינדער זיינען מיר געשטאָרבען, ווילסטו, איך זאָל יעצט וויינען פאַר דיר? קעהר אָב זיין האַרץ פון מיר, נאָט פון אברהם, און וועגד זיינע געדאַנקען צו דיר. טו מיר דעם גרויסען חסד, רבונו של עולם!"

און וויל שמעון איז גראָד ענטשווינגען געוואָרען, וויל אַ גרויסע מידינקייט איז איהם בעפאַלען, אוף דער שלאָף האָט זיך ווי א שווערע משא אַראָבגעלאָזען אויף זיינע אויגען, איז ברוריה'ן געוועזען, ווי נאָט וואָלט דערהערט איהר געבעט. און זי האָט אַראָבגענומען דאָם קיסען פון זיך און אונטערגעלענט עם אונטער'ן קאָפּ, פריי אויפּגעמעגיג, און איז איינגעשלאָפען אַ בערוהיגטע, אַ דאַנקבאַרע. —

אָבער אויף מאָרגען האָט ברוריה איינגעזעהן, אַז נאָט האָט איהר נעבעט נישט דערהערט און איהר תּפלה נישט אָנגענומען. וואָרום די שטימע פון רבי ישמעאל'ס זוהן איז פול געווען מיט בעטלענים און זיינע אויגען זיינען אָנגעגאָסען געווען מיט ביינקענים. און עס איז געווען נאָך הבדלה, ווען שמעון האָט זיך ארומגעקוקט נאָך ברוריה'ן צו פרעגען זי וועגען זיינע בליקען, האָט ער ברוריה'ן אין צימער נישט געפּוגען. זי איז פערשוואונדען, וויל זי האָט געוואוסט, אז שאַרפע רעד און בייזער ענטפער וועלען זיין מויל נישט פערמאַכען און קיין שלאָם אויף זיינע ליפּען נישט אָנטאָן. די אָנגעקליבענע ביינקענים וועט זיך מאַכען א וועג, און די ליידענשאַפט וועט זיך ארויסרייסען פון זיין האַרצען, און ער וועט זיך שווער פערזינדיגען פאַר נאָט מיט זיינע רעד און זיינע מעשים. און ווי וועט זי איהם יעמאָלט קאָנען האַלטען אונטער איהר דאַך? און די דרייסיג טעג זיינען נאָך נישט פאַריבער.

אָבער שמעון האָט יעצט געוואוסט, אז ברוריה האָט בעמערקט זיינע בליקען אין ריכטיג אויסגעטייטשט זיין שטימע, און זיין האַרץ איז אָנגעפילט געוואָרען מיט פרייד און האָפנונג. זי איז פערשוואונדען, וויל זי פיהלט זיך שוואך, איהר שטאַרקייט האָט אָנגעהויבען זיך צו שאָקלען. דער קאמפף אין איהר האָט זיך שוין אָנגעהויבען, און ער וועט דער זיענער זיין.

ט.

דריי טעג מעהר האָט אָנגעהאַלטען דאָס ביינקען, און פּלוצלונג איז די שטימע איבערגענאַנגען אין אַ מין אונאַנגענעם שרייען. שמעון איז אַריינגעפאַלען אין פּער־צווייפלונג. די דרייס'ג טעג האָבען זיך אָנגעהויבען צו דערנעהנטערען צו זייער סוף, און זיין ל'יעבע צו ברוריה'ן האָט זיך צופלאַקערט ווי דאָס פייער פון ניהינום. ער האָט פערלאָרען זיין רוה אין נאַנצען, און זיין קערפער האָט אָנגעהויבען אויפגענעסען צו ווערען פאר ליידענשאַפט. זיינע באַקען זיינען איינגעצוינען נעווארען און זיינע אויגען זיינען אייגנעפאַלען און האָבען אויסגעזעהן רויטליך־גלעל און קראַנק. עס איז אים גע־וועזען, ווי זיין קערפער וואָלט נישט אויפגעהערט געפּאַטשט צו ווערען, און אין איהם האָט עס געשריען פאר ווהאַנ. און זיין שטימע האָט איבערגענומען דאָס געשרי, אָבער דאָס איז נעווען, ווי דאָס געשריי פון דעם אָקס נאָך דער קוה, בלויז ליידענשאַפט־ליכער, שמערצליכער, פיינליכער.

און ווען ברוריה האָט דערהערט די דאָזיגע שטימע, איז זי זעהר פערציטערט גע־ווארן, און אן עקעל האָט זי ארומגעכאַפט. גאַנצע טעג האָט זי אויסגעמיטען איהר הויז, אָבער דאָס עקעל־ליידען האָט זי דייטליך ארומגעטראָגען מיט זיך. ווער עס האָט זי בענענענט, האָט געוואָגט: „פון אַ בייזער קריינק איז ברוריה בעפאַלען.“ און איהרע פריינד האָבען זי נעפרעגט: „וואָס איז דיר געשעהן?“ זי האָט זיך אויסגעהיט נישט אָנ־צוטרעפען זיך מיט שמעון'ן, און ביי נאַכט געהאַט ביי זיך אין צימער די אַלטע דיענסט. פרייטאג האָט זי איהם גלאָזט וויסען, אז זי קאָן נישט קומען צום טיש און קידוש וועט זי הערען פון דער ווייטען. אָבער זיין קידוש האָט ארויסגערופען א שוידער אין איהר. ער האָט איהם מעהר ארויסגעקרעכצט ווי ארויסגעזוננען. זיין אָטעם איז נעווען ווי פון א טויטליך־פערוואונדעטער חיה, זיין שטימע איז גע־וועזען הייזער און געהאַט בייזע טרערען אין זיך. ער האָט זיך קוים צונעריהרט צום עסען און נעקוקט ארום זיך מיט ווילדע אויגען, די אלטע דיענסט פלענט יעדעסמאָל פריי אויפאָטמען, ווען זי פלענט זיך ארויסכאַפען פון דעם עסצימער. האָט ער זמירות געזונגען? האָט ער נאָט נעבענשט? אָדער האָט ער נאָר גלעעסטערט? זיין שטימע האָט נעקלונגען מעהר נאָך שלטען ווי נאָך בענשען. ער האָט יעצט גע־וואוסט, אז נאָט האָט איהם פערלאָזען און ברוריה'ן איהם בעוויזען, אום איהם צו פער־

ניכטען. דאַרף ער זיך איינהאַלטען? דאַרף ער זיך פערשטעלען? זאָל די פרוי וויסען, וויִ ער לייגט דורך איהר, וויִ ער ליעבט זי, וויִ ער בענעהרט זי.

און אין דער דונקעלהייט פון זיין ציממער האָט ער מיט זיין פאר תאוה הייזע־רינער שטימע גע׳חזר׳ט פסוקים פון שיר השירים. די פערליעבטעסטע און די ליידע־שאַפטליכסטע. „וויִ שיין ביזטו און וויִ זים ביזטו, ליעבע אין נענוס! דיין וואוקס איז וויִ פון א פּאַלמע, און דיינע בריסט זיינען וויִ די טרויבען־בינטעל. איך האָב מיר נע־זאָגט: איך וועל ארויפקלעטערן אויף דער פּאַלמע, אָנהאַלטען זיך אָן איהרע צוויינען, און דיינע בריסט וועלען מיר זיין וויִ די טרויבען־בינטעל אויפ׳ן וויינשטאָק, און דער דופט פון דיין נעזיכט וועט מיר זיין וויִ דער דופט פון עפּעל.“ ער האָט זיי ארויסגע־זונגען אַ מאָל נאָך א מאָל, וויילד נאַנין, ליידענשאַפטליך, תאוה׳דיג.

און אַ נאָך גרעסערער עקעל האָט ארומגעאַפּט ברוריה׳ן. עס איז איהר נעווע־זען, וויִ וועט עמיץ וואָלט איהר קערפער בעשמוצט, און זי האָט זיך איינגעקָרטשעט אין שוידער. זי האָט וויִיט פערנאַנדערגעעפענט די אויגען, און נעקוקט אין די נע־דיכטע פינסטערנים און גערעדט צו נאָט, וויִ זי וואָלט איהם נעזעהן פאַר זיך אין דער דונקעלהייט:

„איך האָב אָננעמען פאר גוט דעם נרויסען שמערץ, וועלכען דו האָסט אָננע־שיקט אויף מיר, אָבער די דאָזיגע בעליידיגונג קאָן איך נישט אריבערטראָגען. פאר וואָם קומט זי מיר, וואָם וויילסטו מיט איהר דערגרייכען? מיט וואָם האָב איך מיך פער־זינדיגט? וויילסטו מיך אזוי דערניעדערינען? מיין האַרץ איז געפייניגט און שוואַך, וויילסטו עס נאַניץ צוריסען? צוריים עס מיר, נאָט, איך וועל דיר דאַנקען, אָבער נעם אַוועק פון מיר די בעליידיגונג, בעפרייי מיך פון דעם שמוץ.“

אָבער די תאוה׳דיגע שטימע האָט נישט אויפגעהערט. זי איז נאָך וויִ העזה׳דינער געוואָרען, געקרָאָכצן צו איהר, ארומגענומען זי, בעריהרט זי. און ברוריה האָט אויפ־געקרעכצט וויִ א פערוואונדעטע הירשין און פערגראָבען זיך אונטער קיסען און צודעק, וויִ צו דערשטיקען זיך, צו שטאַרבען נרייט. —

דעם נאַנצען שבת׳דיגען טאָג איז זי געוועזען איינגעשלאָסען ביי זיך אין צימער, א בעליידיגטע, אָננעעקעלטע, פול כעס און צאָרן. אויך אין די אַנדערע טעג האָט זי׳ אויסגעמיטען שמעון׳ן, ווי מען מיידט אוים א קרעציגען, מיט שוידער און עקעל. אָבער אויפ׳ן דרייסיגסטען טאָג איז שמעון געזעסען אויף דער לויער, און שפּעט נאָך מיטאָג אָננעטראָפען זיך מיט איהר אויג אויף אויג. ער איז געוועזען אָננעטאָן צום אַוועק־געהן, מיט שטאָק אין דער האַנד און וואַנדערזאַק אויף דער פּלייצע. אָבער נישט דער שיינער, שטאָלצער שמעון, דער איד געוואָרענער אַדאָנים, איז געשטאַנען יעצט פאר איהר, נאָר אַ נאַניץ אַנדערער. איינגעדאַרט און איינגעצויגען, דאָם נעזיכט נעל, די אויגען איינגעפאַלען און פיעבעריש אוף רויט, דער באָרד נישט נעמאַכט, דער קאָפּ־צודעק אין אונאָרדנונג. אַדאָנים האָט פערגעסען שיין צו זיין, אַדאָנים איז קראַנק און אַלט געוואָרען, אַדאָנים האָט נעקראָגען אַ טויטליכע וואונד אין האַרצען.

ברוריה האָט זיך אויסגענלייכט אין איהר נאַנצען שטאָלץ און איהר נאַנצער שיינ־
הייט, אָננעקוקט איהם שטרענג און הערריש און נעוואָלט פאַרבייגען, אָבער ער האָט
איהר פערשטעלט דעם וועג. אַ ווייל האָבען זיי זיך שטום אָננעקוקט, און באַלד האָט
ער אויפגעטאָן זיין מויל און נעזאָגט:

„פערשאָלטען זאָל זיין דער טאָג, ווען איך האָב דיך צום ערסטען מאָל געזעהן,
אָבער זיעבענמאָל פערשאָלטען זאָל זיין דער טאָג, ווען די חברים האָבען מיך אויסגע־
קלייבען דיין פרובירשטיין צו זיין, און זיעבענאונזיעבציג מאָל פערשאָלטען דער טאָג,
אין וועלכען איך בין די שוועל פון דיין הויז צריבערנעטראָטען. אויסגעמקט זאָלען ווע־
רען די דריי טעג פון נאָט׳ס יאָהר, און זייער אָנדענק זאָל בלייבען א קללה אויף דורות.
אונגליקסטעג זאָלען עס זיין — —"

ברוריה איז איהם אריינגעפאַלען אין די רעד, שטרענג און האַרט:

„אויב האָט שוין אייגמאָל דאָס נעטאָן און נאָטס אַ טאָג פערשאָלטען, דו קאָנסט
דיר די שילט־קונסט פערשפּאָרען. נעה דיין וועג און דאַנק נאָט, וואָס ער האָט דיך
אין ברוריה׳ס הויז געפיהרט און דיך נישט צו גרעסערע זינד נעבראַכט, און צוויי נשמות
זיינען נישט פערלאָרען נענאַנגען אויף אייביג. דאָך איידער דו נעהסט, מוזט דו מיר
ערקלערען, וואָס הייסט די חברים האָבען דיך אויסגעקליבען מיין פּרובירשטיין צו
זיין. אויב איך האָב דיך ריכטיג פערשטאַנען — —"

איהר בליק איז נעוועזען שארף און אייגדרינגליך, און שמעון האָט ארויסגעזעדט:

„דו האָסט מיך ריכטיג פערשטאַנען!"

מיט גרויסע אויגען און שנעלען אָטעם האָט זי וויטער נעזאָגט:

„איז די מעשה מיט די כאַפּערס אן אויסגעטראַכטע?"

און שמעון האָט נעענטפערט פיעבערי9, צימערענדיג אין אַלע אברים:

„פאַלש איז זי פון אָנהעב ביז סוף, קיין איין וואָרט אמת איז אין איהר נישט
נעווען. די ישיבה, וועלכע האָט נעוואוסט די שטאַרקייט פון דיין הארץ נענען דעם
טויט, האָט נעוואָלט אויך וויסען די שטאַרקייט פון דיין הארץ נענען דער ליעבע, און
זי האָט מיך אויסגעקליבען —"

וויעדער איז זי איהם אריינגעפאַלען אין די רעד, מיט גרויסע אויגען און פערכאַפּ־
טען אָטעם:

„און רבי מאיר?"

„דאָס איז זיין פלאַן נעווען".

זי האָט אויפנעשריען, וי פון אַ פלוצלונגדינען שניט אין הארצען, שווער נעאַ־
טעמט און צונעמאַכט די אויגען. אין א ווייל אַרום האָט זי שטיל נעפרעגט, די אוי־
גען נאָך צונעשלאָסען:

„האָט אויך רבי מאיר נעוואָלט וויסען די שטאַרקייט פון מיין הארצען נענען זינ־
דינער ליעבע?"

און שמעון האָט נעענטפערט אָבנעשפּאַנט און מיד:

„צוערסט איז ער זעהר אין כעס געוואָרען אויף די תלמידים פֿאַר זייערע צוויי־פֿעל אין דיר, אָבער דערנאָך זיינען זייערע צוויפֿעל געוואָרען זייגע צוויפֿעל".

ברוריה האָט פערוואונדעט אויפֿגעקרעכצט, און שמעון האָט וויטער נערעדט:

„דער עפּעל איז וואונדערשיין, האָט רבי מאיר געזאָגט, אָבער וער וויס, וואָס עס טוט זיך אין זייף האַרצען?"

שווערער נאָך און שמערצליכער האָט ברוריה אויפֿגעקרעכצט, און שמעון האָט פֿאַרטיפֿט אונברחמנותדיג, גלייכגילטיג, מיד:

„און ער האָט געזאָגט: „וואָס טוט מען אויף אויסצוגעפֿינען, צו דער שיינער עפּעל האָט אַ געזונד האַרץ? מען שניידט איהם אויף — —"

ברוריה האָט זיך געדרעהט און געקרימט וויי אונטער שאַרפֿע מעסער און פֿלוצלונג האָט זי אויסגעשריען נישט מיט איהר קול: „נעה!" און איז ענטלאָפֿען צו זיך אין צימער, מיט געשלאָסענע אויגען, וויי בעטויבט.

און שמעון איז אוועקגענאַנגען אין זיין וועג, שווער און לאַנגזאַם, מיט אַן אַראָפּ־גלאָזענעם קאָפּ און מידע גליעדער, ווי איינער, וועלכער איז פערמשפט צו גלות, אן עלענדער, אַ פערוואָגלטער.

.י

אין איהר צימער איז ברוריה געשטאַנען און געפֿיהרט זיך מיט דער האַנד איבער געזיכט און אויגען, ווי ז׳וואָלט געוואָלט עפּעס פערטרייבען פון זיך, אַ שלעכטען חלום, אַ בייזע זעהונג. זי האָט שנעל צוגעמאַכט די אויגען און גלייך זיי וויט פערנאַנדערגע־עפענט — איינמאָל און צוויימאָל, און איהר האַרץ האָט ווילד געקלאַפּט און אין איהר האָט עס נאָך משונה׳דיג געשריען. „ער האָט צוויפּעל געהאַט אין מיר! ער האָט געשיקט מיך אויסצופֿרואווען! איז עס מעגליך? איז עס מעגליך?!“

זי איז אַרויסגעלאָפּען צו שמעון׳ן. זי מוז איהם נאָך אַ מאָל אויספֿרעגען. אפשר האָט ער איהר א לינען געזאָגט? אפשר האָט ער אויסגעטראַכט די פּראָבע־מעשה? אפשר איז די מעשה מיט די כאַפּערס די ריכטיגע? אפשר האָט זי זיך פערהערט? אפשר האָט זיך איהר אַלץ אויסגעדוכט? אפשר איז אַלץ בלויז אַ בייזער חלום?

וויט אין גאַם איז שמעון נענאַנגען, מיט שווערע טריט, ווי געלעשערט. זי האָט געוואָלט איהם צורופען, געוואָלט איהם נאכלויפען. אָבער אויף א מאָל האָט זי גע־זאוסט, אַז דאָם איז נישט קיין חלום, אַז איהר האָט זיך נאָרנישט אויסגעדוכט, אַז דאָם מאָל האָט זי רבי ישמעאלס זוהן נישט געגאַרט. די קללה, מיט וועלכע ער האָט געשאָל־טען דעם צווייטען טאָג, איז געוועזען נישט קיין געמאַכטע; די ווערטער, וועלכע ער האָט אריינגעלעגט רבי מאיר׳ן אין מויל, זיינען זיכער רבי מאירס.

טרערען האָבען זי אָנגעהויבען צו דריקען, און זי איז שנעל אריין צו זיך אין צימער, האָט אריינגעוואָרפען זיך אין איהר בעט און שווער און ביטער זיך צוואוויינט. זי האָט נעריסען אויף זיך דאָם האָר, אריינגעשטאָכען זיך די נעגעל אין די באַקען, גע־ביסען דאָם בעטגעוואַנד אונטער זיך און געקלאָגט און געיאָמערט. אָבער ווען זי האָט דערהערט די טריט פון דער אַלטער דיענסט, האָט זי זיך בעהערשט, איז שטיל געוואָרען און געבליבען רוהיג ליגען. זי האָט זיך נאָך אזוי אוועקגעלעגט, עס זאָל אויסזעהן, ווי זי וואָלט נעשלאָפען.

די אַלטע דיענסט האָט אריינגעברַאַכט ליכט און דערמאָנט, אַז עס וואָלט צייט געווען אבענדברויט צו עסען. ברוריה האָט אַרויסגעשטאַמעלט, אז זי איז קראַנק דעם אַבענד און עסען וועט איהר נישט גוט טאָן. אָבער די גוטע דיענסט האָט דאָך אריינגע־בראַכט עטליכע נאַכטשפייזען, געפרעגט זי, צי וויל זי זי אויך הייַנט ביי זיך אין שלאָפ־

צימער, און, בעקומענדיג דעם ענטפער „ניין", געוואונשען איהר א גוטע נאַכט און אַוועק אויף איהר נעוועהנליכען שלאָפּפּלאַץ.

ברוריה איז נעבליבען ליגנען מיט אָפענע אויגען און אריינגעקוקט אין די שאָטענס פון דעם שוואַך בעלויכטענעם צימער. איהר קאָפּ איז איהר נעוועזען ווי צומישט, זי האָט נאָר געוואוסט, אַז א זעהר גרויס אומגליק האָט איהר נעטראָפען. אַ פיעל גרעסער אומגליק, ווי דער טויט פון איהרע קינדער. עפעס אן אונערקלערליך גרויס אומגליק, איז קאָן עס נאָך נישט אַרומפאַסען. אַזוינס, וואָס מוז זי נאַנין צודריקען, וואָס מוז אריינטראָגען די גרעסטע ענדערונג אין איהר לעבען.

און פלוצלונג האָט זי זיך לאַנגזאַם אויפגעזעצט, קוקענדיג מיט די ווייט אָפענע אויגען פאר זיך.

יא, אזוי ווערט עס זיין: רבי מאיר קאָן מער איהר מאַן נישט זיין.

זי האָט איינגעדריקט די ציינער, געשטאַרקט זיך דאָס האַרץ; די וויית־אָפענע אויגען געוועגדט אויף אין פונקט פאר זיך. יעצט האָט זי געקאָנט קלאָר טראַכטען.

וועג רבי מאיר אליין וואָלט נישט געצווייפעלט, נאָר וואָלט נאָכגענעבען די צווייפעל פון די אַנדערע, זי וואָלט זיך נישט בעליידיגט און נאַנין רוהיג וואָלט איהר האַרץ געבליבען. זי וואָלט יך געפרעהט איבער דער שטאַרקייט פון יין גלויבען אין איהר, און איהר אייגענע שטאַרקייט וואָלט איהר דאָפעלט גוט געטאָן. זי וואָלט זיך נעריצט מיט איהם איבער דעם געוואונטען שריט, וועלכען ער האָט נעמאַכט, וואָלט אויך געזאָגט, אַז נאַריש איז געווען דער אויפטו, און וואָלט דאָך געהאָלפען איהם צו טריאומפירען איבער די בייזע צווייפעל־צינגער, וועלכע האָבען זיך דערוועגט אַראָבצוציהען זי אין דעם שמוץ פון זייער ספקות.

אָבער ער אַליין האָט געצווייפעלט! ער אַליין האָט נעוואָלט די פראָבע, אוב אונטערצושפּאַרען זיין גלויבען אין איהר! ער אַליין האָט זיך דערוועגט נישט זיכער צו זיין אין זיין ברוריה׳ס שטאַרקייט! איהר אייגענער מאַן האָט איהר האַרץ נישט געקאָנט און בעדעקט איהר ריינהייט מיט צווייפעל־שמוץ!

און ווי, ווען זי וואָלט די פראָבע נישט אויסגעהאַלטען?! די סכנה איז נעוועזען גרויס, דער שיינער שמעון איז אויך נאַנין נעפעהרליך. דאָך רבי מאיר האָט נישט מורא געהאַט זי צו פערליערען, ער האָט זי איינגעשטעלט אין שפיעל, ער האָט זי מקריב געוועזען!

ער קאָן מעהר איהר מאַן נישט זיין!

זי האָט זיך דאָס נע׳חזר׳ט מיט עקשנות, אריינגעבוירט זיך אין דעם מיט בייזער יהאַרטקייט.

ער וועט איהר מוזן נעבען א גט, און זי וועט בלייבען אַליין. נאַנין אַליין, נאַנין אַליין.

א טיפער שמערץ איז דורכגענאַנגען דורך איהר, זי האָט נעמוזט צומאַכען די אויגען, און א גרויס עלענד האָט זי ארומגענומען. זי האָט זיך פערבייגט נאָך די

פערשטאָרבענע קינדער. איהר האַרץ איז אויסגעמאַנגען נאָך זיי, זי האָט אויסגעשטרעקט די הענד צו זיי, און געדריקט די הענד צו איהר האַרצען, און געשאָקעלט מיט קאָפּ, צוגיעסענדיג זיך מיט טרערען און פליסטערנדיג לאַסקע־נעמען, מוטער־וועטער.

זי האָט זיי נעזעהן פאַר זיך, ווי זיי זיינען געוועזען אין די לעצטע טעג פאַר זייער שנעלען טויט. שפּיעלענדינע, לאַבענדיגע, ליכטיגע. זי האָט זיי געפּיהלט אַזוי לייב־האַפּטיג, זי האָט זיך נעמוזט אַרומקוקען נאָך זיי. ניין, זיי זיינען נישטא, זיי זיינען טייט. זיי ליגענען אויפֿן וויטען בית הקברות, טיף אין דער קאַלטער ערד, צוגעדעקטע מיט ברעטער, פערשאָטענע מיט ערד. אלײן ליגענען זיי דאָרטען, איינזאַמע, איהרע קלייע איננעלעך, און ביינקען אפשר נאָך דער מאַמען, ווי די מאַמע ביינקט נאָך זיי.

דער דאָזיגער נעדאַנק האָט זיך טיף אריינגעזעצט אין איהר, געלאָזען וואָרצ־לען אין איהר האַרץ, און ענדליך האָט זי זיך שטיל צוואוויינט אין גרויסען בראָך:

„מיינע קינדער דאַרפען מיך און איך דאַרף מיינע קינדער."

און אז זי האָט אויסגעווויינט די טרערען, האָט זי זיך געוועגדעט צו נאָט:

„עס איז אַ גרויסע זינד, וואָס איך נעה מיט מיר יעצט טאָן. איך וויל עיבער זיין אויף דיין הייליג נעבאָט און דיין אָנוּג נישט פאַלגען. אָבער איך קאָן נישט אַנדערש. נאָט אין הימעל, איך קאָן נישט מעהר לעבען. דער זכות פון מיין פאָטער זאָל מיר ביישטעהן, דער זכות פון מיין פאָטער דעם הייליגען מאַרטירער, וועלכער האָט נישט אָנגענומען דעם אָנבאָט פון דעם תליון אויף צו פערניכטן זיין שרעקליכען טויט, כדי די נעוואלטע פערניכערונג זאָל נישט אויסזעהן אין דיינע אויגען וויּ זעלבסטמאָרד — ער זאָל מיך בעשיצען. דו וועסט מוזען מוחל זיין זיין טאָכטער, וועלכע גיט זיך דעם טויט, אום ניכער צו קומען צו איהרע קינדער. אייבינער נאָט, בריינג מיך צו זיי, צושייד אונז נישט מעהר, שטראָף מיך נישט נאָך מיין טויט אַזוי האַרט, ווי דו האָסט מיך געשטראָפט ביי מיין לעבען. איך גיב איבער מיין נשמה אין דיינע רחמנות׳דינע הענד. איך נעה צו דיר און מיינע קינדער."

יעצט איז זי אויפגעשטאַנען פון איהר נעלענער, האָט אָנגעטאָן זיך ריין און וויים, מיט רוהיגער האַנד אויפגעשריבען עפעס אויף אַ וואַקס־ברעטל און ארויסגענע־מען פֿין אַ נייה־קעסטל אַ קליין שאַרף מעסער. אויף אַ נאָגעל האָט זי זיין שאַרפ־קייט אויסגעפּרואוט, פרום און רוהיג אָבגעזאָגט דעם „שמע ישראל" און אויפגעשני־טען זיך די אָדערן אויף די הענד. מיט שפּריצענדינען בלוט, אָהן אַ וויהטאָג־קרעכץ האָט זי אויסגעלאָשען דאָם ליכט, אריינגעלענט זיך אין בעט און אָנגעהויבען איהר נאָנ־צו איהרע קינדער.

זי האָט נעהאַלטען די אויגען וויים אָפּען, וועדליג זי האָט לאַנגזאַם פערבלוטיגט. אין געיידעהן פאַר זיך איהרע קינדער. דאָרטין וויים אויפֿן בית הקבריות אין זייערע קברים. זיי האָבען זיך אויפגעזעצט און וואַרטען אויף איהר. געלע, בלייבע, טרויעריגע. און זי זאָגט זיי: „וואַרט, איך קום צו אייך, מיינע קינדערלעך! באַלד בין איך ביי אייך.

מיינע האַרצינע!" און זי האָט אָהן אויפהער נעפֿליסטערט לאַסקע־נעמען, מוטער־ווערטער.

זי האָט נישט איינמאָל אַ קוק געטאָן אויף הינטען צוריק און איהר לעבען אַריין. זי האָט נאָר נעוועהען פאר זיך איהרע קינדער און דעם ווענ צו זיי. ערשט נאָר צום סוף, ווען זי האָט אָנגעהויבען אייגצושלאָפען, און דאָס בילד פון די קינדער און דער ווענ צו זיי איז מטושטש און אונקלאָר נעוואָרען, האָט זי אויסגעבראָכען מיט שטילער ביינקענים און שטילע טרערען: „מאיר! מאיר!"

יא.

און עס איז נעוועזען, אז ווען דער שיינער שמעון איז אריינגעקומען אין דער ישיבה, האָבען די תלמידים אויפגעשריען פאר שרעק איבער זיין אויסזעהן, און ער האָט אויסגערופען:

„זעהט, דאָס איז פון מיר נעוואָרען, ווייל איך האָב מיך דרייסיג טעג נעשלאָגען אין דער שטיינערנער שטאַרקייט פון ברוריה. איהר שטאַרקייט און ריינהייט איז איבער אלע צוויפעל, אָבער איך בין פערניכטעט."

און רבי מאיר האָט אַ וואָרף נעטאָן אַ בייזען נצחון־בליק אויף זיינע תלמידים, נעֶנומען זיין שטאָק און וואַנדער־זאַק און איז אַוועק צו ברוריה זיין ווייב. אָבער ער האָט זי נעפונען טויט, אַן אַוועקגענאַננענע צו איהרע קינדער, און אויף דעם וואַקסבריעטעל איז נעוועזען אויפגעשריבען: „ווען מען שניידט אויף דעם עפּעל, פערניכטעט מען איהם."

ער האָט זיך נעכאַפּט פאר קאָפּ, און מיט ווילדע אויגען, האַרצרייסענדיג, נשמה־טויטענדיג, אויסגעבראָכען אין אַ יאָמער:

„ ב ר ו ר י ה ! ".

1916.

די נסיונות פון ר׳ עקיבא׳

(אבות דרבי נתן פ׳ ט״ז׳ קידושין פ״א)

הההו, איז רבי עקיבא געווען אַ שטרייענער פרומער אידן! קוים אַ גלייכער צו איהם אין נאַנץ יהודה.

זיינע טעג און זיינע נעכט האָט ער אויסגעגעבען דער תורה, אליין זי נע־לערנט און אנדערע זי איבערגענעבען. די צאָהל פון זיינע תלמידים איז געווען אַ גאַנצע אַרמיי, און ווער עס האָט זי פון איהם געהערט, האָט געפיהלט, וי ער וואָלט געטרונקען פון דעם קוואַל פון לעבען.

אָבער נישט בלויז דער תורה׳ס וואָרט, נאָר אויך וי אָבצוהיטען זי האָט ער גע־לערנט, און וי צו דערוויטערן זיך פון אן עברה. ער האָט געוואָרנט פון לאַכען און שפּיעלען און פון דער לייכטזיניקייט, וייל לאַכען און שפּיעלען און לייכטזיניקייט פיהרען צו זינד.

ער האָט נעלעבט אין גרויסער איינפאַכהייט און אָבנעזאָגט זיך פון אַלע תענוגים. ער איז געווען פערליבט אין זיין וויב, דער שהנער רחל, דער קלוגער און געבי־דעטער טאָכטער פון כלבא שבוע, אָבער אום דער תורה נאַנץ צו געהערען, האָט ער זיך אָבגעשיידט פון זיין נעליבטער, איז ער געוואָרען אַ פרוש.

דאָס איז איהם זעהר שווער אָנגעקומען. ער האָט שטאַרק געבייגט נאָך זיין וויב, און ער איז נאָך געווען אַ מאַן אין די בעסטע פון זיינע יאָהרען. אום נישט שוואַך צו ווערען, אום צו קאָנען אויסהאַלטען די אָבנעשיידענקייט, די פרישות, האָט ער זיך געגעבען אַ נדר, אַז ער וועט זיך נישט אומקעהרען צו זיין וויב, ביז ער וועט נישט האָבען צוועלף טויזענד תלמידים. דאָס האָט ער געטאָן, וייל ער האָט געהאַלטען, אַז א נדר איז א צוים ארום פרישות. ער וועט מוזען האַלטען דעם נדר, און זיין אָבנעשיי־דענקייט פון זיין וויב וועט ממילא אָבגעהיט ווערען.

דאָס האָט איהם אָבער נעמאַכט שטרייענג צו אלע אַנדערע. וואָס ער קאָן, דאַרפען אַלע קאָנען. און ער האָט געפאָרדערט פון אלעמען די גרעסטע אָבגעהיטקייט פון תאוה־זינד און מיט שארפע ווערטער געשטראָפט די וויבער־לוסט אין די הערצער פון די מענער.

האָבען די שוואַכע, די, וועלכע האָבען נישט נעקאָנט ביישטעהן דער וויבער־לוסט אין זייער האַרצען און זיינען געשטרויכעלט געוואָרען אין תאוה־זינד, אזוי גערעדט ענטקעגען איהם:

„וואָס ער האָט זיך געקאָנט אָבשיידען פון זיין פרוי, איז נאָך קיין ראיה ניט, אז ער קאָן נישט געשטרויכלט ווערען. זאָל נאָר דער שטן צוטרעטען צו אים אין מאָל אין דער געשטאַלט פון אַ נאַקעטער פרוי, און די תאוה וועט אים בעפאַלען פלוצלונג, ווי אַ פיינד פון זיין בעהעלטנים, און אוועקרויבען ביי אים אלע זיינע חושים, ווי אַן איבערפאַלער זיין רויב אין מיטען נאַכט.“

און זיי האָבען צונעמבען צו זייערע תפלות, אז נאָט זאָל אים ברויגען צו אזא נסיון, און צו זייער אייגענער שטראָף האָט נאָט זייער תפלה דערהערט.

ווען רבי עקיבא האָט פערלאָזען זיין וויב, האָט ער אויך פערלאָזען די שטאָדט, אין וועלכער זי האָט געוואוינט. דאָס האָט ער געמאַן נישט אזוי פון זיינעטוועגען, די נאָהענטקייט פון זיין געליעבטער וויב זאָל אים נישט רייצען, ווי פון איהר׳טוועגען, זיין נאָהענטקייט זאָל איהר שוין נישט צופיעל ווערה טאָן. און כדי זיין פרוי אין איהר וויבערשער שוואַכקייט זאָל נישט נאַכפאָהרען נאָך אים און נאָכקומען נאָך אים דעם נייעם אָרט, וואו ער וועט זיך בעוצצען, האָט ער זיך אין ערגעץ נישט בעזעצט אויף לאַנג און איז ארומגעפאָהרען פון שטאָדט צו שטאָדט, לאַנד־אויף, לאַנד־אויס.

איז ער איין מאָל אין זיין וואַנדערונג אָנגעקומען אין א לאַנד, וואו עם האָבען נעהערשט גאַנץ מערקווירדיגע ווינען און מנהגים, און אייגער פון די מנהגים איז געווען, צו פערזיכען די נעכט פון פאַרנעמע געסט מיט פרויען־געזעלשאַפט.

און עס איז געווען, ווען דער הערשער פון יענעם לאַנד האָט זיך דערוואוסט פון רבי עקיבא׳ס אָנקומען און וואָס פאַר א גרויסער גאַסט דאָס איז, האָט ער נעהשיקט צו אים אויף דער נאַכט צוויי שיינע פרויען, פון די שענסטע אין זיין לאַנד. אויף וויבער־אויפן האָבען די ביידע זיך געפליסיגט זייער שיינהייט צו פערנרעסערען און זייער רייץ צו פערשטאַרקען. זיי האָבען זיך פריש געמאַכט מיט באָד און וואַסער, דעם בעשיכור׳ענדען ריח פון זייערע יונגע לייבער האָבען זיי נאָך בערוישענדער נעמאַכט מיט זעלטענע פאַרפיומען, און אויסגעפוצט זיך פערפיהרעריש וויי כלות אין זייער התונה־נאַכט. און זיי זיינען נעקומען צו רבי עקיבא׳ן אין שטראַהלענדער האַלבנאַקעטקייט, מיט אַן אויגלאַדענדיגען שמייכעל אויף זייערע קאַרשען־ליפען, מיט דעם פייער פון תאוה און נענוס אין זייערע פלאַקערענדינע אויגען.

זיי האָבען נעוואוסט, אז זיי נעהען צו אַ זעהר פאַרנעמען גאַסט, אָבער זיי האָבען נישט נעוואוסט, אַז זיי וועלען נעפינען א זעהר שיינעם און וויי אַ ריעז נעבויטען מאַן. זיין זיי האָבען איהם דערזעהן, האָט זיך די תאוה נאָך מעהר צוברענט אין זיי, און יעדע האָט נעזעהן ארויסצובריינגען פאַר איהם דאָם רייצענדסטע און אויפרייצענדינסטע פון איהר קערפער.

„קום צו מיר“, האָט די איינע נעזאָגט.

„קום צו מיר“, האָט די אַנדערע נעבעטען.

און זיי האָבען זיך געדריקט צו איהם מיט זייערע נאַקעטע לייבער, און יעדע איינע האָט געריהמט איהר קערפּער און זייַנע רייצען און דעם נענום, וועלכען ער פערשאַפט.

„מיין קערפּער איז וויים וויי די פּולע לבנה.“

„און מיין קערפּער רויטעלט זיך ווי די אויפּגעהענדיגע זון.“

„אין מיין אומאַרמונג ליענסט דו ווי אין וואַרימער נעזטנפּוך.“

„און אין מיינע ארמס וועסטו פיהלען די וויכקייט און וואַרימקייט פון ערסט אָבנע־שאָרענער שעפּסען־וואָלָ.“

„דער קוס פון מיינע ליפּען איז ווי דער ווין פון דמשק.“

„און מיינע ליפּען זיינען ווי די פּולע טרויבען, אין וועלכע די זונען־שטראַלען האָבען אויסגעקליבען פאר זיך אַ היים.“

און אזוי וויטער — די שטייפקייט פון זייערע בריסט און די סאַמעט־גלאַטקייט פון זייער הויט, די ענטציקונג פון זייערע פים און די פערשיכורונג פון זייערע צערט־ליכקייטען. די איינע האָט איהם ארומגעוויקעלט מיט איהרע שוואַרצע דאָר, אין איהרע בלאָנדע האָט איהם פערפלאָנטערט די אַנדערע. און וואָס שפּעטער אין דער נאַכט איז זיי־ער תאוה אַלץ מעהר געוואַקסען, און זייערע נאַקעטע קערפּער האָבען זיך געדרעהט און געקרימט, געפייניגט און נעמאַטערט אין שטיינעדיגער לוסט.

„קום נעם מיך,“ האָט די איינע געבעטעלט.

„קום נעם מיך,“ האָט די אַנדערע געלעכצט.

אָבער רבי עקיבא איז געוועסען צווישען זיי און האָט — נעשפּייט. א נאַנצע נאַכט איז ער געזעסען צווישען ביידען און געשפּייט און נישט אומגעקוקט זיך אויף זיי. ער האָט נישט געפרובט צו צושטרויען זיך מיט תורה־געדאַנקען, וויל ער האָט נישט געוואָלט אריינבריינגען די תורה אין דער נעזעלשאַפט פון צוויי נאַקעטע נקבות. ער האָט נאָר נעוואָלט אריינארבייטען זיך אין עקעל־געפיהל, ארויסרופען אין זיך א שרייענ־דען ווידער־וויל־ען.

און ער איז געזעסען און האָט געשפּייט — שטאַרקער אַלץ, אונגעדולדיגער, מיט וואַקסענדיגען עקעל, מיט שטיינענדינגער אָבשטויסליכקייט. צולעצט אָבער — רוהיג, גלייכגילטיג, אייזקאַלט.

צוערסט האָבען איהם ביידע שוינהייטען אָננעקוקט נאַניז פערוואונדערט. פאר וואָס שפּייט ער? פאר וואָס ריהרט ער זיי נישט אָן? איז ער אַ נאַר? איז ער משוגע? זיינען זיי נישט שיין נענוג? נישט יונג נענוג? נישט תאוה־דיג נענוג?

זיי האָבען איהם געפרעגט, אָבער זיי האָבען קיין ענטפער פון איהם נישט נע־קראָגען. דאַן האָבען זיי נעוואָלט איהם פערלאָזען. אָבער וועך זיי האָבען איהם וויע־דער אָננעקוקט און נעזעהן וויי שיין ער איז, און ווידער אריינגעקוקט אין זיינע אויגען און נעזעהן, ווי די קלוגהייט שטראָמט פון זיי ארויס, האָבען זיי זיין מערקווירדיג בענע־מען פערגעסען און פון זיין שפּייען נישט אויסגעמאַכט זיך און ארויפּגעוואָרפען זיך

אויף איהם מיט זייער נאַקעטקייט און דעם פּייער פון זייערע לייבער, און געבעטען זיך און געבעטעלט און געקרעכצט און פּערשיכורט נעראפען:

„נעם מ׳ך.“

„נעם מ׳ך.“

די גאַנצע נאַכט אזוי. און נאַנץ מיד און קראַפּטלאָז זיינען זיי אין דער פּריה צוועק צום הערשער און בעקלאָגט זיך פּאר איהם אויף רבי עקיבא׳ן. פּערצוויפלונגם־פּול האָבען זיי זיך געבעטען:

„ליעבער דער טויט, ווי נאָך אַמאָל דער דאָזיגער מאַן.“

האָט דער הערשער געשיקט נאָך עקיבא׳ן און איהם נעפרעגט:

„פּאר וואָם ביזטו זיך נישט בענאַנגען מיט די פרויען, וועלכע אין האָב דיר נע־שיקט, ווי מענשען־זיהן בעגעהן זיך מיט פרויען? זיינען זיי נישט שיין? זיינען זיי נישט מענשען־קינדער ווי דו? האָט דער, וואָם האָט דיך בעשאַפען, נישט בעשאַפען זיי?“

וועז רבי עקיבא וואָלט געענטפערט, אז ער וואָלט בענאַנגען אַ זינד, וועז ער וואָלט מיט זיי פערבראַכט די נאַכט; ווי מענשען־זיהן פערבריינגען מיט פרויען, וואָלט דער הערשער זיכער אין כעס געווארען. פיהרט דען זיין נאַסטפריינדליכקייט צו זינד? איז זיין הכנסת־אורחים אן אָנטרייבערין צו עבֿרות?

אין זיין חכמה האָט עס רבי עקיבא גלייך איינגעזעהן, אוז ער האָט געענטפערט מיט אַ נאַנץ אונשולדינער מינע:

„וואָם האָב איך נעקאָנט מאַכען? איידער זיי זיינען נעקומען צו מיר, האָבען זיי זיך נעווייס אָננענעסען מיט אונריינע זאַכען, און דער נערוך, וועלכער האָט דערנרייכט צ: מיר פון זיי, איז נעווועזען דער נערוך פון פלייש פון נבלות און טרפות און שרצים.“

און רבי עקיבא האָט שנעל פערלאָזען דאָם דאָזיגע לאַנד מיט איהר מערקווירדיגער נאַסטפריינדליכקייט, נליקליך אין דעם בעווואוסטזיין, אז ער איז בייגעשטאַנען דעם גרעסטען נסיון, פול מיט דאַנק צו נאָט, וואָם ער האָט איהם אזוי וואונדערבאַר נעשטארקט דאָם האַרץ.

אָבער וויל יעמאָלט גראד האָט די צאָל פון זיינע תלמידים דערנרייכט די צאָל צוועלף טויזענד און דער צוים ארום זיין אָבנעשיידענקייט פון זיין וויב איז דערמיט צאָבנעפאַלען, איז ער צוועק צו איהר. וועז ער איז צונעקומען צו דער טיר פון זיין הויז, האָט ער דערהערט, וי א פרעמדע פרוי פרעגט ביי זיין וויב:

„פּרעהסטו דיך, וואָם דיין מאַן קומט מיט צוועלף טויזענד תלמידים?“

און זיין וויב האָט נעענטפערט:

„נאָך מעהר וואָלט איך מיך נעפרעהט, וועז ער וואָלט נעקומען מיט פיער און צוואַנציג טויזענד.“

און רבי עקיבא האָט די טיר פון זיין הויז נישט אויפנעעפענט און איז צו זיין פרוי נישט אריין. ער האָט ווידער ארויפגעלענט אויף זיך די אָבנעשיידענקייט און

אויפנעשטעלט א נייעם צוים ארום איהר מיט אַ נדר, או ער וועט זיך צו זיין וויב נישט דערנעהנטערען, ביז ער וועט נישט האָבען פיער און צוואַנציג טויזענד תלמידים. און ער איז צוריק אוועק צו וואַנדערן איבער שטעדט און לענדער, צו פערשפרייטען נאָט׳ס וואָרט און צו זאַמלען תלמידים.

אָבער פון יעצט אָן איז ער נאָך שטרייננער געוואָרען צו אַלעמען אין זיינע פרומע פאָרדעֶרונגען, און זיינע שטראָף־רייד זיינען נאָך שארפער געוואָרען. ווער עס איז בייַ־געשטאַנען אַזעלכע גרויסע נסיונות, אזוי ווי ער, האָט דאָס פולע רעכט אויך פון אַנדערע צו פאָרדערען שטרייננקייט און איינגעהאַלטענקייט. און ער פלעגט אָבלאַכען און חוזק מאַכען און לצנות טרייבען פון אלע, וועלכע זיינען בעגאַנגען אין עברה.

ער האָט פערגעסען דעם כלל: דו זאָלסט דיר אליין נישט גלויבען ביז דעם טאָג פון דיין טויט. און אין הימעל האָט מען בעשלאָסען, איהם דעם כלל צו דערמאָהנען.

זיין וועג איז שפּעטער איין מאָל נעגאַנגען אין אַ שיינער געגענד דורך וואַלד און פעלד. עס איז געווען א וואונדערבארער טאָג. די זון איז מיטען הימעל האָט נישט נעברענט, נאָר נעלאַכט און געזונגען פון דער הערליכקייט פון לעבען, און נענאָסען פרייד אויף דעם נאַנצען אַרום, און וואַלד און פעלד, און בוים אוף גראָז, און אַלע חיות און פויגעל אוף פויזער האָבען מיט איהר מיטגעלאַכט און מיטגעזונגען. און רבי עקיבא איז אָנגעפילט געוואָרען פון דער גרויסער פרייד, האָט פערגעסען דאָס שטיק תורה, וואָס איז איהם געלעגען איף קאָפּ און אויף די ליפּען א וויילע פריהער, און נישט געקאָנט אָבריסען די אויגען פון דער ארומיגער זוניגער פראַכט.

פלוצלונג איז איהם געווען, וויי עמיצער וואָלט איהם אַ שטופּ געטאָן צוריק, אָבער דאָס איז קיינער נישט נעווען, וויי נאָר זיין אייגען בלוט, און דער קלאַפּ, וועלכען ער האָט דערשפירט, איז נאָר געווען דער קלאַפּ פון זיין אייגענעם האַרץ.

נאַרף איהם זיינע אויגען נישט? ער רייסט זיי וויט פערנאַנדער און קוקט זיך גוט איין.

ניין, זיינע אויגען זעהען קלאָר: א וואונדער־שיינע נאַקעטע מיידל אויף דעם שפּיץ פון אַ טייטלבוים!

ער וויל זיינע אויגען נישט גלויבען, אָבער די מיידל קוקט אַראָב צו איהם און לאַכט צו איהם אזוי רייצענד, בעשיכור־ענדיג מיט דער וויסקייט פון איהרע פערל־ציין.

און זי איז אזוי שיין און ענטציקענד, אז די זון האָט איהר חתן־נאַנג פערגעסען. זי האָט זיך אָבגעשטעלט, די ליכטיגע, אין איהר וועג און ארומגענומען דער מיידלס נאַקעטען לייב מיט איהרע שטראַלען, רויזיג בעמאָלענדיג איהם און אָנ־פילענדיג זיינע אָדערן וי מיט רויטען וויין.

אויך רבי עקיבא איז געבליבען שטעהן, נישט נעקאָנט זיך ריהרען פון אָרט, נישט נעקאָנט אָבריסען זיך פון דער בלענדענדיגער שיינהייט. זיין האַרץ האָט איהם

שטאַרק נעקלאַפּט, זיין קערפּער האָט איהם געבראַכט, זיין צונג איז איהם נאַנץ טרוקען געוואָרען. ער איז נעשטאַנען ווי בעטויבט און האָט אליין נישט געהערט, ווי ער האָט קיים אריסנערעדט:

„ווער ביזט דו?"

און דאָס וואונדער אופ'ן בוים האָט צו איהם פערפּיהרעריש אַראָבגעלאַכט:

„קום ארויף, און איך וועל דיר זאָגען."

„וואָס טוסטו דו דאָרטן?"

„קום ארויף, און דו וועסט זעהן."

„זאַמעלסט דו דאָרטען טייטלען?"

„אויף וואָס דאַרף איך זיי? איך נעהר מיך און נעהר אַנדערע מיט מיין איינענער זיסקייט. ווילסט דו זי נישט פערזוכען?"

„פּאר וואָס ביזט דו נאַקעט?"

„כדי די שטראַלען פון דער זון זאָלען מיך גענישען, און דער ווינד, און דער בארג, און דער טאָל, און דער הימל, און נאַט."

„ווי קאנסט דו דאָרטען אזוי ליענען?"

"א בעט האָב איך דאָ פון צוויגען און בלעטער, א געלענער פאר מיר און פאר די, וועלכע איך לאַד איין מיך צו גענישען. און ייך איז מיין געלענער און דופטענד, אָבער נאָך וויכער און דופטענדער בין איך. ווילסטו אונז נישט פיהלען?"

און אין פולער פערגעסענהייט, אויסגעפילט פון איין גרויסען בעגעהר, איז רבי עקיבא צוגעטראָטען גאַנץ נאָהענט צום בוים און קוים ארויסגעאטעמט:

„ווי קום איך צו דיר ארויף?"

און די הערליכע האָט כשופ'דיג אַראָבגעלאַכט:

„ביזט דו קיין מאָל קיין יונג אינגעל נישט געווען? וואָס האָסט דו געטאָן, ווען א שיינער עפעל האָט דיך נעריצט נאַנץ הויך צווישען די צווייגען פון דעם עפעל־בוים? האָסט דיינע אינגעל־קליידער אָבגעלעגט, געמאַכט זיך אזוי לייכט ווי מענליך און ארויפגעקלעטערט אופ'ן בוים נאָך דעם שיינעם, רופענדיגען עפעל. בין איך וועניגער פאר דעם עפעל? לויגט זיך נישט ארויפצוקלעטערן נאָך מיר? אָדער ביזט דו אַלט און דיינע בייגער זיינען פערגליווערט, און דאָס קלעטערן איז נישט מעהר פאר דיינע יאָהרען און דיינע כחות? לעג אָב דיינע קליידער, דו דארפסט זיי דאָ אויבען סיי ווי סיי נישט האָבען, מאַך דיך לייכט, און מיט דער גאַנצער יוגענד, וועלכע האָט יעצט ניי אויפגעלעבט אין דיר, קלעטער צו מיר ארויף..."

נאַנץ פערכישופ'ט און בעטרונקען, מיט גרויסער שנעלקייט, געטריבען פון פיי־טשענדינער אונגעדולד, האָט רבי עקיבא אַראָבגעוואָרפען פון זיך די קליידער, אָנגע־כאַפּט זיך אָן דער פּאַלמע און נענומען קלעטערן ארויף. מיט נאַקעטע הענט און פיס ארום דעם קראַציגען בוים און מיט די ברענענדיגע אויגען ארויף צו איהר, טרינקענדיג פון איהר שיינהייט, זוינענדיג די וואַרימע רויטקייט פון איהרע אָדערן. ער האָט נישט

בעמערקט, ווי זיך הויט איז צוקראַצט און צוריסען נעווָאָרען פון דעם בוים, און אז בלוט האָט אָננעהויבען צו רינען איבער זיין לייב. ער האָט געקלעטערט העכער און העכער.

און זי האָט איהם געצוינגען מיט איהרע כשוף־אויגען ווי מיט שטריק, און איהר בעשיכור־ענדיגע שטימע איז געווען א לייטער פאר איהם. צווישען איהרע הערליכע פערל־ציין איז עס נענאַנגען ווי זינענבערויבענדיגער וויין:

„קום־ם־ם! קום־ם־ם! קום־ם־ם!“

אָבער וען ער האָט דערגרייכט די העלפט פון דער פאַלמע, איז ער פלוצלונג געקומען צו זיך. ווי אַ קאַלטער ווינד וואָלט איהם אייזיג בעפעכעלט און אַראָבגעלאָזען עפעס פון זיינע אויגען און געמאַכט איהם זעהן די נאנצע לעכערליכקייט און אומווירדיגקייט פון זיינע לאַנע. ער, דער גרויסער תנא, לעהרער און שטראָפער ביי אידען, קלעטערט האַלב נאַקעט אויף א ריעזענבוים, געשטופט און געפיישט פון עקעלהאַפטער תאוה! ער האָט זיך מעהר אַראָבגעווָאָרפען ווי אַראָבגעקלעטערט פון בוים, צוזאַמענגעדרעהט זיך אין א קנויל ביים פום פון בוים און ביטער זיך צוואוויינט.

אַ בייזע, אָבלאַכענדיגע שטימע האָט נערעדט איבער איהם:

„וען מען וואָלט נישט אָננעזאָגט אין הימל, אז מען זאָל דיך און דיין תורה שוינען, וואָלט דאָ דיין לעבען נישט ווערט נעווען צען קיין צוויי פרוטות.“

רבי עקיבא האָט נאָך ביטערער נעוויינט און נעקלאַפט זיך אין האַרצען און נעשלאָנען זיך אויפ׳ן קאָפּ.

און אַז ער האָט זיך אָננעטאָן און איז אַוועק זיין ווען, האָט די זון נישט נעלייכטען מעהר, הימל אוף ערד זיינען נעווען צוזאַרנע און גרוי, און דאָס לאַנען און זינגען פון דעם נאַנצען ארום האָט אויפגעהערט. אָדער אפשר האָט זיך עס איהם בלויז אויסגעדוכט, ווייל זיין האַרץ איז נעווען בעקלעמט און זיין נשמה האָט נעטרויערט, און ער האָט נישט נעקוקט נישט רעכטס און נישט לינקס און זיינע אויערען זיינען טויב נעווען פאר דער אויסערער וועלט.

ער האָט זיך נעפיהלט בעשעמט און דערנידעריגט. און ער האָט נעווואוסט, אז פון יעצט אָן וועט ער שוין נישט לאַנען פון די, וועלכע בענעהען אַן עברה.

יעצט האָט ער בענריפען די שוואַנקייט פון דעם מענש און די נעפאַהרען־פולקייט פון דעם לעבען, און זיינע ליפען האָבען ביטער נעשעפטשעט:

„מיר זיינען אלע דאָ ווי פערבראכער, וועלכע שטעהען אונטער ערבות, און א זינד־נעץ איז אויסנעשפרייט איבער דאָס נאַנצע לעבען.“

1917.

יוחנן כהן גדול.

א.

אַכטציג יָאָהר איז געוואָרן יוחנן כּהן גדול. געוונד אין נייסט און שטאַרק אין קערפּער האָט ער דערגרייכט צו דעם דאָזיגען הויכען עלטער, נאַנין מיט זיך און זיין נאָט. ווָאָרום פון קינדהייט אָן איז ער געלערנט געווָארן צו נעהן אין גאָט׳ס ווענען, און ער איז פון זיי נישט אָבגעטראָטן. ער האָט זיך אָבגעהיט נישט עובר צו זיין אויף אַלטע איסורים, און ער האָט נאָך געמאַכט אַ צוים אַרום אַ צוים. אויף די אַלטע פערבאָטען האָט ער צוגעגעבן נייע, און איז געווָעזען שטרייניג צו זיך אַליין אין דורכפיהרען זיי. זיינע ווערטער זיינען געווען: דער קערפּער איז נאָרנישט, די נשמה איז אַלץ. דער קערפּער איז שטויב און ערד, די נשמה איז די אייביגקייט. לעבט נישט פאַר דעם קערפּער, נאָר לעבט פאַר דער נשמה. מאַכט אייך נישט אוים פון דעם, וואָס די צייט איז גורם, וענדט אָן אַלע אייערע מחשבות און מעשים אויף דאָס אונענדליכע.

און ווי ער האָט געלערנט, אַזוי האָט ער געלעבט. וואָרט און טהאַט זיינען בייאיהם נעווען אייגס. און כאָטש ער איז געווָעזען כּהן גדול, דער פיהרער פון זיין פאָלק און דער רייכסטער און מעכטיגסטער צווישען זיינע ברידער, האָט זיין קערפּער נישט נעווואוסט פון די תענוגים פון עולם הזה.

אָבער די אייניואוינער פון ירושלים האָבען איהם שטאַרק נעליבט פאַר זיין נאַנצע קייט. און כאָטש עס איז זעהר שווער נעווען נאָכצוגעהען אין זיינע ווענען און זעלטען ווער איז איהם אויך נאָכנעגאַנגען, האָט דאָס נאַנצע פאָלק איהם דאָך נישט אויפגעהערט צו בעווונדערן, און די בעווונדערונג איז אַריבער אין גרוים דרך ארץ און יראת הכבוד.

און וויל ער איז נעווען אַזוי געליבט און געאַכטעט, איז זיין אַכטציג־יעהריגער נעבורטסטאָג נעווען אַ יום־טוב פאַר דער נאַנצער שטאָדט. אַלע הייזער זיינען שיין פערפוצט נעווָארן, און אַלע אייניואוינער האָבען זיך יום־טוב׳דיג אָנגעטאָן, און פון אַלע עקען פון לאַנד זיינען אָנגעקומען און אָנגעפאָהרען יום־טוב׳דיגע מענשען. און עם זיינען נעקומען צו איהם זיינע פרייַנד און זיינע פערוואנדטע, נאָהענטע און וויטע זיינען נעקומען, מיט מוזיק און נעזאַנג, און אויפגעפאָדערט איהם, ער זאָל זיך דורכגעהן מיט זיי איבער די נאַסען פון ירושלים. ער זאָל זעהן, וויי דאָס נאַנצע פאָלק פרעהט זיך מיט זיין לאַנגלעביגקייט, און פיהלען, וויי גלייבט ער איז. מיט טעפיכער איז דער וועג נעווועזען אויסגעלעגט, און קליינע קינדער זיינען נעלאָפען פאָראוים, האָבען בעשאָטטען

דעם וועג מיט בלומען און געשריען: „אייבינ׳ל׳עבען זאָל אונזער האַר דער פֿהן גדול!“ און אַלע גאַסען זיינען געווען געפּאַקט מיט יום־טוב׳דינע מענשען, מענער און פֿרויען, און אַלע דעכער זיינען געווען בעדריינגט מיט איינוואוינער פון ירושלים, און אַלע פענסטער זיינען געווען בעזעצט, און די שטאָדט האָט געהילכט פון דעם אויסרוף: „אייבינ׳ל׳עבען זאָל אונזער האַר דער פֿהן גדול!“ און די שיינע טעכטער פון ציון האָבען מיט ליעבע האַנד־בעווענגונגען און מיט צניעות׳דיגער רויטקייט אויף די פּנימ׳ער בע־ווָאָרפען איהם מיט בלומען און מיט קרענץ.

און ווי ער איז געגאַנגען אַזוי דורך די גאַסען פון ירושלים דורך דעם יובל׳פון דעם פאָלק, האָט ער דערהערט הינטער זיך אַ פרויענשטימע, וועלכע האָט געזאָגט: „ווי שיין עס איז דער אַלטער, און ווי שטאַרק ער איז נאָך. עס איז צו פערליעבען זיך אין איהם!“ און וויל עס איז איהם גוט און ווייך געווען אויפֿן האַרצען, האָט ער זיין געזיכט צוגעווענדט צו דער שפּרעכענדינער פרוי, מיט אַ פאָטערליכען שמייכעל אויף די ליפּען. דאָס איז געווען אַ יונגע בילד־שיינע פרוי פון אַ יאָהר דרייסיג, פון מיטלען וואוקס און רונדע אברים, און זי האָט אויפגענומען זיין בליק מיט אויגען, פון וועלכע די זון האָט אַרויסגעשטראַלט. עס איז געווען, ווי זי וואָלט געוואַרט, ער זאָל אויף איהר אַ קוק טאָן, און זי האָט געהאַלטען אָנגענרייט פאַר איהם איהר דורכדרינגענדינגסטען בליק. ער איז ווי אָבהענדיג געווָארן פון איהר בליק, און דער גוטמוטיגער פאָטערליכער שמייכעל אויף זיינע ליפּען איז ווי אַרויסגעפאַלען אין אַ פערלעגנהייט, נישט געוואוסט, וואָס צו טאָן מיט זיך, און פערצויגען זיך אין אַ גרימאַסע.

און ווי ער האָט אָבגעקערט דעם קאָפּ פון איהר, האָט ער דערהערט אַ מענער־שטימע, וועלכע האָט געזאָגט: „און וואָס האָט ער געהאַט פון זיין נאַנצען לעבען, פון זיין שיינהייט און זיין קראַפט?“ די שטימע איז געקומען פון לעבען דער שיינער פרוי און אין איהר איז געלעגען אַ געוויסע העזה, ווי דער שפּרעכער וואָלט געוואָלט איהם טרעפען און וועה טאָן מיט זיינע וועדטער. און דאָך איז געלעגען אַ סך רחמנות אין דעם קול. און עס איז געווען דעם אַלטען כּהן־גדול, ווי ווען אַ פייל וואָלט בעריהרט זיין בּרוסט. ער האָט זיך אויסגענגלייכט אין זיין גאַנצען גרוים, דער שמייכעל איז אין פערשוואונדען פון זיינע ליפּען, זיין שטערן האָט זיך אָנגערוקט און זיין געזיכט איז פינסטער געוואָרען. און זיין סגן, דער וויצע־כּהן־גדול, וועלכער איז געגאַנגען לעבען איהם, האָט בעמערקט די פערענדערונג, וועלכע איז פאָרגעקומען אויף זיין געזיכט, און צוגעפליסטערט איהם מיט אַ בייזען געפיהל: „דאָס איז יאָאָן, דער זוהן פון משולם, און די פרוי לעבען איהם איז זיין געליעבטע, די זונה עתליה.“

אָבער יוחנן האָט ווי נישט געהערט, וואָס יענער האָט איהם געפליסטערט. ער האָט שטאָלץ אויפגעהויבען זיין קאָפּ און געשטעלט די פּיס נאָך פעסטער ווי פריער. אין זיין גאַנצען אויסערען איז געלעגען דער ענטפער אויף יאָאָן׳ס רעד. זיין געזיכט איז געוואָרן שטרייַנג, און דער בליק פון זיינע אויגען שארף. יעדע בעווענגונג האָט געערעדט פון זיין קראַפט, און פון דעם בעוואוסטזיין, אַז ער האָט נישט אויף וואָס חרטה צו

האָבען אין זיין לעבען. יאָזאָן האָט פערשטאַנען דעם שטומען ענטפער און איראָניש־מרויעריג אָבגעשמייכעלט, אָבער דאָס גאַנצע פאַלק האָט געקוקט מיט אַ גרויסער יראת־הכבוד אויף דער ריזיג־קרעפטיגער און שטאָלצער געשטאַלט פון דעם אַלטען כהן גדול. מיט אַ ציטער אין האַרצען האָט מען געמאַכט פאַר איהם דעם ווענ און עס איז געלעגען פרומקייט און אָבשיי אין די אונענדליכע רופען: „אייביג לעבען זאָל אונזער האַר דער כהן גדול!"

און די שטאָלצע האַלטונג האָט איהם נישט פערלאָזען די גאַנצע צייט, וואָס ער איז געגאַנגען דורך די גאַסען, און אויך שפעטער, ווען ער איז געזעסען מיט זיינע נאָהנטסטע פרייַנד ביי דער מאָלצייט, וועלכע מען האָט געמאַכט פון זיינעטווענען.

ב.

און אין יענער נאַכט האָט דער אַלטער כהן גדול׳ נישט געקאָנט אײַנשלאָפֿן. דאָס ביסל וויין, וואָס ער האָט זיך ערלויבט אויסצוטרינקען בײַם מאָלצייט־טיש, די אויפֿרעגונג פונ׳ם טאָג, האָבן אָפּגענאָמען פון אים דעם שלאָף. אַ געמיש פון מענשליכע געשטאַלטען און הייזער און נאַסער האָט זיך געטראָגען פֿאַר זיינע אויגען; אין זיינע אויערן איז געשטאַנען דער אונעדליכער גערויש פון שטימען און אינסטרומענטען. אָבער באַלד האָט זיך פון אַלע געשטאַלטען אַרויסגעטיילט עתליה׳ס געשטאַלט, און ער האָט דייטליך געהערט, וואָס זי האָט געזאָגט און וואָס יאָזאָן האָט געענטפֿערט. צוערסט איהם אַליין אונבעוואוסט, עפּעס ווי אַ ניט קלאָרע עראינערונג, ווי אַ לייכטער אײַנדרוק, גלייך אָבער איז איהם קלאָר געוואָרען, וואָס ער זעהט און הערט, און ער איז אונרוהיג געוואָרן. פּינסטער און בייז האָט ער אָנגערוקט זיין געזיכט, ווי ער וואָלט געוואָלט פֿערטרייבן פון זיך געשטאַלט און שטימע, און באַלד האָט ער זיך אָנגעהויבען צו קערען פון זיין אויף זיין. אומזיסט! עתליה איז פֿאַר איהם געשטאַנען מיט איהרע אויגען, פון וועלכע עס האָט אַרויסגעשטראַלט די זון, און דורכגעשטאָכען איהם מיט איהר דורכדרינגענדיגסטען בליק. עטוואָס האָט ער פֿערשפּירט אין זיין קערפּער, וואָס ער האָט אַ סך מאָל אין זיין לעבען געשפּירט, און פֿאַר וואָס ער האָט שטענדיג אַזוי מורא געהאַט ווי פֿאַר דער טויטליכער זינד און וואָס ער האָט שטענדיג געזוכט צו פֿעריאָגען פון זיך מיט שטאַרקען ווילען און מיט לאַנגע תּפלות און שוערע תּעניתים.

עס האָט אין איהם געשריען: ער, דער אַכטציג־יעהריגער! ווי קומט ער דערצו?! — ער איז אין כּעס געוואָרען אויף זיך און געטראַכט וועגען זיך מיט פֿאַראַכטונג. אין אַכטציג־יעהריגער און אַ כּהן גדול! ער האָט צוגעוועגדט זיינע געדאַנקען צו נאָט, זיינע ליפּען האָבען אָנגעהויבען צו שעפּטשען אַ תּפלה. אָבער דער גרויסער עולם האָט זיך אַלץ געטראָגן פֿאַר זיינע אויגען, און דייטליך און קלאָר האָט זיך אויסגעטיילט פון עולם יאָזאָן׳ס געליבטע, די בילדשיינע עתליה. נישט צו פֿערטרייבן! נישט צו פֿערטרייבן!

אָבער יאָזאָן׳ס ווערטער האָבען פּלוצלונג אויפגעקאָכט זיין בלוט. פֿערשטאָפּט זאָל ווערען דעם רשע׳ס מויל! וואָס ע׳ר האָט נעהאַט פון זיין גאַנצען לעבען, פון זיין שיינהייט און זיין קראַפֿט?! ער האָט עס נאָט אָפּגענעבען! נאָט האָט דאָס איהם נע־

געבען, און ער איז נאָט׳ס בעל חוב געוועזען, און ער האָט נאָט עהרליך געצאָלט. זיין לעבען איז נאָט׳ס, און ער האָט פאַר נאָט געלעבט. ווער עס לעבט אַנדערש, איז אַ רשע, איז אַ וינדיגער פאַר נאָט, איז אַ בעל חוב, וועלכער צאָלט זיינע חובות נישט.

די דאָזיגע געדאַנקען האָבען איהם שטאַרק געמאַכט. עס איז איהם געווען, גלייך זיינע מוסקולען וואָלטען אייזען געווארען, און זיינע אָדערן דראָט.

אָבער עתליה׳ס געשטאַלט איז דאָך נישט פערשוואונדען. זי איז געשטאַנען פאַר איהם אין איהר שיינהייט מיט איהרע שטראַלענדיגע אויגען און דעם מאַרך און ביינער דורכנעמענדיגען בליק. ער האָט זי אָנגעקוקט מיט כּעס און פעראַכטונג, ער האָט אויך אויסגעשפיים. דאָך דאָס האָט אַלץ דאָס בילד נישט פערטריבען.

ער איז געבליבען לענגען רוהיג, אָהן געדאַנקען אין קאָפּ, און געמאַכט זיך נישט זעהענדיג. זיין פעראַכטונג צו דער נקבה־געשטאַלט האָט קיין גרענץ נישט געהאַט. אָבער באַלד איז ער אויפגעשטאַנען פון זיין געלענער און אָנגעצונדען אַ ליכט. די ליכט־קייט מוז די בייזע געשטאַלט פערטרייבען. די נאַקעטע פים אראָבנגעלאָזען אויף דער קאַלטער ערד, איז ער געבליבען זיצען און זיינע ליפען האָבען געשעפטשעט אַ תּפלה. ער איז געווען בייז און נאַנץ צובראָכען אין גוף און נשמה. ווי קומט עס צו איהם, דעם זקן?! אָ, וועה, ער האָט דאָך נאָך נישט ריכטיג געלעבט. דאָס קערפערליכע, דאָס פליישליכע, דאָס וינדיגע האָט נאָך איבער איהם די ממשלה.

ער איז אויפגעשטאַנען און האָט זיך אויסגעלייכט. עפעס איז איהם קלאָר גע־וואָרען. כּל זמן די נשמה איז אין קערפער, מוז זי קעמפען מיט׳ן קערפער. אזוי ווילּ גאָט. און ער וועט קעמפען! זיין ווילּען איז שטאַרק. ער האָט נאָך אַ טאָפּ געטאָן מיטן פום. יאָ, זיין ווילּען איז שטאַרק!

און אין יענער נאַכט איז ער מעהר נישט נענאַנגען שלאָפען. ער האָט פער־נאַדערגעוויקעלט די תּורה פאַרן שיין פון דעם ליכט און אַוועקגעזעצט זיך לערנען. ער האָט געוואוסט, אַז די געשטאַלט פון דער שיינער נקבה איז נאָך נישט פערשוואונדען. ער דאַרף נאָר צומאַכען די אויגען, וועט ער זי זעהן. ער דאַרף נאָר אָבוועגדען דעם קאָפּ פון דער תּורה, און ער וועט זי קלאָר דערזעהן און דערפיהלען. אָבער ער איז געוועזען רוהיג. ער האָט געוואוסט, אַז ער וועט זיענען אין דעם קאַמפּף מיט דער געשטאַלט, וואָס קומט פון שטן. זי וועט פערשווינדען. און זיין שטימע אין דער תּורה איז געוועזען ריהרענדיג.

ג.

אין דער פריה איז ער אַוועק אין דער וויסטע, אין דעם מדבר יהודה. ער האָט נעזאָגט, ער וויל נאָכגיין אַליין זיין נאָך דעם נעכטיגען רוישׁ; וויבאַלד פון מענשען און זיינע געשעפטען וויל ער זיך אָבגעבען אַ חשבון אין זיינע מעשים: עס איז שוין צייט דערצו, ער איז שוין זעהר אַלט. אָבער ער איז אַוועק אין מדבר צו פאַסטען אוּן צו פייניגען זיין לייב אין קאַמפף מיט אַ געפיהל, וואָס קומט פון שטן. באַרפוס איז ער נעכאָנגען אין ברענענדיגען זאַמד אוּן אויף שפיציגע שטיינער אוּן אויף דערנער, אוּנטער די שרפ׳ענדיגע שטראַלען פון אַ תמוז־זון, נישט־נעגעסען אוּן נישט־געטרונקען, נישט פערגינענדיג זיך קיין רוה. דאָך די שיינע עתליה איז נעוועזען פאַר איהם אוּן הינטער איהם. אַ סך מאָל האָט ער זיך געוואָרפען אויף דער ערד אוּן שרעקליך נעקרעכצט. אָבער נישט פאַר מידינקייט, אוּן נישט פאַר הונגער אוּן דורסט, נאָר אויס פערצווייפלונג. פאַר וואָס פאַרשווינדט זי נישט?! ער האָט זיך נעקלאפט אין האַרצען, נערישען אויף זיך די ברוסט. נאָט דער האַר, פאַר וואָס פערטרייבסט דו נישט פון מיר דעם שטן׳ס אַנשיקענים?!

אָבער ער האָט נישט געוואוסט, וואָס עס לויערט נאָך אויף איהם. וועָן אין אָוונד נאָך אַ מאָלצייט פון פיינען און וואַסער האָט ער זיך אַוועקגעלענט אויף האַרטע שטיינער אין אַ הויל צווישען פעלזען, אַ מידער, אַ פערצווייפעלטער, נעפייניגט פון אַ ברענענדיגען פערלאַנג נאָך דער שיינער עתליה, איז איהם בעפאַלען אַ שרעקליכער נעדאַנק. גאַנץ אונערוואַרטעט, ווי אַ פיינד פון הינטער אַ בעהעלטענים.

וואָס האָט ער געהאַט פון זיין נאַנצען לעבען, פון זיין שיינהייט און זיין קראַפט?!

דאָס זיינען געוועזען יאָזאָ׳ס ווערטער, אָבער דער כהן גדול האָט דאָס יעצט נישט געוואוסט. אַווי איבערראַשענדיג איז עס איבער איהם געקומען, אַז ער האָט אויפגעקרעכצט און אָננעהויבען צו טרייסלען זיך, ווי פון אַ ווינטערפראָסט אויפן שניי־שפיץ פון דעם בארג לבנון.

וואָס ער האָט געטראַכט ביי נאַכט אויף זיין געלעגער און וואָס האָט איהם דאַן אַווי שטאַרק געמאַכט, האָט ער יעצט נישט נעדיינקט. עס האָט נאָר גענאָגט אין איהם אָהן אויפהער: „וואָס האָב איך געהאַט פון מיין נאַנצען לעבען, פון מיין

שיינהייט און מיין קראַפט?" ער האָט אַפּילו נערופּען צו נאָט: „נאָט מיינער, וואָס האָב איך נעהאַט פון מיין נאַנצען לעבען, פון מיין שיינהייט און מיין קראַפט?"

אונטער דעם דרוק פון נישט בעפריעדיגטער תאוה האָט איהם זיין נאַנץ לעבען אויסגעזעהען ווי אַ מדבר. האַרט און שטרייַנג, דערנער און שטיינער. אַלץ חובות און חובות נעצאָלט. דער קערפער איז נעוועזען נאָרנישט, די נשמה אַלץ. די נשמה! ווער שרייט עס יעצט אין איהם? ווער בויקט עס יעצט אין איהם? די נשמה אָדער דער קערפער?

ער האָט פערוואָרפען דעם קאָפּ און איז נעלעגען מיד און פערצווייפעלט. אָבער פלוצלונג האָט ער זיך שנעל אויפגעזעצט. מיט שרעק־אויגען האָט ער נעקוקט פאַר זיך און אין זיך נעראַבען: פון וואַנען וויים ער, אַז דער אמת איז נעווען מיט איהם, אַז זיין לעבען איז נעווען דאָס אמת׳ע, דאָס נאָט־נעוואָלטע?

ער האָט זיך אויסגעצויגען אויפן בויך, דעם קאָפּ אַנגעשפּאַרט אויף דער האַנד, די אויגען אָנגעשטעלט אין דער וויסטער נאַכט אַריין, און נעגראָבען אין זיך. ערגעץ אין דער וויים האָבען שאקאלען נעוואָיעט, אַ מדבר־לייב האָט זיך הונגעריג צושריען — יוחנן האָט נאָרנישט נעהערט. עס האָט איהם נעפרעסטעלט, און אין האַרץ און נשמה האָט עס איהם בלוטיג נעריסען. דאָס נאַנצע פאָלק לעבט נאָך אַנדערש ווי ער. זיינען זיי אַלע רשעים, איז ער אַליין דער צדיק? אָבער עס איז נאָר נישטאָ קיין צדיק אויף דער וועלט, וועלכער האָט נישט נעזינדיגט. וואָס הייסט זינדיגען? מען האָט אָפט נעלאַכט פון זיין שטרייַנקייט, נעשריען נענגן איהר. איז עס אפשר טאַקע צו שטרייַנג נעווועזען? וואו איז די גרענץ?

ער האָט אַרויפנעקוקט צום הימעל. עפּעס האָט ער נעווארט, אַז דער הימעל וועט זיך יעצט אויפטאָן, און ער וועט נאָט דערזעהן און נאָט דערהערן. און יעמאַלט וועט ער וויסען דעם נאַנצען אמת. נאָט וועט איהם אַלץ ענטפּלעקען. איהם אַליין. ער האָט נישט אָפּנעטאָן זיינע אויגען פון דעם הימעל, און אַ בייַנקענים איז אויף איהם אָנגעפאַלען. ער האָט נענארט צו זעהען נאָט און צו הערען איהם. אַכטציג יאָהר איז ער, און דעם גרעסטען טייל פון זיין לעבען איז ער אָבנגעוועזען אַ כּהן גדול, אָבער נאָט האָט זיך צו איהם קיינמאָל ניט ענטפּלעקט נישט אויפֿן וואָהר און נישט אין חלום. וואָס ער וויים, וויים ער פון אַנדערע, פון די, וועלכע זיינען געווען פאַר איהם. פון מיטהֿן און די נביאים. און אויך פון זיך אַליין, פון דעם, וואָס זיין האַרץ האָט איהם נעזאָגט. יעצט וויל ער עס וויסען פון נאָט אַליין. האָט ער עס דען נישט פערדיענט? אָבער שעה איז אַוועק נאָך שעה, און דער הימעל האָט זיך נישט אויפגעטאָן, און נאָט האָט זיך נישט בעוויזען. אין דעם הויכען הימעל האָבען רוהיג נעבלינצעלט די שטערן און אין דער וויטענס האָבען שאקאלען נעוואָיעט און אַ וויסטע־לייב האָט נעשריען.

ער דאָס זיך אַ ווּאַרף נעטאָן אויפֿן אָרם מיט׳ן געזיכט אַראָפּ און זיך צוואוויינט. נאָכן ווי אַן אונפּעריעדיגט קינד, און אין ווי אַ קינד אויך איינגעשלאָפֿן אין זיינע טרערן.

זיין שלאָף איז געווען אונרוהיג און קורץ. זעלטזאַמע חלומות האָבן זיך גע־שפּינט און געפלאָכטן, זיעלבע ער האָט נישט נעדיינקט מעהר בײַם אויפֿכאָפּן זיך. אין ער האָט געוואוסט, אַז נאָט האָט זיך איהם אַפּילו אין חלום נישט באַוויזען. זיין האַרץ איז איהם געווען זעהר שווער, און ער האָט בענליט זיין מאָרגען־נעבעט מיט ט׳עפּע זיפֿצן. עהליה׳ם נעשטאַלט איז ווי פּערצוינגן געוואָרן מיט אַ וואָלקן; דאָס, וואָס האָט איהם אַרויסגעטריבן אין מדבר, איז ווי פּערשוואונדן און פּערגעסן גע־וואָרן. יעצט האָט ער געהאַט איין גרויסע בײַנקעניס: אַ ביסעל נבואה, נאָט׳ם שטימע הערן, פּערנעמען גאָט׳ם ווערטער. און מיט זיפֿצן און טרערן איז ער וויטער צוגעקומען, וואָס טיעפּער אין מדבר, צו פּיינינען זיין לייב מיט תּפלות און תּעניתים. ער איז נע־גאַנגען און האָט נעוואַרט, זיינע אויגן צום הימל געוענדט, זיינע אויערן וויט אָפּען. אָבטמאָל פלעגט ער בלייבן שטעהן מיט אַ פּערכאַפּטן אָטעם, ווייל עס האָט איהם אויסגעדוכט, אַז ער זעהט אַדער הערט שוין עפּעס. אָבער יעדעסמאָל פלעגט ער נאָך אַ קורצען וואַרטן אַוועקגעהן וויטער מיט אַ טיעפּען קרעכץ.

ער האָט נישט אויפּגעהערט תּפלה צו טאָן. „פון טיעפּען האַרצען רוף איך דיך, גאָט. גאָט, דערהער מיין קול, נייג אָן דיינע אויערן צו דער שטימע פון מיינע געבעטן.“ און האָט אויך מיט שכל קלוג נערעדט צו גאָט. ער גלויבט אין משה׳ן און אין די נביאים. ער וויס נעווים, אַז גאָט האָט זיך צו זיי ענטפלעקט און צו זיי נערעדט. אָבער ווען ער האָט נערעדט צו יענע און ענטפלעקט זיי זיין רצון, פּאַר וואָס זאָל ער עס נישט טאָן צו איהם? אויב ער איז נישט ווערט, ווייל ער אויך וויסען פּאַר וואָס? אויב קיינער קאָן נישט זעהען גאָט און לעבען בלייבן, אַרט איהם נישט, אַז ער וועט שטאַר־בען. מיט׳ן נאַנצען האַרצען ווייל ער אַזאַ טויט. זעהן גאָט און שטאַרבען. אַלמעכטיגער, כאָטש די מינוט!

ער בלייבט שטעהן און וואַרט. אַ טרויעריגער געהט ער וויטער. ענדליך האָט ער אָנגעהויבן צו רופֿן: „גאָט, ווען דו אַליין ווילסט זיך מיר נישט ענטפלעקען, דאַן שיק מיר דיין שליח!“

אָבער טעג זיינען אַוועק נאָך טעג. ער איז אויסגענאַנגען דעם מדבר אין דער ליינג און אין דער בריים, זיין קערפּער איז איינגעדאַרט געוואָרן, זיין נעזיכט אָבנע־פּאַלען, אין טיעפע לעכער זיינען נעזעסן זיינע מידע אויסנלאָשענע אויגן — — דאַן האָט ער זיך אומגעקעהרט צוריק אין שטאָדט, וואו מען איז שוין שטאַרק אונ־רוהיג נעוועזן איבער זיין פערשווינדען און וואו מען האָט איהם אויפגענומען מיט שרעקנעשרייען און פערבראָכענע הענד איבער זיין עלענדען אויסזעהן. מיט נאָך גרעסערען שרעק איז מען אַוועק פון איהם, ווייל ער האָט אויף אַלע פּראַנען נישט געענטפערט, זיין מויל איז נעווען צוגעשלאָסען, זיין בליק שטרייענג און פּרעמד. און

זײַן פֿרוי און זײַנע קינדער און זײַנע פֿרײַנד און די גאַנצע שטאָדט זײַנען אומגעגאַנגען גאַנץ פֿערלאָרן און פֿערצווייפֿלט, ווײַל זיי האָבען נישט געוואוסט, ווָאָס עס טוט זיך מיט דעם אַלטען פּהן גדול. די אײַנציגע ווערטער, וועלכע ער האָט אַרויסגערעדט, זײַנען געווען צום שלעסלהיטער, פון וועלכען ער האָט גענומען דעם שלעסעל צום בית המקדש און וועלכען ער האָט אָנגעזאָגט, אַז קיינער זאָל נאָך אים נישט נאָכגעהן. און די גאַנצע שטאָדט איז נאָך מעהר אויפגערודערט געוואָרען.

ד.

נור איין מאָל אין יאָהר — אום יום כּפּור — האָט דער כהן גדול געמאַכט אַריינ־
גיין אין קדש הקדשים, אין דאָם הייליגסטע צימער פון גאַט׳ס הויז. נאָר דאָס איין
מאָל, און נישט בעשטראָפט ווערן, גאָט׳ס בליץ זאָל איהם נישט טרעפען אויפ׳ן אָרט.
אָבער יוחנן איז יעצט אַוועק צום קדש הקדשים. ער האָט געוואָלט זעהן גאָט, און דער
טויט האָט איהם נישט געשראָקען. זיין האַרץ איז געוועזן פערפּ׳טערט, זיין נעמיט
שווער. ער איז נישט פון גאָט׳ס אויסגעהלטע. ווָאָס איז איהם דאָס וויטערע
לעבען אין אום־חן?

ער האָט זיך צוגעגרייט מיט טובל זיין זיך און מיט מקריב זיין אַ קרבן און
אָנגעטאָן זיך אין וויסען. פאַר דער טיר פון דעם קדש הקדשים איז ער אַ ווייל נע־
בליבען שטעהן. אוים מורא, אָבער אויך אוים ערוואַרטונג: טאָמער ניט איהם נאָך
גאָט עפּעם אַ צייכען. שטיל איז עס געוועזן אַרום, און די האַלב־דונקעלהייט פון דעם
היכל, אין וועלכען ער איז געשטאַנען, איז ווי אָנגעפילט נעוועזן מיט נייסטער. ער
האָט זיך מיט אימה אַרומגעקוקט אַרום זיך, און זיין האַרץ האָט איהם שטאַרק געקלאַפּט.
אָבער ער איז נישט ענטלאָפען און פון זיין עקשנות נישט אָפּגעלאָזען. מיט פעסטען
ווילען דאָך ציטערדיגער האַנד האָט ער אויפגעעפענט די שווערע טיר פון קדש הקדשים,
און איז מעהר אַריינגעשפרונגען ווי אַריינגענגענען אין איהם. די אויגען זיינע איהם ווי
געבלענדט נעווארען, די פים האָבען זיך איהם אונטערגעבויגען, זיין האַרץ איז איהם
שיער נישט צופּלאַצט געווארען. ער האָט זיך אָנגעשפּאַרט אָן דער וואַנד, ער זאָל
נישט פאַלען. ער האָט נאָרנישט געוואהן און נאָרנישט געהערט. ער איז געשטאַנען
אין גרויסען שרעק.

בימלעכווייז איז ער געקומען צו זיך. וויפיעל צייט איז אַריבער? ער לעבט נאָך?!
ער האָט געמאַכט גרויסע אויגען, אָבגעריסען זיך פון דער וואַנד, אַרומגעקוקט זיך.
שטיל איז עס און רוהיג אין דער גרויסער פינסטערנים פון דעם צימער. דעם שתיה־
שטיין, וועלכער איז דאָ געשטאַנען אויף דעם אָרט פון דעם פערשוואונדענעם אָרון
הקדש, האָט ער מעהר געפיהלט, ווי געזוהן. שטיל. אַ ריזוינע שטילקייט. ער האָט
געגלאָצט מיט די אויגען, שאַרף צוגעהערט־זיך. נאָרנישט. פיער לעדינע וועגד אין
דער שתיה־שטיין און ער אַליין. און מעהר נאָרנישט. ער האָט אויפגעשריען פאַר

פערוואונדערונג. און זיין יעצטיגע פערוואונדערונג איז גרעסער נעוועזען פאר זיין פריערדיגען שרעק. ער האָט זיך אויסגענלייכט, שטאָלץ און העה׳דיג, און זיין גע־זיכט איז נעוואָרען שטריינג און בייז. ער האָט אָנגעהויבען צַרויסצוגעהן, ווי ער איז געווען נעוויזען: מיט׳ן רוקען צום היכל און מיט׳ן געזיכט צום קדש, אָבער באַלד האָט ער זיך אומגעקערט און איז צַרוים מיט פעסטע טריט פון קדש הקדשים און פון בית המקדש. —

ער איז שוועק צו עתליה׳ן, צו דער געליבטער פון יאָזאָן, דעם זוהן פון משולם.

זי האָט אים פערוואונדערט און דערשראָקען אָנגעקוקט: דער כהן גדול בייַ איהר!

„איך בין געקומען נאָך דיין ליעבע,“ האָט ער געזאָגט.

זי האָט אויפגעשריען און איז אָבגעטראָטען פון איהם מיט אויפגעהויבענע הענד, ווי צו פערטיידיגען זיך.

„איך בין שיין און שטאַרק און בין צו פערליבען זיך אין מיר. דו האָסט עס געזאָגט, און איך בין נעקומען נאָך דיין ליעבע.“

זי האָט נעוואָלט ענטלויפען, אָבער ער האָט איהר פעסט פערטראָטען דעם ווענ.

„איך האָב פון מיין לעבען נאָרנישט געהאַט. נאָרנישט געהאַט פון מיין שיינ־הייט און קראַפט. דיין יאָזאָן האָט עס אַליין געזאָגט. יעצט ווייל איך אָניאָגען, ווָאם איך האָב נישט געהאַט, כּל זמן איך האָב נאָך קראַפט און שיינהייט.“

זי האָט געוואָלט שרייען, אָבער דער האַלז איז איהר ווי צוגעשנירט געוואָרען. ער האָט זי אָננענומען מיט פעסטער האַנד, און זי האָט זיך געדרעהט און געוואָר־פען, ווי ווען אַ שלאַנג וואָלט זי צַרומגעוויקעלט. און ער האָט גערעדט:

„איך בין נעקומען נאָך דיין ליעבע. שרעקסט דו דיך פאַר מיר? עקעלסט דו דיך פון מיר? איך בין דיר צו אַלט? מיינע ווייסע האָר דערמאָנען דיר די שנייאיגע קאַלטקייט פון דעם טויט. אָבער איך לעב נאָך און בין שטאַרק און הייס, און בין נעקומען נאָך דיין ליעבע.“

און עתליה, בלייך און בלאַס, האָט זיך נעדרעהט אין זיינע הענד און געשעפּ־שעט מיט שרעק און עקעל: „לאָז מיך אָב! לאָז מיך אָב!“

אָבער ער האָט זי צַרייננענומען אין זיינע אָרמס, און מיט זיינע שאַרפע אויגען איינגענעסען זיך אין איהר נעזיכט.

„איך ווייל דיין ליעבע. דו ווערסט מיר מוזען געהערען. ווילסטו נישט מיט גוטען, ווייל איך דיך צווינגען. איך בין אַלמעכטיג, דו ווייסט עס. דיין לעבען איז אין מיינע הענד, און דאָס לעבען פון דיין נעליעבטען און פון אַלע דיינע ליעבע.“

עתליה איז נעקומען צו איהר קול. „ניין, ניין!“ האָט זי געשריען. „טויט מיך! טויט מיך אַליין!“

„דו ווערסט מיר נעהערען. איך ווייל נישט דיין טויט, איך ווייל דיך אין דיין לעבעדיגער שיינקייט. איך בין זעהר ריך, דער רייכסטער אין נאַנצען פאָלק. איך ווייל דיך אָנטאָן אין גאָלד און זילבער און עדעלשטיינער ווי גרויס דו ביזט. בעט,

וואָם דו ווילסט, און איך וועל דיר נעבען. וואָם שרעקסטו דיך אַזוי פֿאַר מיר? איך בין אַלט אין יאָהרען, אָבער שטאַרק אין קערפֿער, און איך וויל מיין שטאַרקייט אויס־נעניסען. נעהער מיר, און דו וועסט קיין חרטה נישט האָבען."

זיינע ווערטער, וועלכע האָבען געקלונגען מיט גאָלד, און זיין אָרם, וועלכער האָט נערעדט פון גרויסער מענליכער קראַפֿט, האָבען געענדערט עתליכ׳ס זין. זי איז געוואָרען דעם פֿהן גדול׳ס געליעבטע, אָבער נאָר אויף נעצעהלטע טעג. וויל אַ ווילדער גייסט איז בעפֿאַלען דעם פֿהן גדול, ער האָט געוואָלט וואָם מעהר נעניסען און אויסגענייסען, און ער האָט נעבימען זיינע געליעבטע מיט יעדען טאָג, בעטרונקען פון תאוה און ווין. וויל אויך צו שפֿרות האָט ער זיך אי׳בערגענעבען, צום גרויסען שרעק פון דעם נאַנצען פֿאָלק.

זיין ווייב און זיינע קינדער און אַלע, וועלכע זיינען אמת פרום און עהרליך געווען, און אַלע, ביי וועמען דער כּבוד פון זייער פֿאָלק איז זעהר טייער נעווען, האָבען מיט פערצווייפֿלונג אין זייערע הערצער געוואָלט אָפּרייסען אידם פון דעם שרעקליכען לעבען, וואָם ער האָט אָנגעהויבען צו פֿיהרען. זיי האָבען אויך נעוואָלט וויסען, וויי קומט עס צו אידם פלוצלונג, וי׳ האָט ער געקאָנט צוי פערגעסען זיך און נאָט. אָבער ער האָט נישט געוועדט צו זיי; ער איז ווי שטום נעווארען. און עס האָט אויסגעזעהן, אַז אַלע דערמאָהנונגען וועגען גאָט און דער תורה האָבען נישט אָנ־געריהרט זיין האַרץ און אויער.

און אַ סך, וועלכע זיינען נישט עהרליך געווען און ביי וועלכע דער כּבוד פון זייער פֿאָלק איז וועניגער ווערט געווען ווי די קלענסטע פרוטה, וועלכע איז אָנגע־קומען אין זייער בייטעל, האָבען זיך געמאַכט צו חונפים און אויספֿיהרער פון זיין וויליען. וויל ער האָט נעוואָרפען אַרום זיך מיט נאָלד, און דאָס איז אַלץ, וואָם זיי האָבען פון אידם נעוואָלט, און וואָם מעהר פער׳תאוה׳ט און פער׳שפּור׳ט ער איז גע־וואָרען, אַלץ מעהר גאָלד איז אַרויסגעפֿאַלען אין זייערע הענד.

דאָך באַלד האָבען זיך נעלאָזען פיהלען זיינע אַכטציג יאָהר. ער איז נעוואָרען קראַפֿטלאָז און טויט פֿלייש, נאָר שפּור׳ן האָט ער נאָך נעקאָנט, און ער איז נעוואָרען אַן עקעל און אַ שרעק.

דאָס פֿאָלק האָט נעמוזט בעפרייט ווערען פון אידם, און זיין טויט איז בעשלאָסען געווארען. אָבער מען האָט געדיינקט, וואָם ער איז געווועזען די אַכטציג יאָהר, און קיינער האָט נישט נעוואָלט לעגען אויף אידם זיין האַנד. מען האָט בעשלאָסען, אַז זיין טויט זאָל זיין אַ בּכבוד׳ער, וי׳ פון אַ צופאַל נעקומענער. און איינמאָל אין אַן אָווענד, ווען ער איז אַם שטאַרקסטען בעטרונקען נעווועזען, האָט מען אידם אַוועקנע׳נגב׳עט פון זיינע חונפים, אַוועקנעפיהרט אין די בערג און נעלאָזט לייגען אויף דעם בּרעג פון אַן אָב־גרונד אי׳בער אַ טיעפען וואַסער. קיינעס׳ם האַנד האָט זיך נישט אויפגעהויבען אַראָפ־צושטויסען אידם, און מיט טרערען אין די אויגען און רחמנות׳דיגען קאָפּשאָקלען איז מען פון אידם אַוועק. — — —

ער איז געלעגען אָהן אַ בעווענונג, פערזונקען אין אַ טיעפען שלאָף. אָבער די ערסטע שטראַלן פון דער אויפגעהענדיגער זון האָבען איהם אויפגעוועקט. ער האָט אויסגעשטרעקט די האַנד ווי נאָך דעם וויין, וועלכער איז יעצט שטענדיג געשטאַנען פאַר איהם. אָבער ער האָט אָננעטאַפּט די לופט. ער האָט אַרומגעפיהרט מיט די הענד און ענדליך אויפגעפענט די אויגען. ער האָט זיי פערנאַנדערגעפענט אַלץ וויייטער און וויייטער, אַלץ גרעסער און גרעסער. וואו איז ער? ער האָט זיך אַרומגעקוקט, אין איין זייט און אין די אַנדערע, אַרויף און אַראָפּ. ער האָט דערזעהן דעם אָבנרונד. שווער און לאַנגזאַם איז איהם קלאָר געוואָרען, אַז ער ליענט אויפן ברעג פון אַ טיעפען אָבנרונד. ווי קומט ער אַהער? ווער האָט איהם אַהער געבראַכט? שווער און לאַנגזאַם האָט ער זיך אָבגערוקט פון דעם ברעג פון דעם אָבנרונד. וועג ער וואָלט אַריינגעפאַלען — — ער האָט בענריפען. דאָס איז געוועזען זיין טויט־פּסק. מען האָט איהם פער׳משפט צום טויט און די הענד פון זיינע שופטים האָבען געוואָלט בלייבען ריין. עס האָט אויפגעקאָכט אין איהם. ער האָט געוואָלט שנעל אויפשטעהען, אָבער די פּחות זיינען נישט געוועזען מיט איהם. ער האָט אַרומגעוואָרפען מיטן קאָפּ, געקלאַפּט מיט די פויסטען אויף דער ערד, געסקריעט מיט די ציינער. מיד און נאַנץ אָהן פּחות איז ער ענדליך לייגען געבליבען, און אַ וויילע שפּעטער האָט ער אָננעהויבען אַרומצוקוקען זיך. וואו איז ער אין דער וועלט?

ער האָט נעזעהען פּאַר זיך אַ גרוים וואַסער אַרומגערינגלט מיט גרינע בערג. עס האָט אויסגעזעהן ווי אַ גרויסער קעסעל, איבער וועלכען עס האָט זיך אויפגעהויבען די קעניגין פון טאָג, ריין און יונג און פלאַמענדיג. פון די בערג־וועלדער וויייט און בריים האָט זיך אויפגעהויבען צו איהר אַ לייכטער, בלויער נעפּעל. די ערד האָט זיך אָבגעדעקט פּאַר דער זון, מיט תענוג איינגענומען אין זיך איהרע שטראַלן, און אין העלען גרין איהר צונעויבעלט. נאַנץ אין דער נאָהנט האָט געפינקעלט און געבלענדט די אויגען דער שניייגער שפּיץ פון דעם לבנון, שטיפערייש אָבווארפענדיג פון זיך מיט אַלע רעגענבויגען־פּאַרבען די שפּיזען־שטראַלן פון דער זון. און דער שטילער טיעפער בערג־ים האָט אַריינגענומען אין זיך די גאַנצע לייכטיגקייט פון הימל און ערד און פער־דאָפּעלט די הערליכקייט.

יוהנן איז געלעגען און געקוקט און נישט אָבגענעבען זיך קיין רעכענשאַפּט, וואָס אַזוינס זעהט ער, אָבער ער איז נאַנץ אָננעפילט געוואָרען פון דער הערליכקייט. אין פּלוצלונג האָבען זיינע ליפּען אָננעהויבען צו שעפּטשען:

„בענש מיין נשמה, נאָט: נאָט, דו ביזט זעהר גרויס, הערליכקייט און פּראַכט האָסטו אָננעטאָן. וויקעלסט זיך איין אין ליכט ווי אין אַ קלייד, שפּרייטסט אויס דעם הימל ווי אַ ציילעך.“

ער האָט עס נעשעפּטשעט, און זיין נייסט איז נישט געוועזען מיט איהם. ער האָט נישט געוואוסט, וואָס פון זיינע לעפּצען קומט אַרויס. ער האָט עס איבערנע׳חזרט עט־ליכע מאָל. אַלץ די זעלביגע פּסוקים. „בענש מיין נשמה, נאָט: נאָט, דו ביזט

זעהר גרויס, הערליכקייט און פּראַכט האָסטו אָנגעטאָן..." און אין האַרצען איז איהם געוואָרען ווייך און וויכער.

דאַן האָט ער דערהערט, וואָס ער שעפּטשעט, און דערשראָקען זיך. נאָט'ס נאָמען אויף זיינע ליפּען, און ער איז פּול פון נאָט — פון נאָט, געגען וועלכען ער האָט בוגד געווען, געגען וועלכען ער איז אַזוי העזה'דיג אויפגעשטאַנען! ער האָט זיך צוואויינט. גאַנץ שטיל, אָהן דעם קלענסטען טאָן, אָבער זיין האַרץ איז איהם גאַנץ צו־ריסען און צובראָכען געוואָרען. אויף די לעצטע צייט האָט ער געוויינט, אויף דאָס מיאוס'ע לעבען, וואָס ער האָט געפיהרט, און זיין שטילער געווין איז געווען פול פון

פינסקי ערצעלונגען 8

גרויסען בראָך, פול פון תשובה און חרטה, אָבער זיינע אוגען האָבען זיך נישט אָפּ־געווענדט פון דער גרויסער שיינהייט און ליכטיגקייט אַרום איהם. און עס איז איהם געווען, וויי ער וואָלט יעצט בענריפען, וואָס ער האָט זיין גאַנץ לעבען נישט געוואוסט. ויער עס בעשאַפט אַזויפיעל שיינהייט און הערליכקייט, קאָן נישט זיין בלויז שטריינג און האַרט. און אין זיין גרויסער צובראָכענהייט האָט איהם אויסגעפילט די טרייסטליכע האָפנונג, אַז גאָט איז גוט, פול רחמנות און ליעבע.

ער האָט נעוואָלט אייכשטעהן און צוראָבגעהן צוריק צו די מענשען און זאָגען זיי, וואָס ער האָט זיך דערוואוסט, אָבער זיינע כחות האָבען איהם פערלאָזען. דאַן האָט ער נעוואוסט, אַז זיין סוף איז געקומען. ער האָט זיך דערשראָקען. גאָט, נאָר נישט בלייבען ליגען דאָ אין מויטער העכליכקייט! אָבער באַלד האָט ער זיך בע־רוהיגט. ער האָט אָנגעהויבען צו שעפּטשען א תפלה, האַלטענדיג די אויגען ווייט אָפּען אויף גאָט'ס שיינער ווילט. און ויען ער האָט דערפיהלט, אַז די אויגען ווערען איהם שווער, האָט ער נאָר איין בעוועגונג געמאַכט — און ער איז ווי א בלייי אַראָבגע־פאַלען אין דאָס טיעפע וואַסער.

1912.

זרובבל.

א.

דאָס איז געווען אין די טעג פון אחשורש, דעם אחשורש, וועלכער האָט געקענט פון הודו ביז כוש. הונדערט און זיבצען און צוואַנציג מדינות. אין דעם דריטען יאָהר פון זיין קעניגען איז ער אין כּעס געוואָרען אויף זשתי זיין פרוי, וויל זי האָט אינמאָל זיין ווילען נישט נעטאָן, און האָט אָבגעטאָן זי פון זיך. און אַז זיין כּעס איז נעשטילט געוואָרען, האָט ער שטאַרק בעדויערט וואָס ער האָט נעטאָן און זיין האַרץ איז פול געוואָרען מיט ביינקעניסן נאָך זשתי'ן. און עס האָבען נעזאָגט זיינע דינערע: „זאָל מען אויפזוכען פאַר דעם קעניג אין אַלע מדינות פון זיין קעניגרייך יונגע מיידלער און שיינע. און דאָס מיידעל וואָס וועט נעפעלען ווערען דעם קעניג, זאָל קיניגין אָנשטאָט זשתי'ן." און דאָס איז נעפעלען געוואָרען דעם קעניג און ער האָט אַזוי נעטאָן.

אַ יונגער איד האָט נעלעבט אין שושן הבירה, און זיין נאָמען איז נעווען זרבבל דער זוהן פון שאלתיאל. פון דוד'ס קעניגליכען הויז האָט ער אָבגעשטאַמט, אן אייניקעל פון דעם לעצטען אידישען קעניג, און קעניגליך איז נעווען זיין אויסזען. הויך אין וואוקס און בריייט אין די שולטערן, אין זיינע טיעפע שוואַרצע אויגען איז נעלענען דער בליק פון אַ הערשער, און זיינע לאַנגע שוואַרצע האָר אין דעם נאַקען האָבען עדות נעזאָגט פון זיין קראַפט. ווער עס האָט איהם נעזוהען, האָט איהם ליעב געקריגט און אַפשיי נעהאַט פאַר איהם, און די אידען זיינען נעווען שטאָלץ מיט איהם. זייער זעלבסטשטענדיגקייט, די נאָך נישט לאַנג פערלאָרענע, האָט ער זיי דערמאָנט, און נעווען אין זיי נעדאַנקען וועגען אַ בעסערע, זעלבסטשטענדיגע צוקונפט. און אַ יונג אידיש מיידעל איז נעווען אין שושן, און זי האָט נעהייסען שושנה, און מעהר פאַר אַלץ האָט זי נעליעבט זרבבל. זיין שפיעלצייג איז זי נעווען און זיין לאַסקע, זיין טרייסט אין שווערע מינוטען און זיין אָבּרוה נאָך האַרטער אַרבייט. קליין און צאַרט, וויים דאָס נעזיכט און שוואַרץ דאָס האָר. איהר גאַנצע נשמה איז געלענען אויפגעדעקט אין איהרע שוואַרצע אויגען אונטער די שוואַרצע זיידענע פעדימלעך פון די ברעמען און דאָס איז נעווען די ליעבליכקייט אַליין. העל איז נעווען איהר לאַבען און האָט נעגלעט די אוירן פון אַלע איהרע הערער וו' זיידענס פון דמשק. און שטענדיג האָט נעלאַכט איהר מויל, און פון איהרע האַלב אָפענע ליפּען האָבען ארויסגעפינקעלט וואונדערזאַם וויים קליינע צייגדעלעך.

און עס איז געווען, וען אחשורש האָט בעפוילן צו זיך די שיינע טעכטער פון זיינע אונטערטאַנען אויף אויסצוקלייבן פון זיי א ווייב פאַר זיך אנשטאָט ושתי׳ן, האָט זרבבל׳ס נעווואוסט, אַז זיין שושנה וועט זיין די אויסגעוועהלטע. און ער האָט זי בעהאַלטן אין אָרט, וואו דעם קעניגס דיענער זאָלן זי נישט קאָנען דערגרייכן, און איז נישט אָפּגעטראָטן פון איהר, ווי אַ ליב גרייט אָנצופאַלן אויף יעדעם, ווער עס וועט שיקען נאָך איהר זיין האַנד. אָבער צוערשט האָט ער איהר געזאָגט: „שיין ביזט דו, שושנה, און עס איז ניטאָ קיין גלייכען צו דיר אונטער דער זון. פון אַלע טעכטער יהודה׳ס ביזט דו די שענסטע, און אומזיסט וועט מען זוכען נאָך איינע צו דיר צוויישען אַנדערע פעלקער. דער בליק פון דיינע אויגען איז די זיסעסטע בעריהרונג, און דער קוס פון דיין מויל איז די אייבינקייט. ווי אַ הויך פון אַ בלום איז דיין קערפער און גאַלייטערט און זעלינ איז זיין געניעסער. צו ווילסט דו נישט, זאָג מיר, שושנה, געמונען וועלן אין דעם קענינ׳ס הויז? און עס וועט זיין, אַז וען אחשורש וועט דיך דערזעהן, וועט ער אַראָבלאָזען זיך פאַר דיר אויף די קני, גלייך ווי די געטין עשתרות וואָלט זיך איהם בעווייזען אין איהר שענסטער געשטאַלט. און דו וועסט וועלן דעם קענינ׳ס וויב, אַ קענינין פון הודו ביז פוש, פו הונדערט און זיבצן און צוואַנציג מדינות. און גרוים און מעכטינ וועסט דו וועלן, אַ הערשערין איבער לעבען און טויט פון אַלע דעם קענינ׳ס אונטערטאַנען, און אַלע וועלן ציטערן פאַר דיר. זאָג מיר, שושנה, און דו ביזט גלייך פריי, איך אַליין עפען אויף די טיר פאַר דיר...“

אָבער נישט געלאָזען ענדיגען האָט זי איהם, און אַרויפגעלעגט איהר ווייכע קליינע האַנד אויף זיין מויל. זי האָט זיך צוגעדריקט צו איהם מיט איהר צארטען בלומען־קערפער און איהר קאָפּ אַרויפגעלעגט אויף זיין שטאַרקע ברוסט, און וויינענדיג און דערשראָקען איז געווען איהר שטימע: „וואָס שרעקסט דיין שושנה דו, דו ביזט זרבבל? מאָל מיר דעם טויט אוים און פערניכטונג, רעד מיר פון שקלאַפעריי און שווערע קייטען, זאָג מיר, אַז העסליך ווע איך ווערען, מיט אַ נעזיכט פון אַ מצורעת, איך דו וועסט דיין שושנה אַזוי ניט דערשרעקען, ווי מיט דיינע רעד פון דעם קענינ׳ס און זיין קענינרייך. און ווי האָסט דו נעקענט אַזוי רעדען, זאָג מיר, מיט וואָס האָב איך מיך אַזוי פערזינדיגט? וויסט דו דען נאָך נישט, ווי שטאַרק מיין ליעבע איז צו דיר? זאָג מיר, מיט וואָס זאָל איך עס דיר נאָך בעווייזען, און איך וועל עס טאָן. מיט פערשיידענע שפראַכען רעדט די ליעבע, און האָב איך דען נישט אויף זיי אַלע צו דיר געשפראַכען? האָב איך נישט נעוואָרקעט ווי אַ טויב צו דיר און האָב איך נישט נעשריען מיט פלאַמען־צונגען פון ליידנשאפט? האָב איך נישט געלאַבט אין דיינע אומאַרמונגען מיט מיין העלסטען לאַבען, און האָב איך דען נישט געווויינט פאַר אויפנעהן אין דער זיסקייט פון מיין ליעבע? דו ביזט זרבבל, דו אייניציגער מיינער! ווי אַ קראַנקע טויב איז יעצט מיין ליעבע, אַראָבנעלאָזען האָט זי איהרע פליגלען און אין טיעפער טרויער פערוואָרפען איהר מידען קאָפּ, און דו האָסט דאָס זי פערוואונדעט!“

שטאַרק צוגעדריקט צו זיך האָט זי זרבבל, און זיין האַרץ האָט אין איהם נע־ שריען פאַר ענטציקונג. ער האָט זי נישט אָפּגעשטעלט אין איהרע רעד, און יעדעס וואָרט פון איהרע פּורפּור־ליפּען האָט שוועריר געמאַכט זיין אָטעם. ער האָט נישט געקאָנט רעדען, שוועריקייט האָט זיך ברוסט און מיט זיינע לייכטענדיגע אויגען האָט ער געטרונקען פון איהר ליעבע, און זיי זיינען געוועזען ווי אַ ים, וועלכען מען קאָן נישט אָנפּילען.

און שושנה האָט אַרויפגעזוואָרפען אַרום זיין נאַקען איהרע נאַקעטע ווייבע אָרעמס און זי האָט געשעפּטשעט צו איהם, און איהר קול איז געוועזען ווי דער קול פון אַ וויטער פּיעדעל: „דו ביזט מיין קעניג און מיין קעניגרייך איז דיין ליעבע. גרעסער און רייכער איז עס ווי דער קעניג אחשורש׳עס. עס פערגעהט די זון קיינמאָל נישט אין מיין קעניגרייך, אָן איך געוועלטיג אין איהם אונבענרענצט. דיין שטאַרקע ברוסט איז מיין פעסט לאַנד, אויף איהר בוי איך מיינע הערליכסטע פאַלאַצען. דיינע אויגען זיינע מיינע ימים, איך טונק מיך אין זיי ווי די אונטערגעהענדיגע זון און ווי די אויפגעהענדיגע קום איך פון זיי אַרויס און מיין וועלט איז הערליך און ליכטיג. דיינע מעכטיגע אָרעמס זיינען מיינע אַרמעען און זיכער פיהל איך מיך אונטער זייער שוץ. איך ווייל קיין אַנדער קעניגרייך נישט און די נאַנצע וועלט אָהן דיר וועט מיר זיין צו ענג און צו עלענד. מיין ליעבער, מיין אייניגער, מיין פעסטונג און מיין זון, בעשיצט דיין שושנה, בעהיט דיין קענינין!“

פעסטער צוגעדריקט צו זיך האָט זי זרבבל, און זיין שטימע האָט נעציטערט פאַר אויפרעגונג, און דאָך האָט זי נערעדט פון גרויסער קראַפט: „מיט דיר איז זרבבל, און וועה צו יענעם, ווער וועט אויסשטרעקען נאָך דיר די האַנד, און זאָל עס זיין דער קעניג אַליין. אָבער רעד צו מיר, שושנה, רעד צו מיר, מיין הערליכע. עפען מיר אויף דעם גן עדן מיט דיינע ווערטער, און איך בין דער גאָט, וועלכער וואויהנט אין איהם. וואָרקע מיר, מיין טייבעלע, און פיל אָן מיין האַרץ מיט זעלינקייט

און שושנה האָט אויפגעלאַכט מיט איהר העלסטען לאַכען און דאַן האָט זי גע־ פליסטערט: „קליין איז שושנה, אָבער גרויס איז איהר ליעבע, און ווי דער ים האָט זי קיין בערג. אָבער שושנה ווייל בעצאָלט זיין, און זי לעכצט נאָך אַ קוס!“

פייערדיג האָט זיך זרבבל צוגעדריקט צו איהר און נאָך פייערדיגער איז נעוועזען זיין קוס. לאַנג האָט ער זיינע ליפּען נישט אַוועקגענומען פון איהרע ליפּען, און עס איז נעוועזען ווי ער וואָלט אויסגעלעבט אין דעם קוס זיין נאַניץ לעבען. און וויעדער אַן וויעדער האָבען זיי זיך צוזאַמענאָסען אין זייערע קוסען, און שושנה האָט געלאַכט מיט איהר העלסטען לאַכען. און פּלוצלונג האָט זי פערוואָרפען איהר קאָפּ און אויפ־ געהויבען צו איהם בליק פול מיט חן, און שטיפעריש און זעליג־זים איז נעוועזען איהר שטימע: „און ויאָם וואָלט זרבבל נעטאָן, ווען שושנה וואָלט אַוועק צום קעניג אחשורש?“

אַ ציטער האָט געטאָן זרבבל מיט׳ן נאַנצען קערפּער און צונעמאַכט זיינע אויגן. באַלד האָט ער זיי אויפגעפּענט און פּינסטער איז געוואָרען זיין בליק, און ער האָט זי פּעסט אַרומגענומען ווי צו שיצען זי, אַז קיינער זאָל זי נישט אַוועקנעמען, און זיין אָטעם איז נעוועזען שווער, און ער האָט געזאָגט, און זיין שטימע איז געוועזען האַרט: „איך קען אַ גרויסען פּעלזען, הויך איבער אַ טיעפּען אָבגרונד. אויף איהם וואָלט זרבבל אַרויפּגעקלעטערט און דאָרטען אויבען וואָלט ער אויסגעשריען זיין אונגעדולדיקען וועהטאָג. און אין שטויב וואָלט צופאַלען דער פּעלזען פון זיין אויפשריי און וואָלט פערשווינדען אין דעם אָבגרונד מיט זרבבל׳ן.“

און שושנה האָט נעציטערט מיט׳ן נאַנצען קערפּער, בלייך איז נעוואָרען איהר געזיכט און איהרע ליפּען האָבען זיך קוים בעוועגט: „זיי מוחל מיר, וואָס איך האָב דאָס געזאָגט.“ און זרבבל האָט זי צונעדריקט צו זיך מיט דער נאַנצער מאַכט פון זיין לייַדנשאַפט, און זיינע אויגען האָבען געברענט, און ער האָט אַרויפּגעדריקט אויף איהר זיין פייערדיגען קום: „מיינע ביזט דו, אַליין און אייניג, אין אַלע אייביגקייטען!“

ב.

נאָך דער דאָזיגער געשיכטע האָט דער קעניג אחשורש אויסגעקליבען זיך פֿאַר אַ וויב אסתר, דאָס שוועסטערקינד און די אָננעמענע טאָכטער פון דעם איד מרדכי, דעם זוהן פון יאיר. און המן דער זוהן פון המדתא, דער אגגי, האָט אויסגענומען בייַם קעניג אחשורש אין זיין שטול איז געטאָן געוואָרען אויבער אַלע מיניסטאָרען. און אַלע, וועלכע האָבען געדיענט אין דעם קעניגס הויף, האָבען זיך נעבויגט און נעבוקט פֿאַר אים, נור דער איד מרדכי נישט. און דאָס האָט פערדראָסען דעם זוהן פון המדתא, אין זיין האַרץ איז פול געוואָרען מיט צאָרן. אָבער עס איז אים נישט אָננעשטאַנען נקמה צו נעמען אין מרדכיִן אַליין. זיין פֿעם איז געוועזען וויַ אַ ים, וועלכער גיסט זיך אַריבער אויבער זיינע ברעגען, און אין אים האָט ער געוואָלט פערטרינקען און אומֿבריינגען דאָס גאַנצע אידישע פֿאָלק. דאָן איז ער געקומען פֿאַר דעם קעניג און האָט אויסגעבעטען בייַ אים די ערלויבנים צו פערניכטען די אידען. געלד האָט ער אים אָננעבאָטען, צעהן טויזענד צענטנער זילבער, און מיט גלאַטע ווערטער האָט ער גערעדט. „פֿאַראַן אַ פֿאָלק, צוזייט און צושפרייט צווישען די פעלקער אין אַלע מדינות פון דיין קעניגרייך, און זייערע געזעצען זיינען פערשיעדענע פון די געזעצען פון יעדעם אַנדערן פֿאָלק, און די געזעצען פון דעם קעניג היטען זיי נישט אָב, און דעם קעניג לוינט זיך נישט צו לאָזען זיי אַזוי וויַטער.“ ניפט איז עס געווען אין די אויערן פון דעם קעניג, ניפט אין זיין האַרצען, און ער האָט זיך אָבגעזאָגט אַפילו פון דעם געלד. ער האָט אַראָבגענומען פון זיך זיין רינג און איבערגענעבען אים צו דעם אגגי, צו טאָן מיט די אידען, ווי זיין האַרץ געלוסט. און המן האָט פערנאַנדערגעשיקט אַ בעפעהל אין דעם קעניגס נאָמען, געשטעמפּעלט מיט דעם קעניגס רינג, אין אַלע הונדערט און זיבצען און צוואַנציג מדינות פון דעם קעניג אחשורש, אויסצורהרגענען און צו פערניכטען און צו בעדטיליגען אַלע אידען, יונג און אַלט, קינדער און פרויען, אין איין טאָג, דעם דרייצעהנטען פון דעם צוועלפטען חדש, דאָס איז דער חדש אדר.

און די אידען האָבען זיך דערוואוסט פון אַלץ, וואָס איז געטאָן געוואָרען, און אַ גרויסע אימה איז אָננעפאַלען אויף זיי, אונענדליך איז געוועזען זייער שרעק. זיי האָבען אויסגעהויבען אַ געשריי, אַ גרויסען און ביטערען, די קלייַדער אויף זיך צוריסען, און אין זעק זיך אָננעטאָן און מיט אש בעדעקט די קעפּ. זיי האָבען געזוכט נאָך עצות און

נישט געפונען זיי. ווער וועט זיי אָפּראַטעווען פון דעם זיכערען טויט? וואו זאָלען זיי זיך קערען און וואוהין זאָלען זיי זיך וועדען, וואו זאָלען זיי זיך בעהאַלטען און וואוהין זאָלען זיי ענטלויפען? און אין זייער נרויסען אונגליק האָבען זיי אויפגעהויבען זייערע אייגען צו דער קענינין. אסתר מוז העלפען, די אידישע טאָכטער אויף דעם קענינליכען טראָן. און מרדכי, איהר שוועסטערקינד, האָט זיך געווענדט צו איהר, זי זאָל קומען פֿאַר׳ן קעניג און בעטען איהם פאַר איהר פאָלק. ניט ענטשליעסען האָט זיך געקאָנט אסתר, וויל ווער עס קומט פאַר דעם קעניג נישט גערופענערהייט מוז געטויט ווערען, און זי איז נישט גערופען געוואָרען שוין דרייסיג טעג. שאַרפע וועדטער האָט איהר אָנ־ געזאָגט מרדכי: „דו זאָלסט נישט מיינען, אַז דו פון אַלע אידען וועסט געראַטעוועט ווערען, וויל דו ביזט אין קענינליכען הויז. דען ווען דו וועסט אין דער יעצטינער צייט שווייגען, וועט הילף און רעטונג קומען צו די אידען פון אן אַנדער אָרט, און דו און דיין נאַנצע משפּחה וועט פערלאָרען געהן; און ווער וויס, צו ביזט דו נישט געקומען צו מלוכה נאָר צוליעב דער צייט." און אסתר האָט נעלאָזען ענטפערן צו מרדכי׳ן: „נעה און זאַמעל צונויף אַלע אידען, וועלכע געפינען זיך אין שושן און פאַסט פאַר מיר און איהר זאָלט נישט עסען און נישט טרינקען דריי טעג, טאָג און נאַכט, אויך איך מיט מיינע מיידלעך וועלען אַזוי פאַסטען. און דאַן וועל איך קומען פאַר׳ן קעניג נישט נאָך דעם געזעץ, און בין איך פערלאָרען, דאַן בין איך פערלאָרען." און מרדכי איז גע־ נאַנגען און האָט נעטאָן וויּ אסתר האָט איהם אָנגעזאָגט. און די אידען האָבען זיך פערקליבען אין זייער זאַמעל־הויז אין שושן, און געווינט און געפאַסט און געיאָמערט און גהאָפט אויף אסתר׳ן. און עס איז געוועזען, אַז ווען אייגער האָט אויפגעעפענט די טיר און איז אַרייננעקומען, האָט מען איהם בעגענעט מיט פון טרערען פערשטיקטע שטימען: וואָס זאָגט אסתר? וואָס טוט אסתר? וואָס הערט זיך פון אסתר׳ן?

ג.

און זרבבל, ווען ער האָט זיך דערוואוסט פון המן׳ס גזרה, האָט זיינע קלײדער נישט צוריסען און זיין קאָפּ מיט אַש נישט בעדעקט. זיינע לאָקען האָבען זיך נאָך מוטיגער צוואוואָרפען אויף זיין נאַקען און זיינע אויגען האָבען זיך אָנגעצונדען מיט אַ ווילדען פֿעם. זיינע הענד האָבען זיך צונויפגעדריקט אין אייערנע פויסטען און ער האָט זיי געטרייסעלט אין דער לופטען ווי די פליגלען פון אַן אדלער, און ער האָט אויפגעהויבען זיין שטימע, און זי איז געווען ווי די שטימע פון אַ דונער: „אָה, זיי וועלען חרטה האָבען! אַ צוואַמענגעלאָפענער הויפען איז זיי דאָס אידישע פֿאָלק, לייכט צו פערניכטען און צו פערטיליגען, אַ רעכטלאָוז מאַסע, מיט וועלכער יעדער קאָן טאָן, וואָס ער ווילּ. אָבער זיי וועלען זעהען, אַז עס איז ניט אַזוי, ווי זיי האָבען זיך פאָרגעשטעלט. צו טייער וועלען זיי בעצאָלען פאַר יעדעס אידישע לעבען, און אונזער אונטערגאַנג וועט זיין זייער גרעסטער בראָך. זיי וועלען חרטה האָבען! זיי וועלען חרטה האָבען!“

און ווי ער האָט אַזוי גערעדט מיט א שטאָלץ אויפגעהויבענעם קאָפּ און מיט פויסטען, צו שטאָל און אייזען געוואָרענע, איז אָננעקומען אַ שליח און האָט איהם איבערגעבראַכט דאָס געשפרעך צווישען מרדכי׳ן און אסתר׳ן און גערופען איהם אין דאָס זאַמלהויז, וואו אַלע אידען האָבען זיך אָנגעהויבען צו פערקלייבען צו פאַסטען כּאַר אסתר׳ן דריי טעג און דריי נעכט. זרבבל׳ס אויגען האָבען אויפגעפלאַקערט מיט אַ גרימצאָרן און ער האָט נעזאָגט צום שליח: „נעה זאָג צו דעם, ווער עס האָט דיך גע־שיקט, אַז דאָס שיקואַל פון אַ פאָלק קאָן נישט אָבהיינגען פון אַ פרוי און פון דעם, ווי ווייט זי קאָן נעפעלען איהר מאַן. נעה זאָג איהם, אַז נישט צו פאַסטען איז יעצט די צייט און נישט צו ווייגען. מיט נעוועהר אין די הענד ווילּ מען די אידען פערניכטען, מיט נעוועהר אין די הענד דאַרפען די אידען שטעהן פאַר זיך.“ און צו די, וואָס זאָרום איהם, האָט ער זיך נעוועגדט: „איהר האָט נעהערט, וואָס איך האָב נעזאָגט, נעהט און מאָגט עס פערנאַנדער אין פאָלק, אַז אַזוי האָט נעזאָגט זרבבל דער זוהן פון שאלתיאל דער זוהן פון יהויכין קענינ אין ירושלים: זאָל מען זיך צונויפקלייבען אין דאָס זאַמל־הויז, אויב מען ווילּ, אָבער נישט אויף צו פאַסטען און צו ווייגען, נור אויף אָבצוקלערען, ווי צו פערטיידיגען זיך.“ אָבער די, וואָס זאָרום איהם, האָבען איהם נישט גערן געפאַלגט,

אוּן אײנער הָאט געזָאגט: „זָאל מען אָבּוּואַרטען אוּן זעהן, וואָס וועט זײַן מיט אסתּר׳ן“. אוּן זרבבל איז רויט געוואָרען פֿאַר כּעס אוּן הָאט אויסגעשריען צו דעם זָאגער: „מען זעהט אין דיר, אַז דו ביזט דער זוהן פוּן אַ דיענסט אוּן דײַן נשמה איז די נשמה פוּן אַ גענָאַרענעם קנעכט. נעה פוּן מיינע אויגען אוּן לָאז זיך נישט מעהר זעהן!“ אוּן זײַנע שלוחים זײַנען אַוועקגענַאַנגען פוּן איהם, פערנַאַדערצוטרָאָגען זײַנע וועָרטער אין דעם פָּאָלק, אָבּער מיט אַקסעלצוקען אוּן מיט אַ פערבָּאָרגענעם לַאַכען. אוּן זרבבל איז אויפגעשטַאַנען אוּן איז אַליין אַוועק צום זַאמעלהויז, צו רופען די אידען צום קאַמפּף אוּן צו זעלבסטפערטיידיגונג. אויפֿ׳ן וועג צום זַאמעלהויז הָאט ער בעזוכט אַ סך הייזער. אָבּער אין דעם רוב הייזער הָאט ער נעפונען בלויז פרויען אוּן קינדער אָדער קרַאנקע אוּן אַלטע, וועלכע הָאבען פֿאַר עלטער ניט נעקָאָנט רירהרען זייערע פיס. וואָרום אַלע מענער, יונגע אוּן אַלטע, וועלכע הָאבען נאָר געהאַט קרַאפט אין זייערע לענדען, זײַנען געווען פערקליעבען אין דעם זַאמעלהויז. אוּן אומעדום, וואו ער איז נאָר אַריינגעקומען, הָאט ער געפונען טרערען אוּן פערצווייפלונג, זעק אויף די לייבער אוּן אַש אויף די קעפּ. אוּן אומעדום הָאט מען איהם מיט יָאמער צוגעשטַאַמעלט: וואָס טוט אסתּר? צו וויים ער נישט עפּעס פוּן אסתּר׳ן? צו הָאט אפשר דער קענג ניט בעשטעלט צו זיך אסתּר׳ן? אוּן אַז ער הָאט אָנגעהויבען צו רעדען וועגען קאַמפּף אוּן זעלבסטפערטיידיגונג, הָאט מען איהם אָנגעקוקט, וויער וואָלט געריעדט אַן אונבע־קאַנטע שפּרַאַך. אוּן אַ זעהר אַלטער מַאַן הָאט איהם נעזָאגט מיט קוים בעוועגליכע ליפּען אוּן אַ שוואַכער שטימע: „וועגען קאַמפּף רעדסט דו אוּן זעלבסטפערטיידיגונג. יונגער מענש, איך הָאב נאָך נעקָאָנט זייַן זייַדע יהויכין אוּן דײַן עלטערפעטער צדקיה. די הָאבען זיך אויך נעריסען אין קאַמפּף אוּן אויפגעהויבען זייער קאָפּ געגען נבוכדנצר, אוּן דער סוף איז געוועזען אונזער גלות. נײַן, יונגער מענש, רוף נישט צו קאַמפּף אוּן זעלבסטפערטיידיגונג. פַאַסטען דַאַרף מען, נאָר פַאַסטען, אוּן אסתּר המלכּה וועט אונז שוין אַריסהעלפען“. אוּן זרבבל הָאט בעגריפען, אַז דעם אַלטענס רייד זײַנען דעם נאַנצען פָּאָלקס רייד אוּן ער איז אַוועק צום זַאמעלהויז מיט אײַן אַראָבּגעלָאָזענעם קאָפּ אוּן לַאַנגזַאַמע טריט.

ד.

אין דער טיר פון דעם זאַמעלהויז איז זרבבל געבליבען שטעהן און האָט בע־
קוקט די גרויסע עדה. און ווען ער האָט דערזעהן די מענער מיט די פערווייטע אויגען
און מיט די הענד אויפֿן קאָפּ, האָבען זיינע אויגען געשאָסען מיט בליצען, און זיינע
דינע ליפּען זיינען וויים געוואָרען פֿאַר כּעס און פֿאַראַכטונג. און עס האָבען איהם
אַרומגערינגעלט די פערזאַמעלטע, די אַלטע פּאָראוים און הינטער זיי די יונגע:

„וואָס האָסט דו אונז געבראַכט, זרבבל?“ האָבען איהם די אַלטע נעפרעגט,
„עפּען אויף דיינע ליפּען אין זאָג אונז, וועלכע נייס, און וואָס הערט זיך אין וואָס
וויסט דו פון אסתר?“

אָבער דאָס איז נעזיעזען צו זיין כּעס, ווי בוימאויל צו אַ פייער, און ער האָט
אויפגעטאָן זיין מויל צו רעדען שאַרפּע וועדטער: „וואָס פרעגט איהר מיך וועגען
אסתר? וואָס וויסט איהר, איהר גרויבערדיגע, פון דער פרוי? און וואָס זאָל איך זיי
זאָגען וועגען איהר — בין איך דען איהר געליעבטער און איך זאָל זייַ אויסדערצעהלען
איהרע שוינהייטען, די זיסקייט פון איהר קערפּער און ווי רייצענד זי איז אין דער
ליעבע?“

ערשטוינט האָבען איהם אָנגעקוקט די פערזאַמעלטע, און די אַלטע האָבען איהם
וויעדער גענאָגט: „וואָס איז מיט דיר, זרבבל, און וואָס האָסט דו דען אויף דיין האַר־
צען? אין כּעס ביזט דו און רעדסט צו אונז אַזוינע האַרבע וועדטער. אָדער וויסט דו
נישט, וואָס עס איז געשעהן? אַז אַ גרויס אומגליק שטעהט פאָר די אידען, די פאָל־
שטענדיגע פערניכטונג? און ווער קאָן אונז העלפען, אויב נישט די קעניגין אסתר?
אָדער וויסט דו אן אַנדער הילף? זאָג אונז, און מיר וועלען הערען.“

און זרבבל האָט זיך אויסגעלייכט אין זיין גאַנצער גרויס, זיינע אויגען האָבען זיך
אָנגעצונדען, און פון שטאָל און אייזען איז געוועזען זיין שטימע: „יאָ, איך קען איין
אַנדער הילף, און איך בין געקומען זי אייך צו זאָגען. אין אייך ליעגט זי, אין אייער
מוט און אין אייערע אָרמס!“

מיט אָפענע מיילער פאַר פערוואונדערונג און ערשטוינונג זיינען די פערזאַמעלטע
געבליבען שטעהן, און זרבבל האָט וויטער נערעדט, און זיין שטימע איז געוועזען פול
והַרמקייט: „וואָס קוקט איהר מיך אַזוי אָן? אָדער פערשטעהט איהר נישט, וואָס איך

האָב געמיינט? אין אײַך אַליין לײַענט אײער הילף, אין אייער מוט און אין אייערע אָרמס. וואָס האָט איהר אײַך אַזוי פערלאָרן? און פֿאַר וואָס האָט איהר אײַך בעסטאָט צו דעקט מיט אַש, און אייער פֿאַסטען צו וואָס? איהר שוואַכט אָב אייער קערפֿער און ווילט לייכטער מאַכען אייערע פיינד זייער אַרבייט? און אין זאָג אײַך, בעוואַפֿנט אײַך בעסער. גורט אָן אייערע לענדען און קרעפטיגט אייערע מוסקולען. אָנשטאָט צו פער־ברענען די הענד אויפֿן קאָפּ אין פערצווייפלונג, לערנט זיי צו פּיהרען אַ שוועבד, און אַנשטאָט צו בלענדען אייערע אויגען מיט טרערען, לערנט זיי צו צילען מיט אַ פייל. נישט ווי די שעפּסען, וועלכע ווערען לייכט נעטריבען צו דער שחיטה, נאָר ווי די לייבען זאָלט איהר זיין, וועלכע טרעטען אַרויס געגען זייערע יענער. אַ שפּיעל איז עס אין די הענד פון יעדען אינצינגען צו כאַפּען אַ שעפּס און קילען עס, אָבער עס ציטערט דאָס האַרץ פון דעם לייבעניגער און אייגער פון טויזענד קאָן עס זיין. איהר זיצט און וויינט און פאַסט און פייניגט אײַך, און אונזערע פיינד וועלען שפּאָטען און לאַכען. מיר דאַרפען אונזערע שוועדען ניט שאַרפען, וועלען זיי זאָגען, און מיט אונזערע הונד־בייטשען וועלען מיר צוועקלעגען טויט די פערהונגערטע און דערשאָקענע אידען. און זיי וועלען לייבען המון פֿאַר די ערלויבנים, וועלכע ער האָט בעקומען פון דעם קעניג, און פרעהען זיך שוין אין פאָראויס אויף דאָס אידישע אייגעטום, וואָס וועט זיי אַזוי לייכט אָנקומען. אָבער וען זיי וועלען וויסען, אַז מיט גבורה וועט איהר זיי בענעגנען און מיט מוט, אַז אייערע הענד זיינען געלערנט צו פיהרען דאָס שוועבד און אייערע אויגען צו צילען מיט אַ פייל, מיט כבוד וועלען זיי אויף אײַך קוקען און מיט רעס־פּעקט. נישט לאַכען און שפּאָטען וועלען זיי, נאָר נוט זיך אויבערלענגען. און זיי וועלען זאָגען, מיר האָבן די ערלויבנים פון המון, אָבער ווער וועט ערנעהרען אונזערע אל־מנות און יתומים, וען מיר וועלען פאַלען פון די אידישע הענד".

און וען ער האָט אַזוי נערעדט און נאָך מעהר, האָבען געשאָקעלט זייערע קעפּ די אַלטע, און די יונגע האָבען געקוקט צו דער ערד אין אַ פערלענענהייט. און ענדליך האָבען די אַלטע נישט אויסגעהאַלטען און איבערגעריסען איהם אין זיינע רעד. און עס האָבען איהם געזאָגט די אַלטע: „יונג אין יאָהרען ביזט דו, זרבבל, און נאָך דיינע יאָהרען נאָך אַזוי רעדסט דו."

אָבער זרבבל איז זיי אַרייגעפאַלען אין די רעד און זיין שטימע איז געוועזען פול מיט פעראַכטונג: „יונג אין יאָהרען בין איך! וי האָב איך נישט געזעהן, אַז דאָס וועט זיין אייער ענטפער! יונג אין יאָהרען בין איך! אָבער וואָס טוינען אייך אייערע וייסע האָר, וען איהר וייסט אייך קיין עצה נישט און הייגט אייך אָן דעם אונטערקלייד פון אַ פרוי? יונג אין יאָהרען בין איך! אָבער יונג אין יאָהרען און נאָך אינגער איז געוועזען מיין זיידע דוד און ער האָט דאָך אַרויסגעהאַלפען דאָס פאָלק ישראל פון גלית'ן. אַזוי וי איהר יעצט, זיינען דאַמאָלס אויך געשטאַנען אייערע מענער אין פערצווייפלונג. דער־שראָקען זיינען זיי געוועזען און פערציטערט און האָבען ניט געוואוסט וי צו העלפען זיך. דאַן איז געקומען דער יונגער דוד און האָט געבראַכט זיי די רעטונג. יונג אין

יאָהרען, אָבער ער האָט נעוואוסט, אַז אַ קליין שטיינדעל, גוט געצילט און גוט נע־
טראָפען, איז שטאַרקער פון הונדערט פאַר טרערען. דערפאַר זאָג איך אייך,
וואָס צעהלט איהר מיר די יאָהרען, זעהט, איך בריינג אייך די רעטונג. זייט נישט ווי
די וויבער, די ווינערקעס, וועלכע ווינען ביי אַלץ, וואָס עס מאַכט זיך מיט זיי. מענער
זייט, וועלכע פיהלען די קראַפט פון זייערע אָרמס און די מאַכט פון זייערע לענדען.
קומט און לאָמיר אויסרופען אַן אויסרוף אין די נאַסען: „געקוויפט האָט המן דאָס
אידישע פאָלק און איבערגענעבען עס צו פערניכטונג, אָבער נישט אַ חפץ איז דאָס
אידישע פאָלק, וואָס קען געקויפט און פערקויפט ווערען, און נישט לייכט וועט זיך
איינגעבען זיין פערניכטונג. בעוואַפענט האָבען זיך די אידען און זייערע ארמס ווערען
געלערנט צום קאַמפף. און עס וועט זיין, אַז עס וועלען קומען זייערע פיינד צו פער־
ניכטען זיי און צו פערטילגען, וועלען זיי שטעהן פאַר זייערע לעבענס, ווי די ליי־
בינטעס פאַר זייערע קינדער, און יעדער געפאַלענער איד וועט צוערשט אַוועקשיקען אין
טויט צעהן פון זיינע געגנער." קומט און לאָמיר אויסרופען דעם אויסרוף און איהר וועט
זעהן, ווי ליינגער עס וועלען ווערען די פנים׳ער פון אונזערע געגנער און ווי אָבהענדיג
זיי ווערען. וואַרפט אַראָפ, זאָג איך אייך, די זעק, שיט אַראָפ פון אייך די אַש
און גלייכט אוים אייערע פליציעס. גורט אָן אייערע לענדען און נעמט שוועדען דאָ־
פעלשניידינג אין אייערע הענד. און איהר וועט זעהן, אַז די ישועה וועט צו אייך
קומען, און אייער ברכה וועט פאַלען אויף זרבבל׳ן."

זיין נעזיכט האָט נעפאַלאַקערט און מיט אַ פידערער־אויג האָט ער בעטראַכט די
פערזאַמעלטע. אָבער אַלע אויגען זיינען געווענדט פון איהם, און די
אַלטע האָבען נעשאָקעלט מיט די קעפ. און אַז די טיר האָט זיך גראָד אויפגעפענט
און מרדכי איז אַרייגעקומען, האָבען זיך אַלע אַ לאָו געטאָן צו דעם נייַ־אָנגעקומענעם
און אַרומגערינגעלט איהם און פערשאָטען איהם מיט זייערע פראַגען: וואָס זאָגט אסתר?
וואָס טוט אסתר? וואָס הערט זיך פון אסתר׳ן?

ה.

און מרדכי, דער זוהן פון יאיר, איז נעווען אַנגעטאָן אין אַ זאַק און בעדעקט מיט אַש. זיין שטערן איז נעווען דורכגעשניטען מיט טיפע קנייטשען און זיינע אויגען זיינען נעווען פערזאָרגט, און עס איז נעווען צו זעהן, אַז פיעלע נעדאַנקען בעדריקען זיין מח. און ער האָט אויפגעטאָן זיין מויל און געענטפערט צו די פרעגער: „אַך נישט הערט מען פון אסתר׳ן. און וואָס ווילט איהר דען פון איהר הערן? ווייסט איהר דען נישט, אַז דריי טעג האָט זי זיך אויסגעבעטן, און היינט איז ערסטע דער ערסטער?“

און אַלע פערזאַמעלטע האָבען אַראָבגעלאָזען אין טרויער זייערע קעפּ, און גע־ווישט זיך די אויגען. און אַז מרדכי האָט זיך אַראָבגעלאָזען אויף אַ זיצבאַנק מיט אַ שוועריען זיפּץ, האָבען זיפצען און קרעכצען פון אַלע הערצער אָנגעפילט דאָם נאַנצע הויז.

און זרבבל איז געשטאַנען אַליין, און קיינער האָט זיך אויף איהם נישט אומ־געקוקט. ביטער איז איהם געווען אויף׳ן האַרצען צום אויפשרייען, און מיט זיינע פויסטען וואָלט ער געשלאָגען רעכטס און לינקס, און ער האָט בעפרייט זיין נעמיט מיט אַ ווילדען לאַכען. אַלע אויגען האָבען זיך אויפגעהויבען אויף איהם אין פער־וואונדערונג און מרדכי האָט געזאָגט: „זרבבל, אויסגעפוצט אין זיינע שיינע קליידער, לאַכט מיט אַזאַ בייסענדען גלעזבטער — וואָס איז מיט איהם דאָס מער?“

און די אַלע, וואָס אַרום מרדכי׳ן, האָבען זיך פערנאַנדערגערוקט, ווי צו נעבען זרבבל׳ן אַ ייע, ער זאָל קאָנען צוגעהן צו מרדכי׳ן. אָבער זרבבל איז נעבליבען שטעהן אויף זיין אָרט, און פול מיט בערַאכטונג און ביטערקייט האָט ער אויסגערופען: „זאָגט איהם, וואָס מיט מיר איז דאָס מער!“ און אין קורצע ווערטער האָבען זיי איבערגענעבען מרדכי׳ן זרבבל׳ס רייד. אַז ער רופט צום קאַמפף דאָס פאָלק, האָבען זיי דערצעהלט, און עצה׳ט נישט צו פערלאָזען זיך אויף אסתר׳ן.

און מרדכי האָט אויפגעהויבען זיינע אויגען צו זרבבל׳ן, און זיי האָבען זיך אייגער דעם אַנדערן אָנגעקוקט, ווי צוויי פיינדליכע קעמפפער, ווילבע מעסטען זיך מיט זייערע כוחות. און דאַן האָט מרדכי געזאָגט און ער האָט געצויגען יעדעם וואָרט: „אין יעדער

צייט זיינען פֿאַראַן מענשען, וועלכע מיינען, אַז די לייכטסטע זאַך דהרכצופֿירעכען אַ וואַנד איז מיט קאָפּ.“

און זרבבל האָט אָבגענעטפערט מיט עקעל און שפּאָט: „אָבער נישט יעדע צייט האָט דאָס אונגליק צו האָבען אַ פּיהרער מיט דעם מוט פון אַ שוואַכע אידענע, וועלכע קאָן נאָר אויפהויבען די הענד אויפֿן קאָפּ און ביטער שרייען!“

און די פערזאַמלטע האָבען אַריבערגעטראָגען זייערע בליקען פון מרדכי׳ן אויף זרבבל׳ן און פון זרבבל׳ן אויף מרדכי׳ן. עס איז געווען, ווי צווישן קעמפּער וואָלטען אַרויסגעטראָטשען פאַר זיי צו רַאנגלען זיך און אומצואוואַרפען אייגער דעם אַנדערן. און זיי האָבען זיך אין נאַנצען פערטיעפט אין דעם, וואָס דאַרף פאָרקומען פאַר זיי, און האָבען זייער גרויס אונגליק פערגעסען. אָבער דאָך האָבען זיי זיך אלע ענגער ארומגעקליבען צום מרדכי׳ן, און עס איז געווען, גלייך זיי וואָלטען געוואַרט פון איהם אויף שוץ נעגען זרבבל׳ן.

און מרדכי האָט נעפיהלט, אַז אַלע זיינען מיט איהם און קיינער איז נישט מיט זרבבל׳ן, אין ער האָט נעוואָגט די שטעכעדינג ווערטער: „בעסער אַ שוואַכע אידענע אַלס פּיהרערין ווי אַ משוגענער, וועלכער רייסט זיך אויף גלייכע וועגה. די שוואַכסטע אידענע קאָן פערהיטען פון אן אונגליק, אָבער דער קלענסטער משוגענער קאָן אָנגרייגען די שווערסטע אונגליקען. נישט בעלייגען ווייל איך דיך, זרבבל, אָבער דאָס, וואָס דו רַאטסט, איז משוגעת.“

ביטער אויסגערופען האָט זרבבל: „וועה צו אַ פאָלק, וועלכען מען פרעדינט, אַז זעלבסטערטיידיגונג איז משוגעת, און נאָך מעהר וועה צו אַ פאָלק, בּיי וועלכען אַזאַ פרעדיג נעפינט אָפענע אויערן. טויטע בייגער איז אַזאַ פאָלק, פון וועלכע יעדער סימן פון לעבען איז אַרויסגעפלויגען.“

מרדכי איז איהם אַריינגעפאַלען אין די רייד און זיין קול איז געווען רוהיג און ערנסט: „ווער זאָגט, אַז זעלבסטפערטיידיגונג איז משוגעת? בּיז איך דען נישט פאַר זעלבסטפערטיידיגונג? ווייל איך דען, אַז מיר זאָלען אונז אַליין אויסמאַרדען נאָך איידער אונזערע פיינד וועלען אונז בעפאַלען? ווייל איך דען, מיר זאָלען אויפהערען צו זיין? ווייל איך דען נישט אָבראַטעוויזן אונזער פאָלק? אונזער פאָלק זאָל זיך פערטיידיגען, אָבער די יוגען צו זעלבסטפערטיידיגונג זיינען פערשידען, און דיין וועג, זרבבל, איז משוגעת.“

און זרבבל איז נעשטאַנען און האָט נעקוקט אויף מרדכי, ווי ער וואָלט איהם נישט פערשטאַנען, און נעפרעגט אין גרויסער פערוואונדערונג, און זיין שטימע האָט נעציטערט: „ווי לאַנג הייסט זעלבסטפערטיידיגונג פון אַ פאָלק דאָס שיינע נעזיכט פון אַ יונגער פרוי? איז אסתר׳ס לייב אונזער זעלבסטפערטיידיגונג?“

און וויעדער האָט מרדכי רוהיג און זיכער נעוואָגט: „דו רופסט אונז זעלבסטפערטיידיגונג נאָר די קראַפט פון די ארמס, און איך רוף זעלבסטפערטיידיגונג אויך די

קראַפט פֿון שיינהייט און די קראַפט פון געלט. דו ביזט יונג, זרבבל, און דו וויסט זיכער די קראַפט פון שיינהייט, זאָג, איז זי נישט דער זיכערסטער וועג? דעם קעניג׳ס האַרץ קאָן אונז געקויפט ווערען דורך שיינהייט, און אסתר מוז עס טאָן. איז אסתר דען נישט מיין פעטער׳ס טאָכטער? איז זי מיר אַליין דען נישט געווען ווי אַ טאָכטער? איז זי דען נישט אונזער אַלעמענס פלייש און בלוט? און דאָך האָבען מיר איהר אָנ־ געוואָגט, זי זאָל אינישטעלען איהר לעבען און געהן צום קעניג ניט געהרופענערהייט. און ווען איהר שיינהייט וועט דעם קעניג נישט ריהרען און זי וועט אומקומען, וועלען מיר אויסקלייבען נאָך אַ שענערע אידישע טאָכטער. און ווען מיר זאָלען דאַרפען מקריב זיין אַלע אונזערע שיינע טעכטער און שוועסטער און פרויען, אַ גרויסער וועהטאָג וועט עס אונז זיין און שוואר וועט עס אונז פאַלען, אָבער טאָן וועלען מיר עס. איז עס דען נישט זעלבסטפערשטיידיגונג? און ווען אונזער שיינהייט וועט נישט העלפען, וועלען מיר אונז פערטיידיגען מיט אונזער געלד, מיט אונזער האָב און נאָב. המן האָט אונז נעקויפט מיט צעהן טויזענד צענטנער זילבער, וועלען מיר אונז אָבקויפען מיט צוואַנציג, מיט דרייסיג און מיט פיערציג. פון אייבין אָן זיינען דאָס געווען די זיכערסטע מיטלען צו זעלבסטפערטיידיגונג. איז יעקב אבינו נישט ניצול געווָארען פון זיין ברודער עשו דורך זיין האָב און נאָב? האָט זיך נישט דער קעניג אָסאָ דיין עלטער־עלטער־זיידע אָבגעראַטעוועט פון בעשא מלך ישראל דורך אָבקויפען בן הדד דעם קעניג פון ארם? און האָט אונז יהודית נישט אַרויסגעהאָלפען מיט איהר שיינהייט פון האָלאָפערנעס׳ן? אָבער דיין זעלבסטפערטיידיגונג איז זעלבסטפערניכטונג. קליין און וויניג זיינען מיר צווישען די פעלקער אין די הונדערט און זיבען און צוואַנציג מדינות. ווער וועט מורא האָבען פאַר אונזער נעווער? ווער וועט זיך אויסמאַכען פון דער קראַפט פון אונזערע ארמס? און עס וועט נאָך זיין, אַז דער קעניג וועט דערהערען, אַז די אידען בעווַאַפנען זיך, וועט ער נאָך אַרויפשיקען איף אונז זיין שטאַרקען חיל, דעם צו מלחמה געלערנטען, און פון אונזער נאַנצען פאָלק וועט נישט בלייבען קיין שריד ופליט. געפעלט דאָס דיר אַזוי, זרבבל?״

אָבער זרבבל האָט אויסגעשריען הויך און ביטער: „שאַם און שאַנד איבער דיך און איבער אַלע, וועלכע נעהען מיט דיר! שאַם און שאַנד איבער דאָס נאַנצע אידישע מאָלק, וואָס וועהט אין נעלד זיין הילף און אין די שיינע לייבער פון זיינע טעכטער זיין זעלבסטפערטיידיגונג! יעצט וועל איך צעריסען מיינע קליידער און וועל אָנטאָן אַ זאק און בעראָקען מיין קאָפּ מיט אַש! יעצט וועל איך ווייגען און קלאָגען מיין ביטערסטען קלאָג! טויט איז מיין פאָלק, אַ צופוילטע נבלה איז מיין פאָלק. אַ פלאַץ איז עס נור פאַר זוערים, פאַר קריכער און פויזער, און אַלע לעבעדיגע גייסטער האָבען עס פער־ לאָזען. וואו נעם איך ווערטער, מיין עקעל אויסצודריקען און וואו נעם איך דעם דונער, איף אויסצודונערן מיין כעס? וואו זיינען דיינע נבורים, יהודה? וואו זיינען דיינע העל־ דען, ישראל? זעה, ווער דיינע פיהרער זיינען, הער, וואָס זיי לערנען דיך! אין זייער נעמיינהייט שטעלען זיי זיך ניט אָפ אַפילו פאַר דאָם הילינסטע, און די עהרע פון דיינע

טעכטער אין בײַ זײ וועניגער וועלט, ווי דאָס אונזיצליכסטע לעבעדיגע! אַלטער לייבּ, אין אַ הונד בײַזט דו פערקערט נעווען!"

נאָך לופט האָט זרבבל גערעדט און עס האָבּען איהם וועלטער פערפעהלט, און ער האָט צוריסען אויף זיך זיינע קלײדער, און געריסען זיך די האָר, און געשריען וועה און בּיטער. ער האָט געטרייסעלט די הענד אין דער לופט אינעווען קאָפּ און אַלץ געזאָגט: „שאַם און שאַנד! שאַם און שאַנד!" און ער איז אַרויס פון דעם זאַמלהויז מיט נישט פעסטע טריט ווי אַ שכור.

נאָך דערשראָקען און נודעזע האָבּען איהם נאָכגעקוקט די פערזאַמלטע און קיינעמס מויל האָט זיך נישט אויפגעטאָן אויף צו זאָגען אַ וואָרט. נאָר מרדכי האָט זיס אָבּגעשמייכעלט און אַרויסגערעדט די געפלינעלטע וועלטער: „צי איז עס דען נישט ריכטיג? עס איז בעסער צו זיין אַ לעבעדינער הונד אַלס אַ טויטער לייב?"

אָבּער די פערזאַמלטע איז עס געוועזען גלייך ווי עמיץ וואָלט זיי פעראונרייניגט און בעשמוצט. און דאָך האָט קיינער נישט געפונען אין זיך דעם מוט אַוועקצוגעהן נאָך זרבבלן.

ו.

און זרבבל איז אַוועק צו שושנה׳ן, אויסצורעדען פאַר איהר זיין האַרץ און אויסצושרייען זיין כּעס. מיט שנעלע טריט איז ער געגאַנגען, האָט נישט געקוקט רעכטס און לינקס, און שווער נעקרעכצט: „וועה צו דער בושה! וועה צו דער חרפה!“ מיט רעש האָט ער אויפגעפענט די טיר פון שושנה׳ס הויז, און ער האָט נעהאַט דאָס נעפיהל, אַז ער וועט זיך אַרויפוואַרפען אויף שושנה׳ס ברוסט און אויסיאָמערן זיין גרויסען בּראָך. אויף זיין פאָלק, וואָס ער האָט פערלאָרן, וועט ער ווייניק, אויף די אַכטונג צו אים און דעם גלויבּען אין איהם, וועלכע זיינען אַוועק און וועלען זיך קיינמאָל נישט אומקערען מעהר. אָבער וועק ער האָט דערוועהן שושנה׳ן, איז ער נעבּליבּען שטעהן וי צוגעשמידט, און זיין מויל האָט נישט נעקאָנט אַרויסבּריינגען קיין טאָן. אין אַ זאַק איז שושנה געוועזען אָנגעטאָן און בּלייך, איהרע אויגען רויט פון פיעל ווייגען, און איהר קלייניע נעשטאַלט האָט אויסגעזעהן נאָך קלענער און וי אויסגעצוינגען. און וועק זי האָט דערוועהן דעם אַריינקומענדיגען זרבבל, האָט זי אויסגעבראָכען אין אַ גרויס געוויין, וי וען זי וואָלט עס לאַנג אייגענהאַלטען. און דאַן האָט זי געזאָגט, שלינגענדיג די טרעהרען: „ענדליך ביזט דו דאָ! ענדליך ביזט דו דאָ! — אַז מיט דיר איז וואָס נעשעהן, האָב איך נעגלויבּט, און איך האָב נעשיקט נאָך דיר, און מיינע שלוחים האָבּען דיך ניט נעקאָנט נעפינען. אָבער זיי האָבּען מיר נעבראַכט די ידיעה, אַז געוונד ביזט דו און נאַנץ און דו לויפסט אַרום אין פאָלק און פאַרדערסט עס אויף צו אַ בעוואַפענטען וויידערשפּאַנד. איך האָב נישט געוואָלט גלויבּען און איך האָב זיי נעזאָגט, אַז לינען האָבּען זיי מיר נעבראַכט. דאָך מעהר און מעהר זיינען אָנגעקומען צו מיר די דאָזיגע ידיעות און איך האָב נעמוזט גלויבּען, און פינסטער און טרויעריג איז מיר געוואָרען מיין וועלט. דו בייזער זרבבל, וי האָסט דו נעקאָנט פערנעסטן מיך אין אַזאַ שרעקליכע צייט? וי האָסט דו נעקאָנט מיך לאָזען אַליין אין אַ שעה פון נעפאַהר? וווסט דו דען נישט, אַז שרעקעדיג איז דיין שושנה, און בייַ דער קלענסטער סכּנה פערגעהט איהר נעמיט? אָ, איך בין צום שטאַרבּען! איך בין צום שטאַרבּען!“

וי פערנליוועדט איז זרבבל נעשטאַנען, זיינע אויגען האָבּען געבּרענט, וי אונטער הייסער אַש, זיין בּליק איז נעווועזען שטרענג און צאָרניג און זיין שטימע שניידענד: „דו וווסט, וואָס איך האָב נעטאָן, און דו קאָנסט צו מיר אַזוי נאָך רעדען? זרבבל איז

געגאַנגען אויפֿאַרדערען דאָס אידישע פֿאָלק צו זעלבסטפֿערטיידיגונג, צו בעוואַפֿנטען ווידערשטאַנד, און זיין שושנה האָט זיך אָנגעטאָן אין אַ זאַק, גאַנץ פערלאָרען פאַר שרעק! ביזט דו דאָס שושנה? ביזט דו דאָס מיין ליעבע? איז דיין האַרץ ניט אָנגע־פילט נעוואָרען מיט מוט און האָט עס אין דיר נישט געשריען פאַר ענטציקונג, וואָס נישט צווישען די שרעקעדיגע איז זרבבל און נישט צווישען די פערצווייפעלטע איז זיין פּאַזיץ?"

נאָר ביטער געווויינט האָט אַלץ שושנה און אַלץ געזאָגט: „אָ, איך בין צום שטאַרבן! איך בין צום שטאַרבן!"

זיין קאָפּ האָט זרבבל געשאָקעלט און ביטער געשמייכעלט: „איך האָב נע־מיינט אַ שרייבט וועל איך געפינען ביי דיר, אַ רפואה צו מיין אָנגעוועהטאָגטען האַרצען. שושנה וועט מיך פערשטעהן און וועט זיין מיט מיר, האָב איך געטראַכט, און זי וועט מיך קרעפטיגען. אָבער וועה צו מיין עלענד, וואָס איז אַזוי גרויס! מיט טרערען האָט מיך שושנה בעגעגנט, מיט קליינמוטיגקייט און האַרבע אויסרעד. און זי האָט קיין אויערן נישט פאַר מיר און קיין האַרץ..."

אָבער שושנה האָט אויפגעהויבען דעם קאָפּ, די ליפּען צוזאַמענגעצוינגען אין אַ בייזער מינע און אָנגערוקט געזאָגט: „איך קאָן קיין אויערן נישט האָבען פאַר דיר און קיין האַרץ. וויל וואָס דו ווילסט איז משוגעת, און דו ביזט צו שפּאָט אויף אַלע לעפצען. אַ באַנטאַזיאָר, זאָגט מען, איז זרבבל און אַ מענש פון חלומות. ער וויל, וואָס איז אומגלויבלידיק, און ראָט, וואָס איז געפערלידיק. דאָס קלינע אידישע פאָלק וויל ער אויפ־העבען געגען דעם אונצעהליגען פיינד און רופט עס זעלבסטפערטיידיגונג. פאַר וואָס ראָט ער נישט בעסער, אַז גרויס און קליין, מענער און פרויען, זאָל זיך דאָס אידישע פאָלק אַריינוואַרפען אין די טייכען און ימים, וועלכע דורכפלייצען די הונדערט אוף זיבען און צוואַנציג מדינות? אַזוי פרעגען אַלע און שאָקלען אויף דיר די קעפּ. זיינען זיי דען נישט געוועכט און זיינען דען זייערע רעד נישט ריכטיג? ווי האָב איך דאָ געקאָנט ענטציקט זיין, און די פרייד פון וואַנען זאָל זי צו מיר געקומען? וויל דו האָסט מיך פערגעסען, געלאָזען מיך אַליין און ביזט אַוועק נאָך געפערליכע חלומות?"

דערהעכערט זיין קול האָט זרבבל און געזאָגט די שארפע ווערטער: „ווען מיט דערנער וואַלסט דו מיר געדראָשען מיין לייב אוף מיט ענדיסען, וואָלסט דו מיר נישט אַזוי וועה געטאָן ווי מיט דיינע רעד. וועג די אַלע שפּאָטער האָבען געלאַכט פון מיר, איז מיין האַרץ געוואָרען אָנגעפילט מיט כּעס און פעראַכטונג און איך האָב מיך גע־פילט שטאַרק אין מיין שנאה. אָבער וועג דו ביזט צוגעשטאַנען צו דעם שפּאָט און צוגעגעבען דיין קול צום געלעכטער, בין איך דער אונגליקליכסטער און דער עלענד־סטער אונטער דעם הימעל. פרעמד ביזט דו מיר געוואָרען, שושנה, מיט דיינע רעד האָסטו אויסגעגראָבען אַן אָבגרונד צווישען אונז, און וועג זרבבל האָט פערלאָרען שושנה'ן, האָט ער פערלאָרען זיין לעבען."

אוּן מיט שרעק אין די אויגן האָט שושנה אויפגעשריגן: „אָ, ווי קאָנסט דו אַזוי רעדן?“

אוּן ווי זי האָט איהם אַזוי אָנגעקוקט מיט איהרע דערשראָקענע אויגן אוּן איהרע באַקן באַבּאָן נעפֿלאַמט, איז געריהרט אוּן וויך נעוואָרן זרבבל׳ס האַרץ, אוּן ער האָט זיך אַ לאָז געטאָן צו איהר מיט ליעבע אוּן לייִדנשאַפֿט, צונעדריקט זי צו זיך מיט זיין נאַנצן ברען אוּן לאַסקע אוּן געשעפֿטשעט: „מיין אייניציגע, מיין ליעבע, זיי דו מיט זרבבל׳ן, לאַך דו נישט אויס פּוּן מיר, גלויב דו אין מיר. גלויב, אַז נישט משוגע בּין איך נעוואָרן אוּן נישט קיין מענש פּוּן חלומות. גלויב, אַז צו גרויסע זאַכן בּין איך נעבּאָרן נעוואָרן אוּן גרויסע זאַכן וועל איך אויספֿיהרן. איך וועל אויפֿנעמען אַ קאַמפֿ מיט די שפּאָטער אוּן פּאָלקס־פֿערפֿיהרער אוּן וועל זיי פֿערניכטן. איך וועל אויסלעזערנען מיין פּאָלק שטאָלץ צו זיין אוּן וועל איהם פֿיהרן צום זיעג. זיי דו מיר דער ברונען, פּוּן וועלכן איך זאָל שעפּען זאַפֿט פֿאַר מיין מאַרך, קראַפֿט פֿאַר מיינע אָדערן. נים מוט אין מיר אַריין אוּן מונטער אויף מיין מידע זעלע. זאָג מיר, אַז איך בּין נערעכט אוּן די, וואָס לאַכן פּוּן מיר, זיינען נעשלאָגן מיט בּלענדענים. זאָג מיר, אַז דו האָסט אַ טעות געהאַט אוּן נאָר אויף אַ קלייִנער וויילע ביזט דו אָבּגעשטאַנען פּוּן דיין זרבבל.“

אָבּער שושנה האָט נעוויינט, דאָס נעזיכט בּעהאַלטן אין איהרע הענד, אוּן שטיל געמורמלט: „איך קאָן נישט! איך קאָן נישט!“

מיט גרעסטער לייִדנשאַפֿט האָט זרבבל איבּער איהר נערעדט: „זעהסט, זיי ווילן זיך אויסקויפֿן פּוּן דער סכנה מיט דעם לייב פּוּן אסתר׳ן. זיי שיקן זי, זי זאָל איינשטעלן איהר לעבּן אוּן אַליין ווילן זיי יוצא זיין מיט פּאַסטן. אוּן ווען אסתר׳ס לייב וועט נישט העלפֿן, וועלן זיי אָנווענדן געלד, אָדער אַן אַנדער שיינעם וויבּער־לייב, אָדער בּיידע זאַכן אין איינעם. זאָג, איז עס נישט העסלעך, שושנה? איז עס נישט נעמיין אוּן פֿחדניש? אַלץ שרייט אין מיר נענגן דעם, שרייט אין דיר נאָר נישט נענגן דעם? מענער זאָלן שיקן אין פּאָראוים אַ פּרויענלייב! שושנה, איך האָב קיין ווערטער נישט, וויַ ניעדערטרעכטיג דאָס איז! פֿיהלסט דו עס, שושנה? פֿיהלסט דו דיך נישט, וויַ בּעשמוצט, דערניעדעריגט, בּעשפּייט? שושנה, זעה, ווי עס ציהען זיך אָן מיינע מוסקולן — פֿיהלסט דו מיין קראַפֿט? מיינע הענד פֿיהל איך ווי ריעזענפּלינלען אויף אַריבּערצוטראָגן מיין פּאָלק איבּער אַלע תהומ׳ן אוּן נעפֿאַהרן, פּאַר וואָס האָבּן זיי מורא צו נעמען נעווער אין זייערע הענד? זיענן אָדער פּאַלן, אָבּער נישט אָבּקויפֿן זיך. מענער, וועלכע בּעהאַלטן זיך הינטער אַ פּרויען־קלייִדל, האָבּן קיין שום עהרנעפֿיהל נישט, אוּן מיין נאַנץ פּאָלק זאָל בּעשטעהן פּוּן אַזעלכע מענער?! זרבבל׳ס פּאָלק זאָל קיין עהרנעפֿיהל נישט האָבּן? שרייט אין דיר נאָר נישט נענגן דעם, שושנה?“

נאָר שטיל איז נעוועזן שושנה אין זיינע אָרמס און האָט קיין וואָרט נישט נעזאָגט. און ער האָט אַלץ נעדרונגען אין איהר און לײדענשאַפטליך אַרײַנגעקוקט איהר אין די אויגען און אַלץ געבעטען: „זאָג מיר, שושנה, זאָג מיר!“

און ענדליך האָט שושנה שטיל אַרויסגערעדט: „דו בלײַבּ מיט מיר, זאָלען זיי טאָן ווי זיי פערשטעהען.“

„צו שאַם און צו שאַנד פאַר דאָם גאַנצע אידישע פאָלק?!“ זרבבל האָט עס אַרויסגעשריען און אַ גרויסע טרויער האָט איהם פלוצלינג אָנגעפילט.

דאַן האָט שושנה נעזאָגט איהרע אונפאָרזיכטיגע ווערטער: „זיי זיינען די מער־הייט, דער רבֿים, זיי פערשטעהען עס בעסער!“

און זרבבל איז אויפגעשפרונגען, וויַ אַ שלאַנג וואָלט איהם אַ ביס געטאָן. ער האָט געוואָלט אויפשרייַען מיט ביטערע קולות, אָבער ער האָט דערפיהלט, וויַ אַ גרויסער כּעס שטיגט אין איהם אויף. ער האָט אַרויפגעלאָפּט זיין האַנד אויף זיין האַרץ און נעריבען זיך די ברוסט, און פלוצלינג האָט ער זיך אַ קער געטאָן צו דער טיר. אָבער ביי דער טיר איז ער געבליבען שטעהן און האָט אָנגעשפּאַרט זיך און נע־זאָגט, און זיין קול איז נעוועזן הייזעריג: „דו וועסט מיך מעהר נישט זעהן, שושנה!“

אַ שוידער איז דורכגענאַנגען שושנה'ן דורך אַלע גליעדער און פּוּל שרעק און פערצווייפלונג האָט זי אויסגעשריען: „אָבער, זרבבל!“

און ער האָט וויעדער אַרויסגעשפּטשעט: „דו וועסט מיך מעהר נישט זעהן, שושנה!“

דערשראָקענער האָט אויפגעשריען שושנה: „אָבער, זרבבל!“ און זי האָט צוגעטראָגען איהרע ציטערדיגע בלייכע הענד צו איהרע באַקען און איהר בליק איז נעווען וויַ פון אַ דערשראָקענער פערוואונדעטער טויב.

און זרבבל האָט נערעדט און זיין שטימע האָט נעציטערט: „איך ליעב דיך און שטאַרק וויַ דער טויט איז מיין ליעבע. ביי נאַכט אויף מיין נעלענער וועל איך דיין נאָמען רופען, און מיין האַרץ וועט פערגעהן פאַר ביינקענים. מיט די נענעל פון מיינע פינגער וועל איך מיר מיין לייב צוקראַצען און מיינע אויגען וועלען ברענען אונטער זודיגע טרערען. אָבער נישט דו קאָנסט זיין זרבבל'ס וויַב, נישט דו די מוטער פון זיינע קינדער. דו וועסט מיך מעהר נישט זעהן, שושנה!“

שווער נעוואָרפען האָט זיך שושנה'ס ברוסט, איהר שנעלער אָטעם איז נעוועזן דורכנעוויקט מיט טרערען, און האַרצרייסענד איז נעוועזן איהר אויסעשריי: „זרבבל!“

אָבער ער האָט שוין אויפגעפענט די טיר, און שטעהענדיג אין איהר, האָט ער צוגעוועגדט צו שושנה'ן זיין נעזיכט און פעסט אַרויסגערעדט: „גיה און לערן דיך צו זיין זרבבל'ס וויַב!“ און דאַן האָט ער צוגעמאַכט די טיר הינטער זיך.

זי האָט אויפגעשריען און דאָם איז נעוועזן דער נעשריי פון אַ פערוואונדעטער הירשין. זי איז צונעשפרונגען צו דער טיר, אָבער איהרע פיס האָבען זיך איהר אונטער־נעבויגט. זי האָט אויסגעשפרייט די הענד אויף דער צוגעמאַכטער טיר, און נעקרכצט און

געווינט אין איהר נרויסען אונגליק. זי האָט נישט געוואלט, איהר האַלז איז איהר צו־
געשנירט נעוואָרען, און די צונג האָט זיך נישט בעוועגט. ערסט שפעטער האָט זי
געקאָנט אַרויסשפּטשען גאַנץ שטיל: „זרבבל, זרבבל, זרבבל!“ נאָר זיין נאָמען האָט
זי שטיל געפליסטערט און מעהר האָט זי נישט געקאָנט. דאַן האָט זי זיך אַרויפגע־
וואָרפען אויף איהר געליענער מיט די הענד אויפ׳ן געזיכט, גאַנץ צונויפגעקאָרטשעט, און
עס איז איהר געוועזען, ווי עמיץ וואָלט זי געפּאַטשט.

און זרבבל האָט געשפּרייזט דורך נאַכט און פינסטערניס, ווייט הינטער דער
שטאָדט, אין טיעפער איינזאַמקייט, דאָרטין, וואו אַ גרויסער פעלזען האָט זיך אויפגע־
הויבען הויך איבער אַ טיפען אָבגרונד.

II

דער קארשון

1

הינטער זיבען ימים, הינטער זיבען בערג — און אפשר אַ סך נעהענטער — איז נעווען־נעווען — און אפשר שטעהט נאָך היינט — אַ גרויסע־גרויסע שטאָדט, וועלכע איז וואָס אַ יאָהר אַלײַן גרעסער נעוואָרען, וואָס אַ יאָהר אַלײַן רייכער געוואָרען, און ניט נעהאוסט פון קראַנקהייטען, מלחמות און פערווייסטונגען. האָבען די פרומע קריסטליכע איינוואוינער זיך אַרומגעזעהן, אַז זיי מוזען מיט עפעס אָפּדאַנקען דעם אַלמעכטיגען, לײַעבענדיגען גאָט פאַר אַלע זיינע חסדים, וואָס ער טוט מיט זיי. זיינען זיי נעקומען צו זייערע פּאָרשטעהער און עלטסטע און נעזאָגט צו זיי אַזוי: „גאָט איז זעהר גוט צו אונז און צו אונזער שטאָדט, און מיר ווילען איהם מיט עפעס אָפּדאַנקען. און וויל איהר זייט אונזערע פּאָרשטעהער און אונזערע עלטסטע, ווילען מיר, אַז איהר זאָלט עפעס אָפּטראַכטען, מיט וואָס מיר זאָלען אַמבעסטען אָפּדאַנקען נאָט.“

איז עס די פּאָרשטעהער און די עלטסטע זעהר נעפעלען נעווען, און זיי האָבען זיך אַוועקנעזעצט טראַכטען, און זיי האָבען נעטראַכט און נעטראַכט און לאַנג אויסנע־טראַכט, אַז דאָס בעסטע, מיט וואָס זיי קאָנען אָפּדאַנקען נאָט פאַר אַלע זיינע חסדים, איז אויפצוזיען פון זיין כּבוד וועגען אַ טעמפּעל, וועלכער זאָל זיין נלייכען ניט האָבען אין נאַנצען לאַנד און אויך ניט אין די אַרומיגע לענדער, אַזוי אַז פון אומעדום זאָל מען צו איהם עולה רגל זיין און דאָס וויסען פון נאָט־ס גרויסקייט און ליעבע זאָל זיך פון איהם פערשפרייטען איבער דער נאַנצער וועלט.

האָט דער פּלאַן נעפונגען חן אין די אויגען און אין די הערצער פון די איינוואוינער און זיי האָבען נעהייסען די פּאָרשטעהער און די עלטסטע אַזוי צו טאָן.

2

האָבען די פאָרשטעהער און עלטסטע צונויפגערופען אַלע גרעסטע קלויסטער־בויער און אַלע גרעסטע קינסטלער אין שטיין און האָלץ און פאַרבען, וועלכע זיינען אויך געווענען בעוואוסט מיט זייער גרויסער פרומקייט און אמת׳ער צונעטאָנקייט צו גאָט און זיין זוהן און דער הייליגער יונגפרוי, און האָבען צו זיי געזאָגט אַזוי: „שטעלט אונז אויף אַ קלויסטער אין אונזער שטאָדט, וואָס זאָל רעדען בעסער, ווי אַלע צונגען און אַלע וועלטער, פון גאָט׳ס גרויסקייט און דערהויבענקייט. וועט עס זאָל איהם נאָר אָנקומען, זאָל גלייך אויסגעפילט ווערען מיט דער גרויסער מורא פאַר גאָט, און דאָס פערשטאָפ־טעסטע האַרץ זאָל בענרייפען, ווי גרויס און שטאַרק און גוט אונזער גאָט איז. פון זיינע ליניען זאָל מען עס אַרויסלייענען און פון זיין געבוי, פון דער צוזאַמענשטעלונג פון זיינע שטייגער און פון דער שיינהייט פון זיינע פערציערונגען, און גרויסע פרומקייט זאָל פון איהם אַרויספליסען און גרויסע דאַנקבאַרקייט צו גאָט, ווי אַ שטראָם פון פרי־שען דערקווייקענדיגען וואַסער פאַר דעם אויסגעמאַטערטען דורשטיגען וואַנדערער אין דער מדבר."

און אַז די בויער און קינסטלער האָבען אויסגעהערט די דאָזיגע וועלטער, האָבען זייערע הערצער אָנגעהויבען שטאַרק צו קלאַפען מיט דעם גרויסען חשק צו דער אַרבייט, און אין זייערע אויגען האָט זיך אָנגעצונדען דאָס הייליגע פייער פון נעטליכען שאַפען. אָבער צוערסט האָבען זיי זיך צוזאַמענגענומען און תפלה נעטאָן פאַר גאָט און זיין זוהן און דער הייליגער יונגפרוי, אַז זיי זאָלען בעגנאַדיגט ווערען מיט די גוטיגע אָנווייזונגען פון נעטליכען גנאָד, זייערע קעפ זאָלען טראַכטען די ריכטיגע געדאַנקען, זייערע אויגען זאָלען זעהן די פערבאָרגענסטע הייליקייט, זייערע הערצער זאָלען אַרויספיהלען די טיעפסטע סודות פון דער אייביגער נעטליכקייט, און זייערע הענד זאָלען ניט פאַר־פעהלען אין דער אויספיהרונג. און אַז זיי האָבען נעענדיגט זייערע תפלות, וועלכע זיינען נעווענען פול מיט בייקענים און האַרץ־אויסגעהענים און אונענדליכער פרומקייט, זיינען די בויער און קינסטלער אַוועק צו זייער אַרבייט, ווי נעטראָגען פון אונגעזעהענע הענד, מיט פייער אין זייערע אויגען און פייער אין זייער בלוט, און דאָס גאַנצע פאָלק האָט נעווואוסט, אַז די אַרבייט וועט זיי זעהר נעלינגען, און האָט זיך שוין זעהר שטאַרק געפרעהט.

און אַזוי איז עס געווען. ווען די בויער האָבען געבראַכט צו די פּאָרשטעהער און ערשטע די צייכנונג פון דעם פערטראַכטען טעמפּעל, האָבען די פּאָרשטעהער און עלטסטע געפּיהלט, אַז זיי דאַרפען זיך אַראָפּלאָזען אויף די קני, וויל אַזא גרויסע פרומקייט האָט אַרויסגעשטראָמט פון דעם בילד אין זייער האַרץ אַריין. און ווען דאָס בילד איז אויסגעשטעלט געוואָרען אין דעם שטאָדט־הויז, האָט אויסגעבראָכען אַ פרומע פרייד צווישען מענער און פרויען און יונג און אַלט, וי די פרומע פסח־פרייד ביי דעם וואונדער פון קריסטוס׳עם לעבעדיג ווערען.

מיט אַלע זיינע איינצעלהייטען איז געשטאַנען דאָס קומענדיגע בוי־וואונדער אויף דעם בילד, און אַלץ אין איהם האָט צוגעפיהרט צו דעם אין נעדאַנק פון דער גרויסקייט פון גאָט און זיין ליעבע און זיין רחמנות, און פון דער ליעבע צו גאָט און מענשען אין די מעשים פון די הייליגע. דאָס איז געלענען אין דער אונטערסטער מראַמאָרנער טרעפּ און האָט אַראָפּגענאַנצט פון דער ריעזיגער, איבערמענשליך גרויסער יעזוס־פיגור, וועלכע איז געשטאַנען אויבען אויף דעם מיטעלסטען און העכסטען טורעם, מיט׳ן רוקען ביי אַ נאָך ריזיגערען צלם, די רעכטע האַנד אויפגעהויבען צום בענשען.

און אַז דעם פאָלק איז אַזוי געפעלען געוואָרען דאָס בילד, און די פּאָרשטעהער און די עלטסטע האָבען מיט טרערען אין די אויגען פאַר גרויסער ריהרונג גענעבען זייער הסכמה, זיינען די בויער אַוועקגענאַנגען אויסצוכען די בעסטע שטאָפען פאַר זייער אַרבייט, וי אויך די בעסטע און פרימסטע אַרבייטער, אַז פון דעם שטיינלענער ביז דעם זאַמד־טרענער זאָלען אַלע זיין פון ריינעם קריסטליכען געמיט. און די קינסטלער אין שטיין און האָלץ און פאַרבען האָבען איינגעטיילט צווישען זיך די פערשיידענע אַרבייטען, פאַר יעדערען זיין ווינקעל און זיין געדאַנק און זיינע פיגורען. אָבער דער גרעסטער בילדהאַקער פון זיין לאַנד און זיין דור האָט באַקומען אויסצוהאַקען פון מראַמאָר די יעזוס־פיגור, וועלכע וועט שטעהן אויבען אויף דעם מיטעלסטען און העכסטען טורעם.

דער גרעסטער בילדהאַקער פון זיין לאַנד און זיין דור איז נעווען אַ מאַן ווייט אין יאָהרען און מיט אַ האַרץ פון אַ קינד. גוט און ליעב צו אַלעמען, צו נאָהנטע און צו ווייטע, אַ העלפער אין נויט פאַר אייגענע און פרעמדע, מיט דעם האַרצינסטען בליק אין זיינע בלויע אויגען, מיט אַ קינדיש־ליעבליכען שמייכעל אויף זיינע ליפּען און מיט אַן אָפענער האַנד. זיין גרויסע קונסט האָט ער אָנגעוויזענדט אויף צו פערהערליכען גאָט און זיינע מעשים און זיינע הילינע, וויל ער איז זעהר פרום געווען, און די קירך האָט ניט געהאַט קיין אָפטערען בעזוכער פאַר אים. אָבער אַלע זיינע הילינע בילדער, וועלכע ער האָט געמאַכט מיט אַזאַ גרויסער פרומקייט, זיינען געווען מיסטערווערק, מוסטערווערק, וואונדערליכע בעקעהרער צו גאָט. וויל ער האָט געהאַט אין זיך די גרויסע מתּנה אַרויסצורופען פאַר זיך און לייבהאַפטיג זעהן און איבערלעבען די טיעפסטע גע־פיהלען און רייכסטע געדאַנקען. און דאָס שטאַרק איבערגעלעבטע פלענט זיך צוגיסען איבער זיין קערפער, באַוועגען מיט זיינע הענד, און פון זיינע הענד אַריבער אין דעם שטאָף, וועלכען ער האָט בעאַרבייט. און ער פלענט אַרויסבריינגען אין אַ גרויסער ריינהייט פון פאָרם און ליניען דעם תּמצית פון דעם הילינען, וועמען בילד ער האָט אויסגעהאַקט פון שטיין אָדער אויסגענאָסען פון בראָנז, די הילינקייט פון זיינע מעשים און זיין האַרץ און זיינע יסורים.

און עס איז געווען, וען ער האָט בעקומען אויסצוהאַקען פון מאַרמאָר די יעזוס־פיגור, וועלכע וועט שטעהן אויף דעם עכסטען שפּיץ פון דער וואונדער־קירך, האָט ער פערנאָסען טרערען פון טיעפסטער פרייד, טרערען פון דעם פרומסטען נעמיט. ער האָט זיך איינגעשלאָסען ביי זיך אין צימער, געשטעלט אויף די קני פאַר דעם יעזוס־בילד אויף דער וואַנד, און איז נאָנץ אויפגענאַנגען אין זיין תּפלה. און אַזוי געפעסטיגט און געשטאַרקט, האָט ער צוגעמאַכט זיינע אויגען און אַריינגעטאָן זיך אין געדאַנקען איבער זיין אַרבייט.

נאָר בּאַלד איז איהם געווען, ווי ווען דער הייליגער גייסט האָט זיך אַראָפּגע־
לאָזען אויף איהם, און ער האָט אָננעהויבען צו אָטעמען שנעל און שווער. ער האָט
קלאָר און שאַרף דערפיהלט דעם ווענ, ווי אויסצופיהרען זיין אַרבייט.

ער ווען אַרויסרופען אין זיך און איבערלעבען די גרויסע געטליכע ליעבע, צו־
ליעב וועלכער גאָט׳ס זוהן האָט נעקאָנט נעמען אויף זיך אַזוי פיעל ליידען, און אָט די
גאַנצע אונענדליכקייט פון ליעבע וועט ער אַרייננייסען אין די אויגען פון דעם שטיין־
בילד, און עס וועט פליסען פון די אויגען די אייביגע ליעבע איבער וויט און בריים
אין די הערצער פון גאָט׳ס קינדער.

ער האָט זיך דערזעהן הויך, איבערמענשליך הויך, ערגעץ אויף אַ הויכען בּאַרג,
און פון דאָרטין האָט זיין אויג אַרומגענומען די גאַנצע גרוים פון דער וועלט. און די
גאַנצע וועלט איז געזעזען אַ גרויסער גרויסער פּלאַץ, אָננעפילט פון דער גאַנצער מענש־
הייט. און ער שפרייט אוים זיינע ריעזינע אָרמס און נעמט אַרום די גאַנצע מענשהייט
און דריקט זי צו צו זיין מעכטיגען האַרץ, אין וועלכען די ליעבע גיסט זיך איבער וי אַ ים.

ער האָט נעמאַכט די אומאַרמונג־בעווענונג און איז פערנליווערט נעוואָרען אין
איהר. זיין האַרץ איז אויסגענאַנגען אין גרויסער ליעבע, און זיין גייסטיג אויג האָט
אַרומגעשוועבט איבער דעם גרויסען פּלאַץ, וועלכער איז נעווען די גאַנצע וועלט. אַלע
פעלקער זעהט ער דאָ, אַלע די אונצעהליגע, די פערשיעדענאַרטיגע, וויים און שוואַרץ
און געל און רויט, קריסט און נעצענדיענער און — —

אידען, אַ נרויסע מהנה אידען, מיט לאַנגע שוואַרצע בערד און קרומע נעזער, אין משונה׳דינער קלײדונג און קאָפּצודעק, מיט לאַנגע נעקרייזעלטע פּאות, מיט שוואַרצע בייזע פערדעטער־אויגען.

ער האָט אויפגעשוידערט און אויפגעפּענט זיינע אויגען. דאָס נרויסע בילד איז מטושטש געוואָרען, דאָס שטאַרקע אינערנעלעבטע נעפיהל האָט נאָכנעלאָזען, אָבער די אידען זיינען נעשטאַנען דייטלעך פּאַר איהם. ער האָט זיך פערקרימט, ווי פון אַ נרויסען עקעל, און עס איז איהם נעווען, ווי אין זיין נאָז וואָלט אַריינגעדרונגען אַ שלעכטער ריח. אין זיין האַרץ האָט אויפגעקאָכט דער אידען־האַס, וועלכען ער האָט נעטראָגען אין זיך פון קינדווייז אויף, און אין די אויגען האָט זיך אָננעצונדען דער כּעס, וועלכען ער האָט שטענדיג פערשפּירט, וועז אַ איד איז צונעטראָטען צו איהם צו נאָהנט. ער האָט בייז און אונגעדולדיג אַ קלאַפּ נעטאָן מיט׳ן פוס, ווי צו פערטרייבען די שרעק־נעשטאַלטען פון זיך, און אין פערצווייפלונג פערבאָכען די הענד. וויל זיי זיינען נעווואָרען אַלץ מעהר און מעהר, און האָבען אומנעווואָרפען מיט די הענד, און נעשריען און נעלאַרעמט, אָנפילענדיג זיין צימער מיט זייער שלעכטען אָטעם. און ער האָט דער־זעהען פאַר זיך, ווי זיי פיינינען יעזוס און שלאָנען איהם צו מיט נרויסע טשוועקעם צום קרויץ. און ער האָט נעזעהן, ווי זיי בריינען אום קלייניע קריסטליכע קינדער, אום אַריינ־צוקנעטען זייער בלוט אין די פּסח׳דינע מצות. און ער האָט נעהערט, ווי זיי לעסטערן נאָט און זיין זוהן און די היליגע יונגפרוי און שפּאָטען אָפּ פון קריסטענטום.. אַלץ, וואָס ער האָט אַרויסנעזוינען מיט דער מוטערמילך, אַלץ, וואָס ער האָט זיך אָננעלייענט אין די ביכער, וועלכע האָבען נענאָלטען אַלס דער אמת וועגען אידען, אַלץ, וואָס ער האָט זיך אָננעהערט פאַר זיין נאַנץ לעבען אין די פערשיעדענסטע נעזעלשאַפטען און אין די פערשיעדענע לענדער — דאָס אַלץ האָט זיך אַראָפּנעלאָזען אויף איהם, ווי אַן אויס־פאַלענדיגער באַרג, פערשאָטען דאָס נרויסע ליעבע־נעפיהל און אָננעפילט איהם מיט עקעל און בייזקייט און כּעס.

ער האָט זיך נעריבען די שטערן און אָננעהויבען צו מורמלען פרומע תּפלות, אַז נאָט זאָל אָפּריינינען זיין אויג און אַוועקנעמען פון איהם די, וועלכע ער קאָן ניט און טאָר ניט ליעבען, די, וועלכע ער מוז האַסען און פיינט האָבען. און ענדליך האָט

ער זיך ווידער צוגאָפּגעלאָזן אויף די קני פּאַר דעם יעזום־בילד אויף דער וואַנד פון זיין צימער. אין הייסער תּפלה האָט ער ווידער צוויסנגערופען פּאַר זיך דעם גרויסן פּלאַץ, אָנגעפּילט פון דער נאַנצער מענשהייט, און ווידער האָט ער איבערגעלעבט די גרויסע אומאַרמונג אין איהר אונענדליכער ליעבע. צלעמען, צלעמען האָט ער זיי צוגעדריקט צו זיין מעכטיגן האַרץ, אין וועלכען די ליעבע האָט זיך ווידער איבערנאָסען ווי צ ים. צלעמען, צלעמען האָט ער ווידער אָנגעקוקט מיט אויגען, אין וועלכע די ליעבע איז געוואַקסן אונענדליך — די צלע אונצעהליגע, פערשיעדענצוטיגע, וויים און שוואַרץ און גלעט און רויט, די פערשיעדענע קריסטען און די פערשיעדענע נעצענדיענער. נאָר אין דער זייט, וואו די אידען זיינען געשטאַנען, האָט זיין אויג צוויסנגעשאָסען צ פייער־שטראל פון האַס און שנאה.

ער האָט געאַרבייט לאַנג. און יעדער טאָג אַרבייט אי׳בער דער ריעזען־גרויסער פּיגור פון גאָט׳ס זוהן איז פֿאַר אים געווען דער פֿרומסטער גאָטעס־דיענסט, די בע־גייסטערסטע עבודת הבורא. און גאָט האָט נאַנץ בעזונדערס געבענשט זיינע הענד, אַז זיי האָבען ניט פערפעהלט אַרויסצובריינגען אין שטיין די טיעפסטע אי׳בערלעבענים, די פֿאַרבאָרגענסטע זעהונג. און נאָך יעדען טאָג אַרבייט פֿלענט ער פֿאַלען אויף די קני און ווײַנען טרערען פֿאַר פרייד און מורמלען זיין האַרצינסטען דאַנק צום וועלט־בעשאַפֿער. און ווען ער האָט געוואוסט, אַז ער איז שוין פֿאַרטיק, נאָך דער לעצטער בע־ריהרונג מיט האַמער און האַקאייזען, האָט ער פערשפירט אַ גרויסע שוואַכקייט אין זיינע קני און אָנגעשפאַרט זיך אָן דער וואַנד אין אַ טויט־בליקייט, נאַנץ אי׳בערגע־וואַלטיגט פון דעם געפיהל פון געטליכער געלונגנהייט.

אַלץ, וואָס ער האָט געוואָלט און געפיהלט, האָט ער אַרויסגעבראַכט אין דער מראַמאָר. דער קאַלטער שטיין איז דורכגענומען געוואָרען פון אַ וואונדערליכער וואַ־רימקייט, וויַ דורכגעריזעלט פון הייסען בלוט. אי׳בער דער גאַנצער פיגור איז אויסגע־גאָסען געוועזען געטליכע גרויסקייט, און ווי די וויכע, צארטע שטראַלען פון דער פולער לבנה זיינען געוועזען די שטראַלען פון די אויגען, פון וועלכע עס האָט אַרויסגעלויכטען די אייבּיגע אונענדליכע ליעבע. נאָר איין קלייַנער ווינקעל אין דעם לינקען אויג איז פערשאָטענט געוועזען, און פון דאָרטען האָט אַרויסגעלויכט, ווי פון אונטער אַ הויפען גלי׳הענדיגער אַש, אַ פונק פון אייבּיגען האַס.

דער טאָג, אין וועלכען דאָס יעזום־בילד איז אי׳בערגעגעבען נעוואָרען דער עפענט־ליכקייט אין שיף פון דעם פאַרטיג־געוואָרענעם קלויסטער, איז פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ גרויסען יום־טוב. קיינער האָט ניט געארבייט, און אין שטראָמען האָט געפלייצט די בעפעלקערונג פון דער שטאָדט און די אַרומיגע דערפער אָנצוועהען זיך דאָס וואונ־דערווערק, און עס איז זיי געוועזען בּיים אָנבליק פון דעם שטיינבילד, ווי וועלן נאָט׳ס זוהן וואָלט זיך זיי לייבהאַפטיג ענטפלעקט, און דער גרויסער עולם האָט געווויינט פֿאַר ריה־רונג, געפאַלען אויף די קני אין אַ פרום־בעגיסטערטען „הללויה", און געוואָרפען זיך איינער דעם אַנדערן אויפֿן האַלז און געקוסט זיך, ווי בּיים וואונדער פון קריסטוס׳עם אויפֿערשטעהונג, אָבער נאָך שטאַרקער און אמת׳דיגער, וויַל די געטליכע ליעבע איז אַריין אין זייער האַרץ.

אָבער ווען די אַרויסשטראָמענדינע מאַסען האָבען אָננעטראָפען פאַר דער קירך עטלעכע יונגע אידען, וועלכע זיינען צופעלינ פאַרבייגענאַנגען אין זייער וועג אָדער אפשר פון נייגעריגקייט נעטריבען געוואָרן אַהער, איז אַ בייזער מורמל דורכגעלאָפען זיי, ווי אַ ווירבעלווינד איבער׳ן וואַסער, און באַלד זיינען די אידען אַרומגערינגעלט געוואָרען, און הענד האָבען זיך נעהויבען, און שווערע שטיינער זיינען דומפף נעפאַלען אויף הויט און בייגער, און טויזענדער ווילדע קולות פון משונע־נעוואָרענער בלוטדורשטינקייט האָבען קוים נעקאָנט פערהילכען דעם אימה׳דינען וועה־נעשרייי פון עטליכע לעבענס, וועלכע זיינען אכזריות׳דיג אַרויסגעריסען געוואָרען פון עטליכע קערפער.

שפעטער האָבען עטליכע פרויען מיט זייף און וואַסער אָפגעוואַשען פון די קירכענטרעפ עטליכע פלעקען פון מאַרך און בלוט. אָבער איין קלייגער בלוטפלעק, נאַניע אונטען, וואו דער שטיין האָט אָננעריבט די ערד, איז נעבליבען אונבעמערקט, אָדער אפשר האָבען אים די זייף און דאָס וואַסער ניט ביינעקומען, און ער איז דאָרטען פערבליבען עד היום הזה, צוערסט העל־רויט, און דערנאָך אַליין טונקעלער און טונ־קעלער, ביז ער איז נעוואָרען איינס מיט דעם שטיין, וועלכער האָט מיט דער צייט פער־לאָרען זיין העלע נרויקייט, אום צו בענעננען די טונקעלע פאַרב פון דעם בלוטפלעק.

אײנמאָל, וואָן די יעזוס־פּיגור אויבּען אויף דעם העכסטען שפּיץ פון דעם קלויסטער איז שוין נעוועזען בעדעקט מיט דיקען שטויב, וועלכער איז נעוועזען דורכגעשניטען מיט אונצעהליגע רצועות פון פּאַלענדינען רעגען, איז אַ רויבּפויגעל, אַ קאָרשון, נעפּלויגן הויך אין דער לופט און נעטראָגען אין זיינע קראַלען אַ גרויסע וויסע טויב, וועלכע ער האָט ערשט אַרויסגעכאַפּט פון אַ נאַנצער מחנה אין דער זוניגער לופט זיך באָדענדיגע טויבען. און וויל די טויב איז איהם נעוועזען אַ ביסל צו שווער, אָדער וויל זי האָט איהם אויסגעמאַטערט מיט איהר ראַנגלען און צאַפּלען זיך אין זיינע נעגעל, אַזוי אַז ער האָט עטליכע מאָל געמוזט אָנשטרייגען זיין פליגלקראַפט אויף אײנצוהאַלטען זיך אין דער הויך, האָט ער בעשלאָסען אָבצושטעלען זיך אויפֿן קאָפּ פון דער יעזוס־פּיגור, וויל צו זיין בּוים אין וואַלד איז איהם נאָך זעהר וויט געוועזען. אָבער וען ער איז צוגע־פלויגען צו דער יעזוס־פּיגור, האָט זיך זיין בליק אָנגעטראָפען מיט די יעזוס־אויגען, און אַ גרויסער שרעק איז איהם בעפאַלען. ער האָט אויפגעפּעפּנט זיינע קראַלען און אַרויס־געלאָזען די טויב, וועלכע איז אַ שווער פערוואונדעטע אַראָפּגעפאַלען אויף דעם פּיע־דעסטאָל צו־פּוסען פון דער סטאַטוע, נעמאַכט עטליכע שנעלע בעוועגונגען מיט די פליגלען, וווּ ער וואָלט נעוואָלט איינהאַלטען זיין גלייכגעוויכט, און תיכף אומגעקערט זיך צוריק, מיט קלאַפּענדיגען האַרץ, שרייענדיג אין טויט־שרעק. ער איז געפלויגען שנעל און שנעלער, וווּ געטריבּען פון אַ מוראָ־דיגער פיינדליכער מאַכט, ניט אויפהע־רענדיג אַרויסצוגעבּען זיינע שרעקגעשרייען. אין אַזוי גרויס איז געוועזען זיין שרעק, אַז דער שאָטען פון עטליכע טויבּען, וועלכע האָבּען זיך מעהר אַראָפּגעוואָרפען ווי אַוועקגעפלויגען אין זייער מורא פאַר איהם, האָט אַרויסגערופען אַ שוידער אין איהם. ער האָט שוין לאַנג נעלאָזען די גרויסע שטאָדט הינטער זיך און דעם וואַלד הינטער דער שטאָדט, און איז אַלײן געפלויגען און געפלויגען מיט דער גרויסער מורא אין אַלע זיינע גליעדער, און ניט דערוועגט זיך אומצוקוקען זיך אויף הינטען. ערסט וען ער האָט אָנגעהויבּען צו פערגעסען, וואָם האָט איהם אַזוינס דערשראָקען, האָט ער זיך אומגעקוקט אויף הינטען. און וויל ער האָט נאָרנישט נעזעהן פון זיין שרעק, האָט ער איינגעהאַלטען זיין פליה און באַלד נעלאָזען זיך פליהען צוריק. צוערסט לאַנגזאַם, ניט זיכער, פאָרזיכטיג, שפּיאָנירענדיג מיט זיינע אויגען רעכטס און לינקס, וווּ ער וואָלט נעוואָלט ענטדעקען דעם בעהאַלטענעם שונא. באַלד איז איהם נעקומען דאָם געפיהל פון דער טויב אין זיינע קראַלען, איהר מורא און איהר ראַנגלען זיך, און ער האָט זיך נעלאָזען

שנעלער פֿליהען, ניט וויסענדיג וואוהין. אָבער וועלן ער האָט פון דערוויטענם דערוועלן די יעזום־פיגור, האָט ער זיך אויף אַלץ דערמאָנט.

יעצט איז ער אַרײַנגעפאַלן אין אַ העלישען כּעס. עס איז אים געווען, ווי וועלן די פיגור האָט בײַ אים אָבגענומען די טויב, און אז ער האָט זיך דערמאָנט אויף די אויגען, האָט ער אָנגעשטעלט זיינע קראַלען וויי די שפּיזען. ער האָט אויפגעשריען, דורשטיג נאָך בלוט, און נאָך קיינמאָל האָבען אים זיינע שטאַרקע פֿליגעל אַזוי שנעל ניט געטראָגען. און וואָס נעהנטער ער איז געוואָרען צו דער פיגור, אַלץ בייזער און שרעקליכער איז געוואָרען זיין בלוט־גערשריי, און אָט איז ער שוין מיט קראַלען און שנאָבעל בײַ די נרויסע, פון ליעבע לויכטענדיגע, אויגען.

אָבער זיין בליק האָט אָנגעטראָפען דעם פונק פון אייבינגען האַס, וועלכער האָט צרויסגעטליעט אין וויינקעל פון דעם לינקען אויג, ווי פון אונטער אַ הויפען גליהענדינער אַש. אַ סעקונדע האָט ער זיך רוהיג איינגעהאַלטען אין דער לופט, מיט דער נאַנצער רציחה־לוסט אין שנאָבעל און קראַלען, און דערנאָך האָט ער אויפגעשריען מיט אַמין אויפֿזיבלען, ווי ער וואָלט אַ פרייוד ענטדעקט. ער האָט זיך עטליכע מאָל איבערגעקוליעט אין דער לופט כּאַר וויילדער, אויסגעלאַסענער שמחה, און דערנאָך אַראָפּגעלאָזען זיך אויפֿן קאָפּ פון דעם שטיינביל־לד מיט אַ געפיהל פון נרויסער דערליכטערונג. מיט פרעהליכער צופרידענהייט־האָט ער איינגעבויגען זיין קאָפּ נאָך לינקס און מעשה־וואוילער יונג אַראָפּגעקוקט צו דעם פונק פון האַס אין דעם לינקען וויינקעל. איינמאָל, און נאָך אַ מאָל, און נאָך אַ מאָל, און דאַן האָט ער דערזעהן די פערוואונדעטע טויב צו־פוסען פון יעזום. זי האָט שוין לאַנג דערפיהלט איהר מערדער און געמאַכט די נרעסטע אָנשטרענגונגען אויף אַוועק־צוקומען זיך און נעצאַפּעלט זיך אין איהרע שמערצען. מיט דעם אויפגעשריי פון ענט־ציקונג האָט זיך דער קאָרשון אַראָפּגעלאָזען צו איהר. מיט פערנניגען צוגעקוקט זיך אַ וויילע צו איהר שרעק און צאָפּלען זיך, און דאַן אַרײַנגעשטאָכען אין איהר זיינע קראַלען און אויפגעהויבען זיך מיט איהר אויפֿן קאָפּ פון יעזום. אַ קוק טוענדיג נאָך אַ מאָל אין דעם וויינקעל פון דעם לינקען אויג, האָט ער זיך הנאה־דיג געזומען צו דער פערצעהרונג פון דעם וואַרמען בלוט און פלייש, בענוצענדיג דעם קאָפּ פון יעזום ווי אַ נרויסען טיש.

באַלד האָט אַ וואָלקען וויסע פעדערן אין פוך פערשפרייט זיך אין דער לופט איבערן קלויסטער. עפּעס אַ קנאָבען האָט זיך אַראָפּגעקייקעלט און איז אַראָפּגעפאַלן, בענליייט פון דעם נירינען בליק פון דעם קאָרשון, און דינע רצועות בלוט האָבען אָנגעהויבען אַראָפּצוגיסען זיך איבער אַלע זייטען פון דעם קאָפּ. עטליכע האָבען געטראָפען אין די אויגען און זיינען דאָרטען נעבליעבען שטעהן. אָבער וועלן דאָס וויינקע אויג איז איבערגעפליט נעוואָרען מיט בלוט, האָט איין טראָפען, ווי אַ בלוטיגע טרער, אָנגעהויבען צו קייקלען זיך אַראָפּ, אַראָפּ, ווי ער וואָלט נעשטרעבט צונויפצוגיסען זיך מיט דעם נישט אָפּנעוואַשענעם בלוטפלעק נאָנץ אונטען אויף דעם טרעפּשטיין, דאָרטין, וואו ער בעריהרט די ערד. — —

1920.

די וואַנט.

1

דאָס איז געווען אין די ערשטע יאָרן פון פּויליענם בעפרייאונג פון אונטער דעם יאָך פון די מלוכות, וועלכע האָבען זי געהאַט צוריסען אויף שטיקער און די שט־ קער צוטיילט צווישען זיך. נאָך הונדערט־און־פופציג יאָהר האָט פּויליען צוזאַמענגענומען די צעריסענע שטיקער און איז ווידער געוואָרען איין גרויס לאַנד, זעלבסטשטענדיג און זעלבסטבעשטימענד, באַפרייט און פריי.

דאָך שלעכט האָט פּויליען פערשטאַנען איהר נייע פרייהייט. אָה, יע! ווייל פריי זיין האָט ביי איהר געהייסען — אַ סך מאַכט האָבען און מאַכט בעווייזען. אָבער זי האָט נישט געקענט באַווייזען איהר מאַכט אויף די ארומיגע פעלקער, פון וועלכע זי האָט זיך ערשט באפרייט. ניין, דאָס האָט זי נעבאַך נישט געקענט. האָט זי אָננע־ ווענדט איהר וויליען צו מאַכט אויף די קלענערע פעלקער־טיליען, וועלכע האָבען זיך געפונען אין איהרע גרענעצען. דער עיקר אויף דאָס איידען־פאָלק. זעלבסטפערשטענד־ ליך, וויל דאָס איז שוין פון זעהר לאַנג צוזויט און צושפרייט צווישען די פעלקער און איז דאָס מאַכטלאָזעסטע, אַ הפקר־פאָלק.

האָבען די פאָליאַקען קיין נרענעץ נישט געוואוסט אין זייער מאַכט־באַווייזענים, וויל וואָס מעהר זיי האָבען געקענט אונטערדריקען און פערפאָלגען אַנדערע, אַלץ מעהר האָ־ בען זיי נעפיהלט זייער ניי־געוואונענע פרייהייט און זעלבסטשטענדיגקייט. וויי אַ קינד, וואָס פיהלט זיינע ציינער, ווען עס בייסט. און וועה איז געוועזען דעם הפקר־פאָלק, אויף וועלכען זיי האָבען זייערע ציינער נעפיהלט. אָה, יע!...

מען האָט זיינע הרוגים נישט געצעהלט און זיינע יסורים נישט געמאָסטען. נאָך איז עס נישט נעטאָן געוואָרען. עס האָט זיך געוויקעלט אַ גרויסער, דיקער קנויל פון בעליידיגונגען, פערפאָלגונגען, בלוט־פערגיסונגען. און ווער קען זאָגען, וועלכער פונקט אין דעם קנויל האָט מעהר וועה נעטאָן? דערצעהלען אַלע אייניצעלהייטען -- פאַר־ נאַנדערוויקלען דעם קנויל. דער לאַנגער פאָדים מאַכט נישט אַוואַ רושם, ווי דער נאַנצער קנויל, וועלכער פערשפרייט אַ שווארצען שאטען אויף פויליענם פרייהייט און פריי־זיין־קאָנען, וויי די לבנה אויף דער זון בשעת זונפינסטערנים.

אָבער אויף דעם קנויל האָט זיך נעמאַכט אַ קניפּעל, און ער שטעקט ארויס פון איהם עד היום — דער וויטערער פאָדים האָט איהם נאָך אַלץ נישט געקענט פאַרוויקלען און פאַרדעקען.

ער האָט זיך נעמאַכט אין דעם טאָג, ווען פינף־און־דרייסיג אידישע קינדער זיינען צוגעשטעלט געוואָרען צו דער וואַנד פון אַ מאָגאַזין און דערשאָסען געוואָרען. אָה, יע, דאָס האָט איבערגעשטיגען אונצעהליגע אנדערע פערברעכענס פון דעם בייזען ווילען צו מאַכט. האָט אָנגעמאַכט דעם שווערסטען רושם, אַרויסגעריסען דעם שמערצ־ליכסטען וועה־געשריי, און נישט נעקענט פערגעסען ווערען. און האָט די צייט גע־נומען אייגנדריקען עס טיעפער אין דעם גרויסען קנויל, האָט די מאָגאַזין־וואַנד אויפ־געהויבען עם אויף זיך און אַרויסגעשטעלט עם ווידער הויך און העכער. ניין, עס זאָל נישט פערגעסען ווערען.

דאָס זיינען נעווען פינף־און־דרייסיג פון די בעסטע אידען אין יענער שטאָדט, וועלכע זיינען צוגעשטעלט געוואָרען צו דער קלויסטער־וואַנד און דערשאָסען געוואָ־רען. און וויל יענע שטאָדט איז באַריהמט נעווען מיט איהר אידישער קהלה, מיט איהר תורה און איהר חכמה און איהרע מעשים טובים, זיינען דאָס נעווען פינף־און־דרייסיג פון די בעסטע אידען אין לאַנד. דער גרעסטער טייל פון זיי נאָך נאָר יונגע מענשען, עטליכע פון זיי בלוט און מילך, און אַ פאָר עלטערע. אָבער אַלע וואויל־געלערנט, מיט אידעען אין קאָפ און מיט דעם חלום פון אַ בעסערער וועלט אין האַר־צען. און וואָס נאָך מעהר: קיינער נישט פון זיי א פיינד פון פוילענס פרייהייט. ניין. דער אמת׳ער אמת איז, אַז די אויסלייזונג פון פוילען איז פאַר דעם גרעסטען טייל פון *, אויב נישט פאַר אַלעמען, נעווען אַ פרייד און אַ דערמוטערונג. זיי האָבען גיי טראָגען אין זיך די האָפנונג, אַז וואָס עס איז נעשען צו פוילען, וועט אויך נעשעהן צו יהודה. פון דער בעפרייאונג פון דעם פוילישען פאָלק האָבען זיי נעשעפט מוט און זיכערהייט פאַר דער בעפרייאונג פון דעם אידישען פאָלק. אָה, יע, דאָס איז דער אמת׳ער אמת.

זיי זיינען אויך אַוועקגענומען נעוואָרען פון אַ פערזאַמלונג. פון אַ הילף־פער־זאַמלונג. קיין וואָרט איז נישט אַרויסגעזאָגט נעוואָרען נענען פוילען. חלילה! קיין האָר נישט פון אַ פארשווערונג נענען פוילענס פרייהייט. נאָר וועגען הילף האָט מען נערעדט. וועגען הילף פאַר די אידישע מאַסען, וועלכע זיינען אומגעקומען אין נויט און הונגער. נישט מעהר. דאָס איז דער אמת׳ער אמת.

אָבער דער פוילישער וויל צו מאַכט האָט זיך מיט דעם נישט נערעכענט. די פינף־און־דרייסיג אידען זיינען נישט ג׳משפט נעוואָרען. די מאַכט האָט זיך נישט נעוואָלט פאַרהערען מיט דער נערעכטיגקייט. עס איז נעווען איהר וויל, אַז די פינף־און־דרייסיג אידען, פון די בעסטע אין שטאָדט און לאַנד, זאָלען פערניכטעט ווערען, און עס איז נעווען אַ צופאַל, וואָס בלויז פינף־און־דרייסיג.

אויף דעם העכערן אָפּיציר יאנפאָלסקי איז אויסגעפאַלען דער כבוד צו ווערן דער אויסדרוק פון דער פּוילישער מאַכט. און ער איז נעווען אויבערגליקליך. נאָך ווי! עס האָט זיך אין איהם אָננעצונדען זיין בלוט, און אויפגערעגט האָט ער זיך נעדרעהט זיינע דיקע וואָנצעס. ווי לאַנג איז עס, אַז פּוילען האָט נעהאַט די מענליכקייט און דאָס רעכט צו משפּטען, צו פּאר׳משפּט׳ען און אויסצופּיהרען די שטראָף? ווי לאַנג איז עס, אַז פּוילישע סאָלדאַטען אונטער דער קאָמאַנדא פון אַ פּוילישען אָפּיציר האָבען נעהאַט דעם כבוד אויסצופּיהרען באפעהלען אין די אינטערעסען פון זייער פּעראיינינטער און פּרייער מוטער פּוילען? אַ סך מיט יאָהרען איז עס שוין. אַ פּעקעל מיט יאָהרען. פּאַר דער צייט איז פּוילען נעלענגען אויף דער ערד, נעבונדען הענט און פיס, אהן אַן איינענעם ווילען און אָהן אַן אייגענער דעה. אַ דיענסט בּיי פּרעמדע... פּערדאַמט!

אַם בעסטען וואָלט ער אויסגעפיהרט די שטראָף אויף די פּינף־און־דרייסיג אידען אין מיטען העלען טאָג. ער וואָלט זיי דורכגעפיהרט דורך דער שטאָדט מיט פויקע־קלאַפּ און פּלייטענפּייף. זאָל די באַפעלקערונג צוגוקוקמען זיך און זעהן, אז פּוילען איז בעפרייט און זעלבסטשטענדיג. און אויפ׳ן שטאָדט־מאַרק וואָלט ער עס נעטאָן. און אין אַ מאַרק־טאָג. וועך די פּוילישע פּויערים פון די אַרומיגע דערפער זעלען זיך צו־גוקוקאָהרען. זאָלען זיי אויך וויסען, אז זייער פאטערלאַנד איז בעפרייט — און פריי צו טאָן, וואָס זי ווילּ.

אזוי וואָלט ער געטאָן, ווּלאַם יאַנפאָלסקי, ווען דאָס וואָלט אין נאַנצען אָפּגעהאַנ־גען אָן איהם. אָבער די העכערע נאַטשאַלסטוואָ האָט באַשלאָסען, אז די שטראָף זאָל דורכגעפיהרט ווערן אין טיעפער נאַכט. ווען די שטאָדט וועט שלאָפען. ער האָט פּראָטעסטירט. ווּאָם פאַר אַ פּרייַ פּוילען איז עס, אַז מען דאַרף זיך באַהאַלטען מיט אויספּיהרען אַ שטראָף, וועלכע איהרע ריכטער האָבען נעפונען פּאַר נערעכט און נוי־טיג? ער האָט נעפיהלט, ווי אָפּצוזאָגען זיך פון דעם כבוד. וואָס פאַר אַ כבוד איז עס, אז ער וועט נאָר דאַרפען קאָמאַנדירען אין נאַכט און פינסטערנים, ווי אַ פיהרער פון אַ רויבער־באַנדע? אָבער ער האָט דאָך נישט נעהאַט דעם מוט אָפּצוזאָגען זיך. דער עיקר — עס זיינען נעווען אַזוי פיעל בעלעם. איז עס ד אָך אַ גרויסער כבוד!

פּאַרדראָסיג איז נאָר נעווען, וואָס די בעשטימטע נאַכט איז אויסגעפאַלען זעהר אַ פינסטערע.

יאַנפאָלסקי האָט זיך נעריכט אויף לבנה און שטערן, אויף דעם נאַנצען הימל פֿון הימלשיין. דאָס כאָטש! עס וואָלט אַזוי גרויסאַרטיג נעווען. די פּינק־און־דרייסיג אידן אויף איין זייט, אַ צווייהונדערט פּוילישע סאָלדאַטן אויף דער אַנדער זייט, אַנטקעגן די אידן, און איבער אַלעמען דער אויסגעשטערנטער הימל מיט דער וויסער לייכטענדיגער לבנה, און ער, יאַנפאָלסקי, אַנגעטאָן שפּאָגל־ניי, דאָס שווערד אַרויסגעצויגען, פינקלענדיג אין דעם לבנה־שיין... יאָ, עס וואָלט נעווען גרויסאַרטיג!

אָבער די נאַכט איז אויסגעפאַלען זעהר אַ פּינסטערע, דער הימל איז נעווען באַדעקט מיט שוווערע וואָלקענס. נאָר עס האָט נישט נערענעט. ניין, ווי אויף צו להכעיס. ווען עס וואָלט שטאַרק נערענעט, וואָלט ער אפשר נעקענט אָפּלענען די שיסערייַ. פערדאַמטער אידישער מזל!

ער וועט מוזען געבויכען פּאַקלען. און דאָס איז אַ טרייסט פאר איהם. אויך מיט פּאַקלען וועט עס זיך זעהר גוט אויסנעמען. ערנסט אַזוי. מיסטעריש. די פּרייַ־הייט־שיסעריי אילומינירט מיט פּאַקלען...

און דאָס נאָך האָט ער אויסגעפיהרט. נישט הינטער דער שטאָדט, אין פעלד, זאָל פּאַרקומען די שיסעריי, נאָר אין שטאָדט. און טאַקע אויפֿן שטאָדט־מאַרק. אין גאַנצען באַהאַלטען זיך דאַרף פּוילען נישט אָנשטעהן. אויב אימיצער וועט זיך אויפֿ־כאַפּען פון שלאָף דורך דער שיסעריי, איז זעהר גוט. וועט מען פרענען, וואָס איז דאָס פאַר אַ שיסעריי, און מען וועט זיך דערוויסען. דאָס האָט זיך פּוילען אויפגעכאפט פון איהר שקלאַפענשלאָף. דאָס איז פּוילען נעקומען צו זיך. דאָס איז פּוילען נעקומען צו פרייהייט און מאַכט... און וועלען פארשפּעטינטע אויף־זייער צוזאַמענקומען זיך אויף דעם טויטענגאַנג צו דעם שטאָדט־מאַרק, איז נאָך בעסער. דאָס וועט גראד זיין נאָך זיין וואונש. וואָס מעהרער זאָלען עס נאָר זיין. וואָס מעהרער.

אַ שאָד בלויז, וואָס די נאַכט איז אַזאַ פּינסטערע. עס וואָלט נאַנץ גרויסאַרטיג נעווען ווען ביי פּולען לבנה־שיין, ווען דער מאַרקפּלאַץ וואָלט באַדעקט נעווען מיט מענשען. מילא. דאָס דאַרף מען פערגעסען.

און אזוי זיינען פֿינף־און־דרייסיג אידען אַרויסגעפֿיהרט געוואָרען אין מיטען דער פֿינסטערער נאַכט צו זייער טויט אויף דעם שטאָדט־מאַרק. אָהן אַ משפּט. נאָר וויל די בעפֿרייטע פּוילען האָט געוואָלט פֿיהלען איהר מאַכט. פֿינף־און־דרייסיג אידען פון די בעסטע אין שטאָדט און לאַנד. מיט אידען און אידעאַלען און דעם הלום פון אַ בע־כערע וועלט. אַוועקגענומען פון אַ פערזאַמלונג, וועלכע האָט געדאַרפט בריינגען הילף צו הונגעריגע און עלענדע.

זיי האָבען געוואוסט, אַז מען פֿיהרט זיי צו זייער טויט, כאָטש מען האָט זיי קיין טויט־אורטייל נישט פֿאַרגעלייענט. די שפּעטע שעה האָט עס זיי שוין געזאָגט. און דאָס באַגעמען פון די אָפּיצירען מיט די סאָלדאַטען. אַזוי פיינדליך, אזוי שארף, אזוי תליון־דיג.

זיי זיינען קוים געגאַנגען. די פּים האָבען זיך געבויגען אונטער זיי: אָפּגעזאָגט זיך צו נעהן. אַ חלשות־נאַנג, מיט ציטערדיגען האַרץ, אָהן פּחות.

וואָלט כאָטש געוועזען העל און ליכטיג! אך, יע, אויך זיי האָבען געוואָלט, עס זאָל זיין העלער טאָג. דאמאלס וואָלטען זיי אַזוי חלוש׳דיג נישט געגאַנגען. דאמאלס וואָלטען זיי אפשר געגאַנגען מיט פעסטע שריט און אויפגעהויבענע קעפּ. אין דעם שטאָלצען באַוואוסטזיין פון זייער אונשולדיגקייט. זאָל די ליכטיגע זון, זאָל די גאַנצע וועלט זעהן, וואָם פּאַר אַ פערברעכערישער מאָרד ער ווערט דאָ בעגאַנגען.

אָבער שטאַרבען אַ מיאוסען טויט, אַוועקגע׳פּטר׳ט ווערען אין אַ דונקעלער נאַכט ערגעץ וואו הינטער דער שטאָדט אין מיטען פעלד — זיי האָבען נישט געוואוסט, אַז זיי ווערען געפֿיהרט צום שטאָדט־מאַרק. ניין, אויך דאָם האָבען זיי נישט געוואוסט. ״רעקליך! — זייער בעהאַלטענער שטילער טויט וועט קיינעם נישט אויפטריסלען, אן אומזיסטער טויט. וועט נאָרנישט אויפטאָן פּאַר זייער פּאָלק און דער נערעכטיגקייט. אומזיסטע קרבנות, וועלכע וועלען קיינעם נישט אויסלייזען און נישט אָפּריניגען. דער־פּאַר זיינען זיי געגאַנגען מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ, קוים שלעפּענדיג די פים, מיט חלשות־געפיהל.

אָבער די איבער צווייפֿלישע סאָלדאַטען זיינען געגאַנגען מיט פע־סטע שריט, קלאַפּענדיג שווער מיט זייערע שווערע שטיוועל אויף דעם ברוק פון די

נאַסען. פּאַן יאַנפּאָלסקי האָט זיי אַזוי געפֿירט. טראמפּ, טראמפּ... איינס צווויי, איינס צווויי... שווער געאַנגען, רוישיג, קלאַפּענדיג, באַלויכטען פון פּאַקלען.

האָבען זיך פענסטער געעפענט, קעפּ האָבען אַרויסגעקוקט, אויפגעוועקטע פון שלאָף אָדער אָפּגעריסענע פון עפּעס אַ שפּעטער אַרבייט, פון קאַרטענשפּיעל און אויך פון חצות אָפּריכטען.

אַן אויפשרייען, אַ נערעדערי, פענסטער זיינען באַלויכטען נעווען, אויפגערעגטע מענשען האָבען זיך אָנגעהויבען שנעל אָנטאָן. און באַלד איז מיט די סאָלדאַטען גע־ גאַנגען אַ גרויסער טייל פון די אינוואוינער פון די גאַסען, וועלכע זיי זיינען דורכגענאַ־ גען אויפֿן וועג צו מאַרק־פּלאַץ. דאָס רוב — אידען. די שטאָדט איז געווען אַ אידישע.

האָבען זיך די אידען געשפּאַרט צו די סאָלדאַטען. איינגעשטעלט מיט די איי־ גענע זייטען, ריזיקירט צו כאַפּען אַ קלאַפּ מיט אַ ביקס, און געשפּאַרט זיך צו די סאָלדא־ טען. געוואָלט וויסען, וועמען מען פּירט דאָ. כאָטש דאָס האָרץ האָט זיי שוין גע־ זאָגט. אך, יע! און זיי האָבען דערקענט. מען פּירט אידען. אוי, וועה! אוי, וועה! אידען פּירט מען!

באַלד האָט אימיצער דערקענט אימיצען. אַ נאָכלויפער אַ געפּירטען. אַן אויפגעשרי, אַ יאַמער, אַ האַנד־ברעכענים. די אַלע פּינק־און־דרייסיג זיינען דערקענט געוואָרען. ווער האָט זיי דען נישט געקענט אין שטאָדט? אָבער אויך נאַץ נאָהענטע קרובים האָבען זיך געפונען צווישען די נאַכלויפער. אַ פּאַטער, אַ מוטער, ברידער, שוועי־ סטער, אַ וויב, אַ קינד, א כלה... און פון דעם גרויסען עולם האָבען זיך אַ סך אָפּ־ געטיילט און זיינען אַוועקגעלאָפּען אויפוועקען, אָנזאָגען, אויפהויבען אויף די פּיס מאַטעס, מאַמעס, וויבער, קינדער, ברידער, שוועסטער. און עס איז נעווען אַן אויפ־ געלאָף, מיט אַ געשריי, אַ געיאמער, אַ קרעכצענים. מען איז נעלאָפּען פון ביידע זיי־ טען פון די געפּירטע, נענאָצט מיט די אויגען אין דער פינסטערניס, אין וועלכער זיי האָבען זיך באַוועגט, און מען האָט נעבראָכען די העגט, געצופט זיך די האָר, און גע־ קרעכצט: אוי! און אָ! דאָס אייבינע אידישע אוי! און אָ!

און די סאָלדאַטען זיינען געגאַנגען לאַנגזאַם, רוישיג, מיט הילכיגען פוס־טע־ קלאַפּ, מיט א גרויסער קעלט אין האַרצען, בייז אָפּשטופּענדיג די אידען און אידענעס, וועלכע האָבען זיך מיט קרעכצען און געיאמער צו נאָהענט צוגעשפּאַרט צו זיי און נע־ שטערט זיי אין זייער נאַנג. און פּאַראוים איז געגאַנגען פּאַן יאַנפּאָלסקי, שטאָלץ און ווידיג. נייַן, נישט מעהר דער פּירער פון אַ בּיינאַכטיגער רויבער־באַנדע, וועלכע מוז טאָן איהר אַרבייט אָהן רעש, בּגנבה, נאָר דער פּירער פון פּוילישע סאָלדאַטען, וועלכע געהען טאָן דעם וויליען פון דער מוטער פּוילען, וועלכע איז פריי און זעלבסטשטענדיג. אָה, אַ גלענצענדע דעמאָנסטראַציע פאַר אַ גרויסען רוישענדיגען עולם ביי דעם שיין פון אַ סך פּאַקלען.

אָבער אויך די פּינק־און־דרייסיג אידען האָבען אויפגעהובען די קעפּ און זיינען אַ סך פּעסטער געוואָנגען. וויר־קליך — נעגאַנגען פּעסטער און מיט אויפגעהויבענע קעפּ. וי זיי וואָלטען לעבען באַקומען. נישט, וויל זיי זיינען אזוי אויפגעמונטערט געוואָרען פון דעם נעיאמער און די הענד־ברעכענים און דעם אָדערען־ציפּענדינען אוי! און אָי!.. אָבער זיי וועלען נישט געטויט ווערען, וי היימלאָזע קעלב און הינט, ווען כע די כאַפּער זאַמלען אויף אין גאַס. זיי וועלען נישט פערשווינדען בלא־יודעים, אַז אַ האָן וועט אַפילו נישט אַ קרעה טאָן. ניין, זייער טויט וועט איצטער אויפרוישען די וועלט. און אויפשוידערען זי. זיי וועלען זיין קרבנות, און נישט אומזיסטע. פּויליען אין איהר פּאַרשיכורט־קייט מיט איהר נייַ־נעוואונענער מאַכט וויים נישט, וואָס זי טוט. דאָס פערברעכען, וואָס וועט דאָ באַלד בעגאַנגען ווערען, וועט זיך אָפּדריקען אויף איהר, וי אַ קין־צייכען. אויף אייביג.

די פּינק־און־דרייסיג האָבען זיך נישט צוגויפגערעדט, און קיינער פון זיי האָט די דאָזיגע נעדאַנקען הויך נישט אַרויסגעזאָגט. אָבער זיי זיינען נעלענען אין אַלעמען. אין יעדעם פון זיי. און פלוצלינג — פעסטע שריט און אויפגעהויבענע קעפּ.

און אזוי זיינען זיי אָננעקומען צום שטאָדט־מארק. די שטאָלצע פויליש סאָל־דאַטען אונטער דער פיהרונג פון דעם שטאָלצען פּאַן וולאַס יאַנפּאָלסקי, און די נאָך שטאָלצערע פּינק־און־דרייסיג אידען. אַלע מיט פעסטע שריט, וי אין פּאַראַדע־מארש. נאָר די אידען, וועלכע האָבען באַגליט די פיהרער און די נעפיהרטע, האָבען אָננעמאַכט אַ גרויסען רעש מיט זייער נעיאָמער, און זיערע נעשרייען, און זייער קרעכצען, שטופּענדיג זיך צו די סאָלדאַטען, שפּאַרענדיג זיך איינע איבער די אַנדערע, אויסשרייענדיג נעמען, רעדענדיג נאַנץ פערלאָרען און משוגה'דיג, וי נאָר די פערצוויפלונג קען רעדען, און דער אונענדליכער שרעק. און די ליעבע — די ליעבע אין דעם שרעק פאַר'ן טויט.

די בעגליטענדינע קריסטען האָבען דערפאַר נעטראָגען אויף זייערע פּנימ'ער אַ נאַנץ פאַרעכטליכע נרימאַסע. און עטליכע האָבען אַפילו נאָכנעמאַכט און נאָכנעקרימט די אידען.

דעם נאַנצען וועג האָט יאַנפּאָלסקי געטראַכט, וואו זאָל ער אויסשטעלן די פּינקֿ־און־דרייסינ אידען און דערשיסען זיי מיט אייַן זאַלפּ. דער מאַרק־פּלאַץ איז נע־וועזען אַ זעהר גרויסער. די בריטע נאַם, אויך וועלכע ער איז יעצט צוגעקומען צו איהם מיט זיין קאָמאַנדא און די טויט־פּאַראוטיילטע, האָט צוטיילט דעם פּלאַץ אויך כמעט צוויי גלייכע טיילן. לינקס פון דער נאַם און די אָנקומענדינג, אין מזרח־זייט פון דעם פּלאַץ, איז געווען דער שטאָדט־גארטען. דער בולוואַר. גרויס און בריט. זיין מיטען פּראָנט האָט פּאַרנומען דאָם שטאָדט־טעאטער. אַ גרוים שטיינהויז, מיט זיין נאַנצער לינג אַרײַנגערוקט וויט אין גאָרטען. אין צפון־זייט, לינקס פון דער נאַם, צווישען אַ רייהע קראָמען, דער פּוליישער קאסטיאָל. אַ גרויע געבוידע, וועלכע האָט זיך יעצט קוים אַרויסגעזעהען. אָבער אין דער דרום־זייט, רעכטס און אַנטקעגען די אָנ־קומענדינג, האָט פון דער פינסטערניס אַרויסגעגרויט דער וויסער רוסישער קלויסטער, מיט דער לאַנגער וויסער וואַנט, הינטער וועלכער עס האָט זיך פערבאָרגען אין דער נויטיגער שטילקייט אַן אַלטער־אַלטער מאָנאַסטיר.

די פּינקֿ־און־דרייסינ מוזען נאַטירליך צוגעשטעלט ווערען צו אַ וואַנט. אין אַ פעלד וואָלט ער זיי נעלאָזען אַ פּריהער אויסגראָבען זיך זייערע אייגענע קברים — אָדער אפשר וואָלט ער נעלאָזען אַנדערע אויסגראָבען זיי די קברים, אויסגעשטעלט יעדען אויגעם פון די פּינקֿ־און־דרייסינ פאַר זיין אייגענעם קבר און דערנאָך — שיס! פאַרטיג. אָבער אין דער שטאָדט מוז ער זיי צושטעלען צו אַ וואַנט. וועג ער וואָלט נע־וואָלט אָפּטאָן די זאַך שטילערהייט, וואָלט ער זיי צוגעשטעלט צו דער נעמויערטער וואַנט פון אָסטראָג, פון וואַנען ער האָט זיי יעצט צוגענומען. עק שטאָדט. אָבער ער האָט געוואָלט דורכאוים אויף דעם שטאָדט־מאַרק. פון פוילענם הערליכקייטס וועגען. כדי מען זאָל וויסען. ביי וועלכער וואַנט זאָל ער זיי דאָ צושטעלען? צוויי וועגט קומען אין בעטראַכט. די הינטערסטע טעאַטער־וואַנט. אַ גרויסע, בריטע. פינקֿ־און־דרייסינ מענשען וועלען זיך לייכט אויסשטעלען. אַפּילו וועג זיי וואָלטען נעווען אַ סך דיקער, וי די אידלעך דאָ. און אַפּילו וועג נישט האַרט אייגער בייס אַנדערען. און דאַן די קלויסטער וואַנט. אַ זעהר לאַנגע און דיקע וויים־נעקאָלכטע וואַנט. אַ פעסטונג־וואַנט, הינטער וועלכער די מאָנאַכען האָבען נעמוזט פּאַרשליסען זייער יצר הרע, האַהאַ. פּאַן יאַנפּאָלסקי האָט צו זיך אַליין אָפּגעלאַכט איבער דעם וויץ.

יא, ביי דער קלויסטער־וואַנט. ער געדענקט נישט געוויס, נאָר אי־הם דוכט, אַז אין גאָרטען פֿאַר דער טעאַטער־וואַנט, וועלען די סאָלדאַטען נישט האָבען נענוג פּלאַץ, בוימער וועלען שטערען. די בוימער וועלען אויך אַוועקנעמען בייס אָננעלאָפענעם עולם דעם אויסקוק. און עס וועט ווידער אויסקומען, ווי באַהאַלטען זיך. אויסער דעם — די סכנה, אַז אַ פּאָר קויגען וועלען דורכשיסען די וואַנט און נאָך אָנמאַכען אַ שרפה אין טעאַטער. און דאָס טעאַטער איז אי־הם זעהר ליעב. אין דעם טעאַטער שפּיעלט מען איצטער אויף פּוילישׁ. פּריהער האָט מען אין אי־הם געשפּיעלט אויף רוסישׁ. אָפּט אויך אויף דעם פֿאַרפּלוכטען אידישען זשאַרגאָן. עס וואָלט אפּשר נעווען גוט און פֿאַסיג צו הייגען דעם פּלאַץ מיט אידישען בלוט. דאָס וואָלט נעווען אַ סימבאָל. אויף דעם בלוט פון אי־הרע פיינט איז אויפגעריכט געוואָרען פּויגען און די פּוילישע שפּראַך. אָבער ער טאָר נישט ריזיקירען מיט דעם מעאַטער. עס קען אויסברעכען אַ שרפה, וועט אַ קויל וועט דורכשיסען די וואַנט און טרעפען אַ שטיקעל דעקאָראַציע אָדער אין אַ שטיקעל מעבעל אָדער אין אַ וויכען שטול פון פֿאַרקעם. און אפשר וועט עס גאָר הייסען פֿאַראומריינינגען אַ פּוילישען קונסט־טעמע־פֿעל מיט אידישען בלוט? ער וועט דאָך נישט צושטעלען די פינף־אין־דריי־סיג קרעציגע אידען צו דער וואַנט פון דעם קאָסטיאָל. נאָט באַהיט, דאָס וועט ער דאָך נעמיים נישט טאָן. דאָס וואָלט נעווייס נעהייסען פּאראומריינינגען דעם קאָסטיאָל. דאַרף ער עס אויך ביים טעאַטער נישט טאָן. קלאָר און איינפאַך. אויך ביים טעאַטער נישט. נייַן, נישט ביים טעאַטער, אין וועלכען מען שפּיעלט איצטער אויף פּוילישׁ.

בלייבט די וואַנט פון דעם רוסישען מאָנאַסטיר. די בעסטע זאַך. די גלייכסטע. פֿאַראומריינינגען די וואַנט פון דער קירך, וועלכע האָט אַזוי לאַנג נעטראָטען מיט איהרע פֿיס אַלע הייגען געפּיהלען פון דער מאַכטאָזער פּוילען. און וועלען די קויגען דורכשיסען די וואַנט — — הלואי נאָר שיסען זיי זי דורך! דאָס איז זייער אינטערעסאַנט. אזוי וואָלט ער דורכגעשאָסען דאָס הארץ פון רוסלאַנד.

די טריט פון דעם קאָמאַנדירענדיגען אָפּיציר יאַנפּאָלסקי האָבען פֿאַרלאָרען דאָס בייסעל אונזיכערהייט, וועלכע איז אין זיי נעווען. איצטער האָט ער שוין נעווואוסט, וואוהין ער נעהט. און אַ פּרייד האָט זיך אַרויסגענאָמען אין זיינע טריט. ווי אויסגעצייכענט, וואָס דער קלויסטער מיט זיין לאַנגער וואַנט שטעהט גראד אופּן מאַרק־פּלאַץ. עפּעס ווי פּאָרבאַשטימט. נאָטס פינגער. ביי דער דאָזיגער וואַנט וועט ער אין אָט דער פינסטערער נאַכט פערניכטען צוויי פיינד פון זיין פאטערלאַנד. סימבאָליש, נאַטירלעך. און אזוי וועט די וואַנט בלייבען שטעהן אויף דורות — אַ סימבאָליש אָנדענק פון דער פערניכטונג פון פּוילענס פיינד.

וויען ער איז אַרויף אויפּן פּלאַץ, האָט ער דורכגעשטאָכען מיט זיינע אויגען די דיקע פינסטערנים פון דער נאַכט און אויפגעזוכט די וויסליכע קאנטורען פון דער וואַנט, און זיין הארץ איז געוועזען אָננעפּילט מיט גרויסען האַס.

אָנגעקומען. שטעהן געבליבען. איצטער ווייסען אויך די פינף־און־דרייסיג, אַז דער מאַרק־פּלאַץ איז זייער לעצטער אָפּשטעל. ויחנו (וואַיאַכנו). דאָ. דאָ וועט עס נעשעהן. און זיי ווייסען אויך, וואו. ביי דער קלויסטער־וואַנט. זיי קוקען אַריבער צו איהר. און זייערע הערצער ווערען זיי שוואַך.

וילאַם יאַנפאָלסקי קאָמאַנדירט. הונדערט סאָלדאַטען טיילען אָפּ דעם אָננע־לאָפענעם עולם, שטופען איהם אָפּ ווייטער אין מאַרק אריין, צום בולוואַר צו, און צו די אַרומינע הייזער. מאַנען אַ קאָרדאָן. די איבריגע שטעלען אויס די פינף־און־דרייסיג ביי דער וואַנט. די נעהען קוים, שעפסען צו דער שחיטה. זיי ווערען מעהר נע־שטופט. כּל זמן זיי שטעהען נישט ביי דער וואַנט, איז נאָך פאַראַן אַן אַנטרינען. ביי דער וואַנט איז נישטאָ שוין מעהר קיין אַנטרינען. אויס. נעהען זיי נישט. ווערען זיי נעשטופט און נעשלעפּט צו דער וואַנט. בלייבע, פארלאָרענע.

זיי ווילען נישט שטאַרבען. פאר וואָס שטאַרבען? פאר וואָס קומט זיי דערשאָ־סען ווערען? עס איז נוט, וואָס די דאָרטען הינטען, שרייען אַזוי, שפּאַלטען אזוי דעם הימעל. איז פאַראַן דאָרטען אויבען איינער, וואָס זעהט און הערט? ניין, נישט אַלע פון זיי נלויבען אין איהם. אָבער זיי אַלע נלויבען אין דער עפענטליכער מיינונג פון דער וועלט, אין דער וועלט׳ס נעווייסען. די שרייער און וויינער דאָרטען וועלען נעווים אויפוועקען דער וועלט׳ס נעווייסען. און דאָס וועט זייך נוט. עס איז נוט אריפצואוועקען דער וועלט׳ס נעווייסען. אָבער עס איז שווער צו שטאַרבען. אין אַ וויילע ארום — אין אַ מינוט שפעטער — פאר וואָס?! פאר וואָס זאָלען זיי דערשאָסען ווערען? פאר וואָס זיי דער טויט?

איינער פון די פינף־און־דרייסיג האָט אויסנעשריען מיט אַ משונה׳דינען קול: עס קומט איהם נישט! אַ צוויייטער האָט אויסנעבראָכען אין אַ יאמער. אַ דריטער איז נע־פאַלען אין חלשות. מען האָט איהם נעבראָכט צו זיך און אַוועקנעשטעלט ביי דער וואַנט. משופע׳דיג, די הענט היינענדיג, דעם קאָפּ אַראָפּנעלאָזען. ווי א שכור. אָדער ווי שוין א טויטער. נאָך עטליכע האָבען זיך צושריען און נעלאָזט זיך שלעפּען צו דער וואַנט. ענדליך שטעהען זיי אַלע. אַלע מיט׳ן רוקען צו דער וואַנט. די אויגען, שווער פון טרערען, קוים אָפּען. אָבער די אויערען נעמען נאָך אויף דעם נעיאמער פון

די אידען הינטער דעם סאָלדאַטען־קאַרדאָן און די זידעלע־ווערטער פון די פּוילישע סאָלדאַטען.

און פּלוצלונג האָבען זיי זיך געפונען. אַלע פינף־און־דרייסיג. און זיינען געוואָרען רוהיג. צו וואָס זיך נאַריש און לעבערליך מאַכען אין העסליכער שוואַכקייט? זיי זיינען אויסגעוועהלט געוואָרען צום אייבינגען קידוש השם. זיי מוזען שטאַרבען מיט ווירדע, שטאָלצע אידען.

ווי זיי וואָלטען זיך צונויפגערעדט. יעדער האָט אָננעקוקט זיין שכן פון רעכטס און זיין שכן פון לינקס, אריינגעקוקט אויגער דעם אַנדערען אין די אויגען ביים פאַקעל־שיין, און האָבען זיך פאַרשטאַנען. שטיל געוואָרען. די קעפּ אויפגעהויבען. די טרערען איינגעהאַלטען. די אַלע פינף־און־דרייסיג, עלטערע און איינגערע און נאָך יונגע. אַלע דעם טויט־איבערגעגעבענע גרויע סילועטען ביי דער וויסער קלויסטער־וואַנט. שטיל, רוהיג, אָפּווארטענדיג דעם טויט אין דעם שטאָלצען בעוואוסטזיין פון דעם נאַציאָנאַלען טראַדיציאָנעלען קידוש השם — דער הייליגונג פּן דעם נאָמען פון דעם אידישען פאָלק און זיין נאָט און זיין צוקונפט...

אָבער די דאָרטין הינטען האָבען געיאמערט און געשריען און נערופען — נע־שפאלטען דעם הימעל. נעוועקט אימיצען, עפעס... נוט אזוי... נוט אזוי...

פּאַן יאַנפּאָלסקי איז זיך דורכנעאַנגען האַרט בײַם קאַרדאַן, איידער ער האָט אָפּגענעבען די לעצטע קאמאנדאס. ער האָט נעוואָלט אָנזעהן דעם יאמער־עולם און נעלאָזען זיך צוליכטען מיט עטליכע פאקלען. נאָך אַמאָל אַוועק וועט ער נישט אַוודי שנעל האָבען. ער איז נעווען ערנסט. נעזיכט און פּנים האָבען נעטראָגען אויף זיך ווירדע און שטאָלץ פון דעם פּוילישען טריאומף.

די אידען הינטער קארדאן האָבען איהם באַגענעמט מיט וועה־נעשרייען, מיט האָר־רייסענים און הענד־ברעכענים, מיט נעבעטען און טענות. ער זאָל רחמנות האָבען! הניפה־וערטער, הויכע טישלען. דער פּאַן מוז זיך דערבאַרעמען. דער פּאַן מוז רחמנות האָבען! רחמנות! רחמנות! ... יאַסנעווילמאָושני פּאַן!

אָבער פּאַן יאַנפּאָלסקי איז נאַטירליך נישט נעריהרט נעוואָרען. ניין. ווירדע און שטאָלץ פון דעם פּוילישען טריאומף איז נענאַנגען לאַנגזאַם, מיט רוהיגע שריט, אין דער ליינע פון דעם קאַרדאָן. יא־א־א, פּוילען איז אויפגעשטאַנען פון איהר אַש און חורבן, פּוילען איז ווידער לעבעדיג נעוואָרען, פּוילען האָט צוריק נעוואונען איהר פרייהייט און זעלבסטשטענדיגקייט און — מאַכט. די וועה־נעשרייען און די פערצווייפ־לונג און דער שרעק זיינען איהם נעווען אַ טריאומף־פּאָאַנצ. אין זיי האָט ער ערסט דערקענט, אַז זיין פּאטערלאַנד האָט ווידער בעקומען מאַכט. מאַכט! די הונדערט־יעה־רינע בייגקעניס! ..

פּלוצלונג האָט ער זיך אָפּגעשטעלט אין זיין נאַנג. פון הינטער צוויי סאָלדאַטען אין דעם קאַרדאָן האָבען צו איהם אַרויפגעקוקט צוויי ברענענדיגע אויגען. פלאַמענדיגע, טרוקענע, אָהן טרערען. ער האָט זיך נעהענטער צונעקוקט, צונעבוינט די האַנט פון א סאָלדאַט מיט א פּאַקעל.

א אידישע מיידעל. די האָר צושוויבערט, וויל זי איז אַרויסגעלאָפען פון מיטען שלאָף; קליידעל און בלוזקע קוים אַרויפגעאַפּט אויף זיך. די צייגער צוזאַמענגעהאַקט, די ליפּען פעסט צוזאַמענגעפרעסט. ער האָט נעקענט פיהלען, אַז אהרע הענט, וועלכע ער האָט נישט נעזעהען, זיינען נעווען צונויפנעקרעמפּפט אין פויסטען. און די אויגען, בייז און שטרענג, האָבען איהם נעברענט. פלאַמענדיגער שטאָל.

ער האָט אָנגערוקט דעם שטערן און נעקוקט צוריק מיט אַ בייזען שטרענגען בליק. ער האָט איהר שוין נעוואָלט זאָגען, וואָס קוקט זי אַזוי. ווי דערוועגט זי זיך? אָבער דאָס וואָלט נעווען עפעס אונטער דער וירדע. אונטער דער וירדע פון דער פרייער פוילען, וועלכע איז וירער נעקומען צו מאַכט. איז ער אַוועקגעאַנגען וייטער. אָבער ער האָט נעוואוסט, אַז ער האָט דעם בליק נישט נעקענט אויסהאַלטען. דעם פלאַמען־בליק פון די ברענענדינע אויגען פון דער אידישער מיידעל, וועלכע האָט נישט נעוואָלט ווייגען. יא, ער האָט ביי זיך נעוואוסט דעם אמת. ער האָט נישט נעקענט אויסהאַלטען איהר בליק.

וירדע און שטאָלץ פון פוילען האָט זיך נעפיהלט נעקרייגקט און באַליידיגט. וי אימיצער וואָלט זי אַביסעל אַראָפנעזעצט. אַ מינוט האָט ער נעטראַכט אומצו־קערען זיך צוריק, ארעסטירען די העזה־דינע, נישט־ווירדינע אידישקע און צושטעלען זי אויף צו דער וואַנט. אַ מינוט נאָר אזוי א טראַכט געטאָן. אָבער ער האָט זיך נישט אומנעקערט, נישט אַרעסטירט. איינפאַך נישט נעוואָלט צו טאָן האָבען מיט דער נישט־וירדינער. אָדער אפשר — מורא נעהאַט א קוק צו טאָן וירער אין די ברענענדינע אויגען? נייַן, אין דעם וויל ער אַפילו זיך אַליין נישט מודה זיין. אַ בייזער, אַן אונצו־פריעדענער, רייסט ער אויבער זיין גאַנג אין דער ליינ פון דעם קארדאן און נעהט אוועק צו דער וואַנט און צו זיינע לעצטע קאָמאַנדאס.

דער נעשריי און דער נעיאמער הינטער איהם האָבען זיך פאַרשטאַרקט. ער האָט עס נעהערט. אָבער ער האָט נישט מעהר הנאה נעהאַט. ער האָט פּשוט נעפיהלט אויף זיין רוקען די צוויי ברענענדינע אויגען פון דער אידישער מיידעל, וועלכע האָט נישט נעוואָלט ווייגען.

ביי דער וואַנט זיינען געשטאַנען די פּינק־און־דרייסיג. נרויע ס׳לויעטען אונטער דעם ווינט־געבייטשטען פּאַקעלשיין. רוהינע. געפּאַסטע. שטאָלצע אידען. קידוש־השם־ניקעס. אָבער די צייט איז זיי געוואָרען לאַנג. פּאַר וואָס נעדויערט עס? וואָס וואַרט מען?

זיי רעדען נישט צווישען זיך. וואָס האָבען זיי זיך צו זאָגען? זיי וואָלטען אפשר געוואָלט וויסען, וואָס טראַכט יעדער אייגער פון זיי וועגען אַ מינוט שפּעטער. נאָך דעם שאָס. וואָס וועט יעמאָלט זיין? נאָר עטליכע פון זיי גלויבען אין אַ דאָרטן, אַ יענער וועלט. אָבער אויך די אַנדערע וואָלטען געוואָלט וויסען. אויך די נישט־גלויבינע. וי וועט עס טאַקע זיין אַ מינוט שפּעטער, נאָך דעם שאָס? דאָך זיי רעדען נישט צו זיך. קיינער זאָגט נאָרנישט.

אָבער יענע דאָרטן, אויף יענער זייט קאָרדאָן, די שרייער און וויינער, האָט מען יאָ עפּעס געדאַרפט זאָגען. אַן אפשידס־וואָרט. אַ שטאַרק וואָרט. דאָס פיהלען זיי אַלע. נלייכצייטיג. וי צונויפגענרעדט זיך. שטום אַוועקגעהן דאַרפען זיי נישט. מען מוז לאָזען אַ צוואה.

זיי האָבען זיך אָננעקוקט. ווער וועט זיין דער זאָגער? און אַלע קעפּ האָבען זיך נעדרעהט צו איינעם. אַ באַריהמטער רעדנער. נאָך נאָר א יונגער מענש. און ער איז נעשטאַנען און נעקוקט פּאַר זיך אין דער פּינסטערניס מיט אויסנעלאָצטע אוינען. אין זיין קאָפּ האָט ער נעהאַלטען אַ לאַנגע, שטורמדינע רעדע, וואָס זאָל אויפּציטערן די וועלט, אויפּטרייסלען איהר נעוויסען.

פּלוצלינג ווערט אַ בעוועגונג צווישען די סאָלדאַטען. פּאַן יאַנפּאָלסקי איז אַרויס אין פּאָראוס. קאָמאַנדא. הונדערט־און־פופציג סאָלדאַטען שטעלען זיך אויס. אין פיער רייהען. נאָר עטליכע שריט פון די טויט־פּעראורטיילטע. קאָמאַנדא. די ביקסען ווערען אויפּגעהויבען, אָננעשטעלט, נעציעלט.

די פּעראורטיילטע ווייסען יעצט. נעקומען דער סוף. עטליכע הויבען אָן צו ציטערן אין אַלע אברים. עם ווארפט זיי אַ צאָן אָן אַ צאָן. עטליכע האַלטען נישט אויס און צוואויינען זיך. ווער — הויך אופּ׳ן קול, ווער — שטיל, נאָר די טרערען רינען, רינען. שווער צו שיידען זיך מיט׳ן לעבען. דער רעדנער שרייט פּלוצלינג אויף.

הויך, שמאַרק, מיט מעכטיגער שטימע, וועלכע דאַרף אַריבערשרייען די וויינער און אויפ־שוידערן די געשפּאַנטקייט, וועלכע הערשט וויט ארום:

„מיר זיינען אומשולדיג! אַ פּאַרברעכען וועט דאָ באַאַנגענען! אַ פּאַרברעכען, פון וועלכען פּוילען וועט זיך נישט...“

קאָמאַנדאַ. אַ זאַפּ פון הונדערט־און־פופציג ביקסען. אַן אויפקרעכצען פון אַ טויט־שמערץ פון פּינק־און־דרייסיג דערשאָסענע איינפאַכע אידען, וועלכע זיינען אין דעם מאָמענט געוואָרען העלדען און קדושים. אַ פערצוויפלונגס־געשרייַ פון דעם עולם הינטער דעם קארדאן. דער געיאמער פון אַ גרויסען בראָך.

קאָמאַנדאָ. און די פּוילישע סאָלדאַטען טרעטען צו צו די געפאַלענע, די טויטע. קוקען זיך צו, צו איז נישטאָ אין וועמען נאָך אַ פונק פון לעבען. ניין, גוט געשאָסען. קיינער לעבט נישט. אָבער די קלויסטער וואַנט האָט געקראָגען אַ סך לעכער. און פּאַן יאַנפּאָלסקי איז זעהר צופרידען. גראָד ווי געוואונשען. אָבער ער דערמאָנט זיך עפּעס, און קאָמאַנדירט אויס, מען זאָל צוטרייבען דעם עולם. האָט ער נאָך נעדענקט די צוויי ברענענדיגע אויגען פון דער אידישער מיידעלע? אָה, יע, גאַנץ מערקווירדיג. ער האָט זיי געפיהלט ביז זיך אין רוקען. זיי האָבען איהם אינפאַך געברענט.

דער קארדאן נעמט זיך צו צוטרייבען דעם עולם. די שרייער און וויינער וויילען נישט אַוועקגעהן, אָבער די סאָלדאַטען געבּרויכען די פּריקלאַדען פון די ביקסען און זייערע פויסטען. זיי צוטרייבען דעם עולם.

איצטער איז בעסער. איצטער פיהלט זיך פּאַן יאַנפּאָלסקי באַרוהיגט, און ער גיט אַרויס זיינע וויטערע קאָמאנדאס. וואָס מען זאָל טאָן מיט די הרוגים. צום סוף גיט ער איבער זיין קאָמאנדא צו אַן איננערען אָפּיציר, און ער אַליין פאַרשווינדט מיט נאָך אַן אָפּיציר אין נאַכט און דונקעלהייט.

ער געהט שווייגענדיג. האָט נישט קיין לוסט צו רעדען. פּילייכט, וויל ער איז אַביסעל מיד און אָפּגעשפּאַנט. אָבער מעהר, וויל ער איז איבערגעפּילט פון שטאָלץ. פּוילען, זיין פּוילען, איז נעקומען צו מאַכט, און ער איז געוועזען דער הערָאָלד, דער אָנזאָגער.

ער האָט גיעניסט די נאַכט מיט וויין.

ווי די אידען פון דער שטאָדט האָבען געענדיגט די נאַכט... נו, יא... מען האָט קיום דערלעבט, עס זאָל ווערען טאָג, און מען האָט אָננעהויבען צו שיטען צו דער וואַנט. נאַטירלעך, מען האָט געהאַט אין קאָפּ די גרויסע לויה. פינף־און־דרייסיג מיטות, פינף־און־דרייסיג קבורות. אָבער מען איז געלאָפען צו דעם אָרט, וואו זיי זיינען געפאַלען, די העלדען, די קדושים.

עטליכע מאָנאַכען האָבען זיך דאָרטען ארומגעדרעהט. בייזע, אונצופרידענע. די וואַנט איז געווען דורכגעלעכערט ווי אַ זיפּ. די וואַנט פון אַ הייליגען קלויסטער. זיי האָבען געבורטשעט. געווויס נישט געבענשט פויליען און די פּאָליאַקען. אָבער אויך אויף די אידען האָבען זיי געקוקט קרום און כעס׳דיג. ווען עס וואָלט נישט געווען ווען צו דערשיסען, וואָלטען דאָ די לעכער נישט געווען. דאָך די אידען האָבען זיך נישט געלאָזט שטערען פון די מאָנאַכען. יונג און אַלט, מענער און פרויען, זיינען זיי דאָ ארומגענגען אין ביטערען געוויין. און אַ סך זיינען צוגעפאַלען צו דער וואַנט, דער עיקר איבער די לעכער און די בלוט־פלעקען. און געוואַשען זי מיט זייערע טרענען. און געקוסט זי. אידען די וואַנט פון אַ קלויסטער.

אך, יא... זיי האָבען זיך מעהר נישט געקענט מיט איהר צוש׳ידען, מיט דער קלויסטער־וואַנט. פריהער פלענען זיי פאַרביגעהען פאַרבי איהר מיט אַ געווויסער אונרוהיגקייט אין זיך. אייגענטליך וואָס? אַ דיקע, וויים־געקאַלכטע מויער־וואַנט, הינטער וועלכער עס האָט זיך באַהאַלטען פון דער וועלט אַ מאָנאַסטיר מ׳ט רוסישע מאָנאַכען. אָבער די גרויע שטילקייט, די געהיימניספולקייט... און דער עיקר, די אידענפיינדליכקייט, די רשעות, וועלכע די אידען האָבען געשפּירט, ווי זי זאָלט אַריבער־געקוקט צו זיי פון דאָרטען, פון דער גרויסער שטילקייט, מיט טויזענטער האַס־אויגען, דאָס האָט אָננעפילט די אידען מיט א ציטער. און גלאַט אַזאַ לאַנגע, לאַנגע טומאה־וואַנט. זיי פלענען פאַרביגעהן שנעל. ניט קוקען צו איהר און אַריבער איהר. שנעל, שנעל. נעטריבען פון דער אונרוהיגקייט. אָבער פון איצט אָן האָבען זיי זיך מעהר נישט געקענט צושיידען מיט דער וואַנט. זיי זיינען געוואָרען מיט איהר נאָהענטע מהותנים. בלוט־מחותנים.

אויך פֿאַן וולאַם יאַנפּאָלסקי איז עטלעכע מאָל צוגעפֿאָרן צו דער וואַנט. צום ערסטען מאָל אויף מאָרגען נאָך דער הריגה. ער האָט נעוואָלט זעהן ביי זונענשיין, ווי די וואַנט זעהט אוים. און עס האָט איהם הנאה געטאָן. אַ טריאומף־שמייכעל האָט זיך צוגאָסען איבער זיין אויבערסטער ליפּ אונטער די דיקע וואָנצעס. ער איז אויך אריין אין דעם מאָנאַסטיר־הויף. נאָכנעקוקט, ווי וויט די קויליען זיינען דערפֿלויגען. נאָכגענ־פרענט זיך ביי עטליכע מאָנאַכען, וואו זיינען זיי געווען ביי דער שיסעריי. האָבען זיי זי געהרעט? וואָם האָבען זיי געפֿיהלט בשעת מעשה? ער האָט זיך צולאַכט, ווען אייגער פון די מאָנאַכען האָט איהם נעזאָגט, ער האָט געמיינט, מען אַטאַקירט דעם מאָ־נאַסטיר. הַא־הַא־הַא!... דאָם איז אָבער אַ קאָלאָסאַלער שפּאָס. ער האָט נעלאָ־זען דעם מאָנאַך איבער־חזר״ן עס אַ פּאָר מאָל. געמיינט, מען אַטאַקירט דעם מאָנאַ־סטיר! הַא־הַא־הַא... ווער אַטאַקירט? די באָלשעוויקעס, ימח שמם! ניין, דאָס מע־ניג זיך דאָם פּאָטער׳ל אַרויסשלאָגען פון קאָפּ, דאַרף נישט מורא האָבען. נישטאָ קיין באָלשעוויקעס. דאָ הערשט איצטער פּויליען! פּאַרשטעהט ער? פּ ו י ל י ע ן ה ע ר ש ט דאָ. פּויליען! הערשט און וועט הערשען. ה ע ר ש ע ן ! די באַפרייטע און פּרייע פּויליען. די פון איהר אַש אויפֿגעשטאַנענע פּויליען. דאָ דאַרף ער פּאַר די באָלשעוו־קעס נאָר נישט מורא האָבען. די לעכער אָט דאָ אין וואַנט וועלען זיין אַ גוטע וואַר־נונג.. וואָם פּויליען האָט נעטאָן מיט די פּינף־און־דרייסיג, וועט פּויליען טאָן מיט אַלע איבריגע. פּויליען, וועלכע איז געקומען צו איהר מאַכט.

ער איז אַוועק פון מאָנאַסטיר אַ שטאָלצער, אַ דערהויבענער. און וען ער האָט נעזעהן ביי דער וואַנט די פּיעלע אידען, די וויינענדיגע און טענענדיגע, האָט ער נאָר נעקענט גליקליך לאַכען. אָבער ער האָט אָפּגעהאַקט זיין לאַכען און אָננערוקט אַרומ־נעקוקט זיך מיט זוכענדיגע אויגען. ער האָט זיך דערמאָנט אויף דער אידישער מיידעל מיט די פּלאַמען־בליקען אין איהרע אויגען, וועלכע האָבען נישט געוויינט.

און אזוי יעדעם מאָל. וען ער איז נאָר צוגעפֿאָרן צו דער וואַנט — דעם עדות פון פּויליע׳ס מאַכט, — האָט ער געמוזט טראַכטען וועגען דער אידישער מיי־דעל מיט די ברענענדיגע אויגען. ער האָט זיך שטענדיג געריכט, אז ער וועט זי דאָר־טען אָננעפֿען, און פּלענט מאַכען אַ שטרענג אָננערוקטע מינע. אָבער ער האָט זי נישט אָננעטראָפֿען, כאָטש דאָרטין זיינען שטענדיג געווען אַ סך אידען.

אַ סך אידען, מאַסען אידען. וויל נישט נאָר די אידען פון דער שטאָדט, און זיי זיינען געווען גרויס אין צאָל, נאָר אויך פון נאָהענט און וויים, וען עס האָט זיך זיי נעמאַכט דורכצופֿאָהרען די שטאָדט, האָבען נעמוזט באַזוכען די וואַנט און אָנ־קוקען זי מיט טרויער־אויגען, מיט אַראָפּגעלאָזענע קעפּ, פּאַר׳אבל׳ט און פּאַרצאָגט. און אויך אָנריהרען זי, ווי מען ריהרט אָן צום לעצטען מאָל אַ טויטען פרייַנד. און אָפּט־מאָל אויך צודריקען זיך צו איהר מיט׳ן הייסען שטערען און באַנעצען זי מיט טרערען, און אויך קוסען זי. אַך, יאָ...

די וואַנט האָט אויפגעהערט צו הייסען די מאָנאַסטיר־וואַנט אָדער די קלויסטער־וואַנט. נאָר בלויז: ד י וואַנט. זי האָט מעהר נישט געהערט צו דעם מאָנאַסטיר; נאָר צו די אידען. פאר׳קרובה׳ט דורך דאָס פאַרנאָסענע אידישע בלוט. אַ לייבליכע באַציהונג געווָארען. און האָבען אידען פון איהר נערעדט, האָבען זיי צוגענעבען צו איהר ליינג און צוגענעבען צו איהר הויך. אַ מערקווירדיגע וואַנט. אַ ריזען־וואַנט. אַ וואַ־נדער־וואַנט. די וואַנט. זייער וואַנט.

און דאַן איז נעקומען דער זעהר היסער זומער. דער זומער פון נרויסע שרפות. אין די שטאָדט האָט אָפּגעברענט. מען וויים נישט, וואו די שרפה האָט זיך אָנגעהויבען. מיט אַמאָל האָט עס אָנגעהויבען צו ברענען ביי די זייטען, אין אין מיטען. אומעטום. ווי אַ פייער וואָלט אַראָפּ פון הימעל און אַלץ אָנגעצונדען. די באַמיהונגען פון די פייערלייט זיינען געווועזען נאַנץ אומויסט. דאָם פייער האָט נענומען די אויבער־האַנט. ער האָט אויפגעהערט, ווען עס איז נישט געווועזען מעהר וואָס צו פאַרברענען. אַלץ האָט ער אויפגענעסען. נאָרנישט האָט נישט נעקענט בייַשטעהן פאַר זיין קראַפט. נישט בלויז די היצערנע געפיידעם, נאָר אויך די שטיינערנע מויערען אין ער האָט אויך פאַר קיינעם קיין דרך ארץ נישט נעהאַט און קיינעם נישט נעשאַנעווען, אָרים און רייך, איד און קריסט. אָפּגעברענט אַלע שולען — איינע פון זיי א זעהר, זעהר אַלטע; נעקענט דערצעהלען פון הונדערטער און הונדערטער יאָהרען פון דעם אידי־שען לעבען איז דער דאָזיגער שטאָדט. אַוועק מיט'ן פייער דער פוילישער קאָסטיאָל. אין דאָכ שמאָדט־טעאַטער — זיין הויכע הינטערסטע וואַנט, וועלכע איז נעשאַנעווען נע־מאָלען פון אַ שיסעריי אינמאָל אין אַ פינסטערער נאַכט, איז איינעפאַלען מיט אַ ריזיגען קראַך. אויך פון דעם רוסישען קלויסטער מיט דעם מאָנאַסטיר איז נאָר גע־בליבען אַ הויפען שטיינער. אָבער — —

די וואַנט!

די וואַנט איז נעבליבען!

דאָם פייער האָט נעאַרבייט אויף איהר זעהר שווער. ער איז אויף איהר אָנגע־פאַלען פון אַלע זייטען. דורכנאַנאַנען זי איבער דער נאַנצער לייננ פין אויבען, בא־לעקט זי אין איהר נאַנצער לייננ פון אונטען, נעווּאָרפען זיך אויף איהר מיט זיינע פלא־מען־שפּיזען פון פאַרענט און פון הינטען. און צו האָט ער ענטדעקט די פיעלע לעכער, וועלכע די קוילען האָבען אין איהר נעמאַכט אין דער פינסטערער נאַכט. העי, האָ, דאָם איז אָבער א נליק! איצטער וועט ער זי קענען בייקומען. ער האָט אַייננעשטעקט זיינע פלאַמענצונגען אין די לעכער — איצטער האָט ער אַ נוטען אָנהאַלט. איצטער וועט ער זי צוריסען אויף שטיקער. מעהר און מעהר האָט ער אַריבערנעשיקט זיינע שטראָמען פון דעם אין פלאַמען שטעהענדינען מאָנאַסטיר און פון ווי די ליכט ברענע־

דינע אַרומיגע היצערנע געבוידעם, דורכגעדרונגען די קויליענלעכער מיט פלאַמענ־ שפיזען, וועלכע האָבען זיך דאָן פאַרבוינען און געענבוירט זיך אין דער וואַנט. אָבער די אַלע אַטאַקעס זיינען געווען אומזיסט. אין הויפען ליגען דער מאָנאַסטיר און דער קלויסטער, פון די ארומיגע געבוידעם איז נעבליבען נאָר אַש און קויל. ד׳ וואַנט איז געבליבען. פערוויכערט, שוואַרץ, אָבער נאַנץ, אונבאַריהרט. דאָס פייער איז געווע־ זען צו שוואַך פאַר איהר. אָדער וי עפעס וואָלט איהם געלאָשען. פיליכט די בלוט־ פלעקען פון די פינף־און־דרייסיג קדושים?

די נאַנצע באַפעלקערונג איז געלאָפען אויף דאָס וואונדער. די נרויסע שרפה־ קאַטאַסטראָפע האָט נאַטירליך אַלעמען נידערגעשלאָגען. מען איז נעבליבען הימ־ לאָו, אָהן אַ דאַך איבער׳ן קאָפּ, נאַקעט און הויל, און אָהן מיטלען אַ טאָג איבערצולעבען. מען איז ארומגענאַנגען אַרום די חורבות פון די נעכטיגע הייזער נאַנץ פאַרצווייפעלט און מוטלאָז. אָבער פלוצלינג ווערט מען געוואָהר, אַז ד׳ וואַנט איז נעבליבען נאַנץ. און מענשען הויבען אויף די קעפּ. עפעס צינדט זיך אָן אין זיי. אַ פאַרוואונדערונג, אַן ערשטוינונג, אַ נייגעריגקייט. אויגען פלאַקערען אויף. ווירקליך? די וואַנט? יא, ווירקליך. די וואַנט, נאַנץ און אונבאַריהרט. זי אַליין פון אַלץ, וואָס איז געווען געבויט אוף נעמויערט אין שטאָדט. און מענשען רייסען זיך אָפּ פון די אַש און קוי־ לען פון זייערע הויזען און לויפען צו דער וואַנט. מען טרעט נעהענטער צו איהר צו. מען בעטאַפּט זי. מען בעטראַכט די לעכער. מען זוכט די בלוט־פלעקען. מען וויים נעמר, וואו זיי זיינען געווען. דאַרף מען עס נאָר וויסען און געדענקען? מען זהעט זיי דאָך נעמוי! אָט זיינען זיי די בלוט־פלעקען פון די הייליגע מארטירער. פאר־ סמאַליעט אַפּיסעל, אָבער נישט אויסגעבראַנט. אויך זיי זיינען געבליבען! די בלוט־ פלעקען, וועלכע האָבען דאָס פייער גלאָשען און די וואַנט באַשיצט...

איד און קריסט זיינען געשטאַנען פאַר דער וואַנט און האָבען זיך איבערנע׳צלם׳ט און זיינען ערנסט געוואָרען, אָבער אידישע אויגען האָבען געפלאַקערט. דאָס איז זייער וואונדער. זייער וואַנט איז געבליבען. דאָס פייער האָט נישט געקענט בייקומען זייער וואַנט. כּדי זי זאָל בליבען שטעהן — צו אייבּיגען אנדענק פון דעם אונשולדיג פאַר־ נאָסענעם אידישען בלוט.

אויך ווּלאַמ יאַנפאָלסקי האָט דערהערט פון דעם וואונדער און איז אַראָפּגע־
קומען עם אָנזוהן זיך. פון אַלע געביידעם אין דער הערשאַפט פון דעם פייער איז נע־
בליבען אַליין די מאַנאַסטיר־וואַנט. דאָס האָט ער זיך נעמוזט אָנזוהן. און ער איז
נעקומען און האָט זיך אָננעזוהען און איז געוועזען זעהר צופרידען. די דערמאָנונג
און וואַרנונג איז געבליבען נאַניץ. דער אנדענק פון דעם, אַז פוילען איז ווידער נע־
קומען צו איהר מאַכט. אָבער פאַר וואָס לייכטען אַזוי אידישע אויגען?

און פלוצלונג האָט ער דערפילט אַ ברען אויף זיין רוקען. ער האָט זיך האַסטיג
אומגעדרעהט. ער האָט דערקענט די מיידל מיט די ברענענדיגע אויגען. זי האָט אויף
איהם נעקוקט מיט איהרע פלאַמען. שטריינג און בייז, אָבער אויך ווי אַ טריאומפאַטאָרין,
ווי אַ זינערין. און ווידער די ציינער צוואַמענגעהאַקט, די ליפען פעסט צונויפגעפרעסט,
און די הענט טאַקע אין פויסטען. ער האָט זיך אָננעצונדען. די העזה פון אַ נישטוויר־
דיגער אידישקע! וואָס קוקט זי אזוי אויף איהם? ווי דערוועגט זי זיך?

ער האָט געמאַכט אַ באַוועגונג צו דער מיידל. שטריינג, כעס׳דיג. זי איז נע־
שטאַנען רוהיג און האָט איהר בליק נישט נעביטען. ווי זי וואָלט נעווארט אויף איהם.
ער איז שטעהן געבליבען און האַסטיג אומגעקוקט זיך אויף די אַרומינע אידען.

איהם איז מיט אַמאָל קלאָר געוואָרען. איצטער וויים ער, פאַרוואָס עס לייכטען
אַזוי די אידישע אויגען. דאָס איז זייער וואונדער. די וואַנט איז געבליבען צו פאַר־
אייבינען אַ פאַרבראכען, וואָס פוילען איז באַאַנגנען נענען זיי. די מיידל ברענט
איהם מיט די אויגען, וי אַ טריאומפאַטאָרין, וויל די וואַנט איז פוילענס אייבינע שאַנד.
פוילענס אייבינע שאַנד! אה! אויך די קריסטען, וועלכע דרעהען זיך דאָ אַרום, בא־
טראַכטען די וואַנט, קענטיג, אַלס אַ אידיש וואונדער. זיי נעהען אַרום אַזוי פאַרשעמט
צווישען די אידען. פארפלוכט! ער וועט זיי מוזען אויפקלערען, אַז דאָס איז אַ פוי־
ליש וואונדער. די וואַנט איז געבליבען אויף אָנצוואָנען אויף אייביג די גרויסקייט פון
פוילען, וועלכע איז נעקומען צו איהר מאַכט!

אָבער ער איז גלייך צוועקגעפאָהרען. ער האָט די בליקען פון דער מיידל נישט
נעקענט פארטראָגען און דאָס לייכטען פון די אידישע אויגען. און וועדליג זיין האַרץ
האָט אין איהם נעקאָכט, איז איהם דאָך אַן אונרוה באַפאַלען. די נייס וועגען דער

איבערגעבליבענער וואַנט האָט זיך שוין מסתמא פֿאַרשפּרייט איבער דער גאַנצער וועלט. די אידען האָבען זי געווים פֿאַרשפּרייט. אַלס זייער וואונדער. אַלס אַ צייכען פון זייער גאָט. נעראַטעוועט געוואָרען די וואַנט, צו וועלכער פינק־און־דרייסיג אידען זיינען צוגעשטעלט און דערשאָסען געוואָרען. די וואַנט איז שטעהן געבליבען אַלס אַנדענק פון אַ שווערען פֿאַרברעכען פון פוילענס בייזען וויללען צו מאַכט. דאָס האָבען געוואָגט דער מיידעלס פלאַמענאוינגען. דאָס האָבען אויך זיך נעטראָגען די נעזיכטער פון די איבריגע אידען. און אַזוי וועלען זיי עס פֿאַרשפּרייטען איבער דער גאַנצער וועלט. איבער דער גאַנצער וועלט... און זייערע זשורנאַליסטען שרייבען שוין מסתמא לאַנגע אַרטיקלען, און זייערע פעליעטאָניסטען וויצלען זיך איבער פוילענס פאַרברעכען, איבער פוילענס שאַנד.

אָה, די אידען!... זיי קענען קיינמאָל נישט אויפהויבען זיך איבער זיך אַליין. דאָס נעמיינע פֿאַראַזויטען־פאָלק! דאָס פאקטאָרלעך־פאָלק!

פוילענס פארברעכען! פוילענס שאַנד! פוילען האָט ג ע מ ו ז ט באַווייזען, אז זי איז נעקומען צו מאַכט. די אידעלעך קענען עס נישט באַגרייפען, און זיי שרייען, און זיי קוויטשען... פוי!...

וען ער איז נעקומען אַהיים, האָט ער זיך גענומען צום ווייַן. און שטאַרק. ער האָט נעוואָלט פאַרגעסען די וואַנט.

11

דאָך די מיידעלע מיט די פייער־אויגען, וועלכע האָט נישט געוואָלט וויינען, האָט לאַנג נעבראַנט דעם אַוועקפאָהרענדינען אָפיציר מיט אידרע פלאַמען. ביז ער איז פאַר־שוואונדען. דערנאָך האָט זי זיך צוגעשטעלט צו דער וואַנט און מיט הויכער שטימע געזונגען זיך צו די אידען:

„בריידער, ד י וואַנט האָט דעם פּאַן געזאָלט זיין אַן עדות פון פוילענס נייַ־נע־וואונגער מאַכט, אונז איז זי אַן עדות פון אַ בלוטינען אונרעכט. אָבער זי איז אונז נאָך עפּעס אַנדערס. זי איז אונז דער עדות פון אונזער מאַכטלאָזיגקייט, פון אונזער הפקר־צושטאַנד. דאָס וואונדער, וואָס איז געשעהען מיט דער וואַנט, וועט פאַראייבינגען דאָס אונרעכט. פאַראייבינגט אָבער אויך דעם צייכען פון אונזער מאַכטלאָזיגקייט. איהר שרייט און יאָמערט און קרעכצט, אום אויפצוטרייסלען דער וועלט׳ס נעוויסען נענען דעם בלוטינען אונרעכט. אָבער וואָס נעהט איהר טאָן, אום זיך אַליין אויפצוטרייסלען נע־נען אונזער הפקר־צושטאַנד און אונזער מאַכטלאָזיגקייט?“

זי איז אַנטשווינען נעוואָרען. אַרומנעקוקט זיך. נעוואַרט אויף אַן ענטפער.

אָבער יעמאָלט האָבען זיך די אידען דערמאָנט, אז זיי זיינען נשרפים. היימלאָז און ברויטלאָז. זיינען זיי זיך צולאָפען יעדער צו זיין אַש און קויל, צו זיין א י י נ ע נ ע ר נויט און זיין א י י נ ע נ ע ם פּעקעל צרות.

1921.

אייגער, וואָס האָט זיך געפונען.

וויל ער האָט געדאַרפט מאַכען אַ לעבען, האָט ער געשריעבען צווויי ערצעהלונגען אַ וואָך פאַר אַ טענליכער צייטונג און יעדען וויכטער צונעשטעלט איינעם פון די אידישע טעאַטערס איינע אָדער צווויי פיעסען.

ער איז נעווען אַ קינסטלער און איז נעווען טאַלאַנטפול. ווען ער האָט אָנגעהויבען איז ער נעווען אַ גרויסע האָפענונג. מען האָט זיך פיעל פאַרשפראָכען פון איהם. ער האָט אַריינגעבראַכט אין דער יונגער אידישער ליטעראטור זיין איינענע וועלט און זיין איינענעם קוק אויף וועלט און מענשען. און אויך זיין איינענע קונסט, אין שפראַך און פאָרם, ארויסצובריינגען און איבערצוגעבען, וואָס ער האָט נעזעהן און איבערגעלעבט. אָבער וויל ער האָט נעדאַרפט מאַכען אַ לעבען...

האָט ער קיין צייט נישט געהאַט אָפצושטעלען זיך, אָנצוכאַפען דעם אָטעם און צרומצוקוקען זיך צרום זיך. ער איז נעווארען טויב און בלינד צו די גרויסע נעשעהענישען פון דער צייט. און האָט ער זיך צוגעווענדט צו זיי, איז עס נעווען אויבענאויפיג, פאַרבייגעהענדיג, אפילו לעכערליך. ער האָט נישט געהאַט די מענליכקייט צו פערטיפען זיך, אויפצונעמען די ערשיינונג און איבערקאָכען זיי גוט און גרינדליך אין דער לאַבאָראַטאָריע פון זיין בעדייטענדען טאַלאַנט.

וואָס נאָך ערגער: די צייטונג און דאָס טעאַטער האָבען נישט נעוואָלט קיין פערטיפונגען. דער עולם, האָבען זיי נעטענ׳עט, וויל נישט קיין טיעפע פראָבלעמען, מאַכט זיך נישט אוים פון קונסט. קונסט און טיעפע פראָבלעמען זיינען איהם לאַנגווייליג, און ער וויל זיך אַמוזירען. דער עולם וויל נעקיצעלט ווערען. יא, נאָר פון אויבען, נאָר פון אויבען. אין דער טיף איז גוט דערטרינקען זיך.

האָט ער אויסגענוצט אַלע בענעבענסיפ פון זיין אייגענעם לעבען, הונגעריג אויפנעכאַפט די פערשיעדענע נעשעהענישען אין דעם לעבען פון זיינע פריינד און בעקאַנטע, פארוואַנדלט אין קורצע סקיצען און לאַנגע דראַמען יעדעם שטיקל אינטריגע, וועלכע ער האָט דורכנעלייענט אין די צייטונגען, אויסגעטריקענט זיך דעם מאַרך אין אויסטראַכטען מעשות אוף צוגעשטעלט פינקטליך יעדע וואָך צווויי קיצעלדיגע, אויבענאויפינע ערצעהלונגען און יעדע סעזאָן אינע אָדער צווויי אַמוזירענדע דראַמען. זייט יאָהרען און יאָהרען. וויל ער האָט נעדאַרפט אַ לעבען מאַכען.

אָבער טיף אין זיך איז ער אונרוהיג נעוועזען. ער איז נעוועזען עהרליך און איז נעוועזען אַ קינסטלער. ער האָט נעוואוסט, אַז ער טוט נישט ריכטיג. ער פער־שוועדט זיך אויף נישטינקייטען און אויבערפלעכליכקייטען און זינדיגט נענען זיך אַליין און נענען אַ כלל, וועלכען ער איז שולדיג די דערפילונג פון אַ האָפנונג. דאָס האַלטען פון אַ פאַרשפּרעך, און טיף אין האַרצען האָט ער זיך נעשעמט.

אַרום איהם האָט נעשטורמט, און ער איז נעשטאַנען אין מיטען און אונגעשטערט נעקיצעלט דעם עולם מיט די קלייניכסטע נישטינקייטען. און האָט ער אויפגעכאַפּט עפעס פון׳ם שטורם, איז דאָס שטענדיג נעוועזען עפעס אויף צו קיצלען און צו אַמוזירען — אין טאָן און פאָרם און אינהאַלט עטוואָס, וואָס זאָל נעפעלען וועלען דעם נרויסען עולם און אַפילו דער איינפאַכסטער „יענטע". וויל דאָס האָבען נעפאָדערט די צייט־טונג און דאָס טעאַטער: אויך דער איינפאַכסטער „יענטע"!

אָבט האָט ער זיך אַפילו נעפיהלט אומנליקליך. דאָס איז נעוועזען אין די מא־מענטען, וועו ער פלענט אויסנעפילט ווערען פון אַ טיעפער בענקענים נאָך אמת׳ען שא־פען, נאָך קינסטלעריש אויסלעבען זיך. ער האָט נעהאַט נרויסע פלענער, נאָך פון אַ מאָל. כמעט פון אָנהויב פון זיין ליטעראַרישער טעטינקייט. אָבער אי׳צטער האָט ער מורא נעהאַט אַ טראַכט צו טאָן וועגען זיי, און אויך קיין צייט נישט נעהאַט. אי׳ז ער פארטיג נעוואָרען מיט איין קלייגער ערצעהלונג, האָט ער זיך נלייך נעמוזט פערנע־מען מיט דער צווייטער, און צווישען איז ער אויסגעפילט נעוועזען מיט אויסטראַכטען און אויפשרייבען לאַנגע, אָוועג־אויספילענדינע פיעסען — און אַלץ האָט נעמוזט זיין אמוזירענדיג, קיצעלדיג, יענטיש.

איינמאל האָט ער געקראָנען אַ בריף, נעשריבען אויפ'ן פּאַפּיער פון אַ גע־ וויסער אמעריקאַנער נעזעלשאַפט, וועלכע גיט זיך אָב מיט שטודירען דעם קולטור־ צושטאַנד פון די פּערשידענע אימיגראַנטן־גרופּען. דער אויף דער שרייבמאַשינע אָבנעקלאַפּטער בריף איז געווען אונטערגעשריבען א י ר מ א ר י נ נ ע ל, און די אירמא רינגעל האָט פון אים פערלאַנגט אן אינטערוויו אין אַ פּראָגע בנוגע דער אידי־ שער ליטעראַטור. זי האָט אים געבעטן צו ענטפערן איהר שריפטליך אדער אברו־ פען זי אין א בעשטימטער שטונדע אין איהר אָפּיס.

ער האָט זי אָפּגערופען. ערסטענס, עס איז אים לייכטער נעזעזען ווי אנצו־ שרייבען א בריף, דער עיקר נאָך אן ענגלישען בריף. צווייטענס, האָט ער נעוואָלט הערען איהר שטימע. ער וועט דאַרפן זיצען מיט דער אירמא רינגעל א פערטל אָדער א האַלבע שטונדע, האָט ער נעוואָלט האָבען א בענריף כאָטש פון איהר שטימע.

די שטימע האָט אים נעקלונגען האַרט און נישט פריינדליך. די אונגעזעהענע אירמא אויף דער אַנדער זייט פון טעלעפאָן איז נעזעזען וואָרטקאַרג. איהרע איינצעלנע ווערטער האָט זי ארויסגערעדט שאַרף, קאַלט, אָבנעהאַקט. ער האָט זי נעפרעגט, ווי ער דאַרף זי טיטולירען: מיס אָדער מיסיס? „מיס," האָט עס ארויסגעברומט אויף דער אַנדער זייט, אייזינקאַלט, ווי א פערבאָט צו פלירטען. עס איז נעזעזן א קול אָהן א שמייכעל אין איהם.

ער האָט זיך עפעס נעשראָקען פאר איהר קומען. דאָס מוז עפעס זיין א בייזע אַלטע מויד. און זיכער א מיאוסע. א העסליכקייט. ער האָט זיך פערקרימט.

אָבער באַלד האָט זיין נעזיכט אויפגעלויכטען: ער האָט א טעמאַ פאר אן ער־ צעהלונג! ער האָט זיך נעכאַפּט צום שרייבענצייג, אויפגעשריבען מיט גרויסע אותיות מ י י ן א י נ ט ע ר ו י ו ע ר י ן; אונטערגעפירט אונטער די צוויי ווערטער א שוואַר־ צע ליניע און נענומען אריינאַרבייטען זיך אין דער ערצעהלונג.

אין דער אָבנערעדטער שעה איז ער נעזעסען ביי זיין שרייבטיש איבער דער דאָ־ זיגער ערצעהלונג. ער האָט שוין נעהאַט פאַרטיג דעם גאַנצען אריינפאָהר. איצטער האָט ער נעדאַרפט האָבען די איינצעלהייטען און די ענטוויקלונג. אָבער ער האָט שוין בעשריבען איהר אויסזעהן — דאָס אויסזעהן פון דער אַלטער, מיאוס'ער און בייזער

מויד מיט אַ קול אָהן אַ שמייכעל. ער איז נעוועזען נעשפּאַנט צו זעהן, צי ער האָט נעטראָפען.

ווען ער האָט זי דערזעהן, איז ער פּערנאפט נעוואָרען און ווי נעבליבען אָהן לשון.

פּאַר איהם איז נעשטאַנען א יונג מיידעל, אין אָנהויב פון די צוואַנציגער, און פון אַ פערכאַפענדיגער שיינהייט. עטוואָס אינער מיטעלוואוקס, שלאַנק, קרעפטיג, קורצע, אָבגעשאָרענע שאָקאָלאַדען־האָר, אַ לעבעדיק מאַט געזיכט, אין וועלכען יעדע ליניע, ווי יעדע ליניע פון איהר בוינינער נעשטאַלט, האָט נערעדט פון קראַפט, ענטשלאָסענהייט און גרויסער פאַרנעמקייט. און וואָס פאר אויגען! וואָס פאַר גרויסע, גרויע, דורכדרינגענדע אויגען! וויפיעל קלוגהייט איז נעלעגען אין זיי, וויפיעל אינטעליגענץ, און וויפיעל זעלבסט־בעוואוסטזיין.

און וויפיעל וויבליכער ריין! זי איז נעוועזען אָנגעטאָן זעהר אייגנאַרטיג, אָבער אַלץ האָט פון איהר אראָבגעזונגען, אַלץ אויף איהר האָט נעפּרעהט דאָס אויג מיט גרויסער רייהייט און צוכטיגקייט.

ער האָט נעמוזט נישט וויאַנדיג, וויי בננבה׳דיג, א פיהר טאָן דעם קאָפּ אין דער זייט פון דער אָנגעהויבענער ערצעהלונג און אויפנעלאַכט אין זיך. און דערנאָך וויי־דער אָננעקוקט די אירמאַ רינגעל, פערנאַפט, אָהן וועדטער, ווי אַ ביסען וואָלט איהם געבליבען שטעקען אין האַלז.

זי האָט זיך צוועקגעוצט, נישט דערוואַרטענדיג זיך, ביז ער וועט זי בעטען זיצען, ארויסגענומען פּאַפּיער און בליפּען און צוגעגרייט זיך צו שטעלען פּראַנען און צו פערשרייבען די ענטפערס. זי האָט זיכער בעמערקט, וואָס פאר אַן אייגדרוק זי האָט אויף איהם נעמאַכט, אָבער איהר געזיכט האָט עס נישט ארויסגעוויזען. זי האָט איהם אָננעקוקט קאַלט, גלייכגילטיג, אפילו אָהן העפליכקייט. זי איז דאָ נעוועסען, ווי אַן אונטערזוכונגס־ריכטער פאר דעם אָננעקלאָגטען. און מיט דעם טאָן פון אַן אונטער־זוכונגס־ריכטער האָט זי אויך אָנגעהויבען:

„איך האָב עטליכע פראַגען צו שטעלען. ווילט איהר מיר זאָגען..."

ער האָט זי אינערגעריסען:

„וואָס ווילט איהר פון מיר וויסען?"

זיין שטימע האָט נעקלונגען צוגויפגעפּרעסט פון אינערשטוונג. ער האָט אָבגע־הוסט און איז נעקומען אין גאַנצען צו זיך, אויפגעטריסעלט זיך.

און אראָבגעלאָזען דעם קאָפּ צום פּאַפּיער.

ער איז גענוועזען בלייך. נאָך א קלייגער פּאוזע האָט ער שטיל נעענטפערט:

איך וועל אייך יעצט נאָר ניט קאָגען זאָגען."

זי איז אויפגעשטאַנען און אוועקגענאַנגען: „גוד באַי!"

ער האָט קוים אָבגענטפערט.

ער איז נעווען נאָך צושמעטערט. נישט פון דעם, וואָס זי האָט נעזאָגט, נאָר וויל זי האָט עס נעזאָגט. די אָנקלאָגע איז איהם נישט ניי נעווען. זי איז איהם געלעגן אין די גליעדער. ער האָט נישט געלעבט אין טעות. די, וועלכע שרייבען פאַר'ן טאָג, האָבען קיין צוקונפט נישט און בויען נישט קיין צוקונפט, ווי די איינ־ טאָגיג זומערפויגעלעך, און מאָגען זיי ווי נאָך שיין זיין. און ער האָט אַפילו אויפ־ געהערט אין זיינע שריפטען שיין צו זיין. ער האָט זיך אַליין וויפיעל מאָל אָנגערופען מיט די ערנסטע נעמען און אויפגעמסען זיך אין בייזער זעלבסטקריטיק, אַריינגע־ שפייט זיך אין נעזיכט זיין נאַנצע ליטעראַרישע טעטינקייט. אָבער אַז די דאָזיגע הער־ ליכקייט זאָל עס זאָגען, אַז דאָס פראַכט־מויל זאָל ארויסברייגען די קריטיק, אַז די גרויסע בעצויבערענדיגע אויגען זאָלען אויפבליצען מיט כעס און פעראַכטונג...

ער האָט נערויכערט אַ פאַפיראָס נאָך אַ פאַפיראָס, ארומגענאַנגען איבער'ן צי־ מער, צונעזעצט זיך, וויידער אַרומגעגאַנגען. ער האָט זיך נישט געפונגען קיין אָרט. ווען זיין אויג איז געפאַלען אויף דער אָנגעהויבענער אַרבייט, האָט ער זי ווי זעלבסט־ פערשטענדליך צונויפגעדריקט און אַוועקגעוואָרפען אין פאַפיר־קאָרב.

באַלד איז ער עטלעכען פון זיין צימער, אָבער נישט צו געזעלשאַפט. ער האָט בלויז אַרומגעוואַנדערט איבער די גאַסען. מיט איהר געשטאַלט פאַר די אויגען, מיט איהר שטימע אין די אויערן. אויפ'ן רוקען האָט ער געפיהלט איהרע שמיץ.

די אבענדצייטונג אוף דאָם בוך, וועלכע ער האָט שפעטער נעלייענט, ווען ער איז נעקומען צוריק אַהיים אַ מידער און אויסגעמאַטערטער, האָבען איהם נישט צו־ שטרויט. צווישען די שורות האָט ער געזעהען און געהערט אירמאַ רינגעלן.

ער האָט נעהאַט אַן אונרוהיגע נערוועזע נאַכט, און אויף מאָרגען גאַנץ פריה האָט ער איהר אָנגעשריבען אַ בריעף, וועלכען ער האָט צוואַמענגעשטעלט אין דער שלאָפ־ לאָזינקייט. ער האָט זי נעבעטען, זי זאָל זיך מיט איהם טרעפען.

ער האָט זי נישט געוואָלט אויפרופען — ער האָט מורא געהאַט פאַר איהר קורצען אָבזאָג.

ער האָט איהר געשריבען — ער זאָל האָבען די רייצונג פון אונגעווויס־ הייט און וואַרטען אין אונגעדולד.

אָבער ער האָט דעם בריף אַוועקגעשיקט „ספּעשעל דעליווערי", כדי ער זאָל ניכער און זיכערער אָנקומען אין איהרע הענד.

זי האָט איהם גלייך נעענטפערט. און נישט אָפּגעוואַרט. ער האָט שיער נישט נעקוסט איהר בריף.

זיי האָבען זיך געטראָפען אין אַן אַפּטאַון קאָפע, און ער האָט איהר גלייך דערקלערט, אַז ער האָט איהר נישט נעבראַכט, וואָס איהר נעוועלשאַפט וויל פון איהם וויסען, נאָר ער וויל אויסגעפינען פון איהר וואָס זי וויים פון איהם.

בייַ טיי און סינאַרעט, רוהיג, נאַכלעסיג, זעלטען אָנקוקענדיג איהם, האָט זי איהם דערצעהלט, וואָס זי וויים פון איהם. בּיז אויף די לעצטע עטליכע יאָהר האָט זי געלייענט אַלץ, וואָס ער האָט נעשריעבען. אויך זי איז געוועזען איינע פון די ייִנגע לייִענהאָבער פון דער אידישער ליטעראַטור, וועלכע האָבען איהם נעהאַלטען פאַר אַ האָפנונג און אַ סך זיך פון איהם פערשפּראָכען. אָבער די לעצטע עטליכע יאָהר האָט זי איהם אויפגעהערט צו לייענען. זיין קונסט איז נעוואָרען אַ גאַסענפרוי.

ער האָט אויפגעשוידערט, וועז זי האָט עס אַרויסגעזאָגט. די אַנד, וועלכע האָט נעהאַלטען דאָס גלאָז טיי, האָט אַ ציטער גענאָמען. ער האָט נערוועז אַ לאַך נעמאָן און אַוועקגעשטעלט דאָס גלאָז.

זי האָט עס בעמערקט, אָבער אונברחמנות'דיג פּאָרטנעזעצט. זי וואָלט זיך נישט נעוואונדערט, וועז זי וואָלט נעפונען אין זיינע לעצטע ווערק אַ סך פּלאַניאַטען, נע'ננב'עטע און איבערנעניצעוועטע זאַכען פון אַנדערע אויטאָרען און אַנדערע שפּראַכען.

זי האָט איהם נעענטפערט קאַלט:

„דאָס האָב איך אייך נעוואָלט זאָגען. איבריגענס, נישט א'ך וויל פון אייך ווייסען, נאָר די נעוועלשאַפט, וועלכע בעשעפטיגט מיך."

ער האָט גראד נעקלערט, אַז ער וואָלט נעוואָלט, זי זאָל אַראָבנעמען דאָס הויטלע, כדי ער זאָל קאָנען זעהן איהר נאַנצען שטערן. אָבער איהרע ווערטער האָבען איהם עפּעס נענעבען אַ שאָקעל און אַוועקגעריסען פון דעם נעדאַנק. יעצט האָט ער נעוואָלט וויסען, וואָס האָט זי נעמיינט מיט דעם „איבריגענס".

„דאָס, וואָס איהר האָט נעהערט," האָט זי נעענטפערט הארט און פיינדליך. „די נ ע ז ע ל ש א פ ט וויל פון פון אייך וויסען אייער מיינונג וועגען דער צוקונפט פון דער אידישער ליטעראַטור דאָ אין לאַנד."

„אויב איהר אַליין זייט נישט פעראינטערעסירט אין דער פראַגע, וועט איהר בשום אופן נישט קאָנען ריכטיג איבערנעבען מיין ענטפער," האָט ער נעזאָגט.

אַן איראָנישער שמייכעל האָט אויפגעלויכטען אין איהרע גרויסע אויגען.

„ווער'ט אייך נעזאָגט, אַז אין בין נישט פּראַפעסיאָנעל פּראַפעסירט?""

„פאַר וואָס־זשע בעשטעהט איהר דוקא, אז די נעזעלשאַפט האָט אייך נעשיקט?"

„דאָס איז אויך אמת. איך בין אַן אנגעשטעלטע פון דער נעזעלשאַפט און נעה. וואוהין מען שיקט מיך."

„דאָס איז אָבער נישט דער נאַנצער אמת. איך פיהל עפעס אַנדערס, מעהר. וויל איהר עס מיר נישט זאָגען?"

ער האָט זי אָננעקוקט מיט איינעם פון זיינע „פסיכאָלאָגישע" בליקען, מיט וועלכע ער האָט נעוואָלט בעווייזען, אז ער איז דער קינסטלער־פסיכאָלאָג, וועלכער דרינגט דורך האַרץ און מוח פון זיין וויז־א־וי און פון וועלכען עס איז נישטאָ קיין בעהעלטעניס. אין איהרע אויגען האָט אויפגעבליצט עפעס פון כעס, און זי האָט ענטשלאָסען ארויסנערעדט נאָך א וויילע שווייגען:

„דער נאַנצער אמת איז — אז איך פערזענליך בין נישט פעראינטערעסירט אין אייער מיינונג און וואָלט נישט נעקומען אויסנעפינען זי, אויב אימיצער, וועלכער האלט זי פאר וויכטיג, וואָלט מיך נישט נעשיקט, און איך, אַלס אָננעשטעלטע, וואָלט נישט נעדאַרפט נעהן, וואוהין מען שיקט מיך."

זי האָט עס ארויסנערעדט, וויַ זי וואָלט איהם נעוואָלט בעליידיגען. איהר קול איז נעוועזען א בייטש, וועלכע האָט בייז דורכנעשניטען די לופט און נעלעגט זיך אויף איהם מיט האַרבע שמיץ, איהר פראַכט־מויל האָט אָננענומען א זעהר האַרטען, פיינדליכען אויסדרוק, דער בליק פון די גרויסע גרויע אויגען איז געוואָרען שווערד־שאַרף און פערעכטליך.

ער האָט נעפיהלט די בעליידיגונג, און עס האָט אין איהם געקאָכט. אָבער ער האָט דערוואַרט אָט דעם ענטפער, ער האָט אין פאראוים נעפיהלט יעדעם וואָרט. עס איז איהם נעוואָרען קלאָר, אז זי קען איהם, איז גוט בעקענט מיט זיין ליטעראַרישער טעטינקייט און האָט פאר איהם קיין שום אַכטונג נישט. נייַן, זי פערַאַכט איהם אפילו. ער האָט זיך נעפיהלט אויסגעפאַשטשט, דערנידעריגט. זיין גאַנצע אייגענליעבע איז אויפנערודערט נעוואָרען. זיין הויכע מיינונג וועגען זיין טאַלאַנט האָט זיך אויפגעשטעלט אין איהם, ווי אַן אויפגערייצטע וויַלדע חיה. זיינע אויגען האָבען אויפגעבליצט און אויפן צונג האָט זיך נעבעטען אַ שאַרף וואָרט. אָבער ער האָט דאָס וואָרט פערלאָרען, און דער אויגען־בליק איז שנעל פערשוואונדען. די הערליכע געשטאַלט אויף דעם דערבייַינען שטול האָט ארויסגעשלאָגען ביי איהם די וואַפען. און געשלאָגען און בעזיעגט האָט ער ארויסנערעדט:

„פאר וואָס?"

ער האָט נעוואוסט, וואָס זי וועט איהם ענטפערען. יעדעם וואָרט. אָבער ער האָט עס נעוואָלט הערען, שאַרף און שניידענדיג, מיט פעראַכטונג אין איהרע דורכנעמעדיגע אויגען און מיט שפאָט אין איהר שטאָלצער העררען־שטימע. און זי האָט איהם נעענטפערט, ווי ער האָט נעוואָלט — שאַרף און שניידענדיג, מיט פעראַכטונג אין די אויגען און מיט שפאָט אין דער שטימע:

„וויל אזוינע שריפטשטעלער וו׳ איהר האָבען אלײן קיין צוקונפט נישט און עס אַרט זיי נישט די צוקונפט פון זייער לימערַאטור. איהר האָט נאָר קיין לימערַאטור נישט, וועלכע איהר וואָלט נעוואָלט ענטוויקלען, בעריכערען. אייך אינטערעס׳ירט דאָס נאָר צע נישט, דער כלל, איהר...“

זי האָט נעוואָלט נאָך עפעס זאָגען, אָבער זי האָט זיך איבערגעריסען, מיט כעס־פונקען אין די אויגען, ארויסגערעדט:

„איהר וועט אַזוי גוט זיין זאָגען מיר, וואָס די געזעלשאַפט וויל וויסען.“

ער האָט אַ טראַכט געטאָן, אַז אַזוי האַרט און בייז רעדען קאָן נאָר אימיצער, וועמען ער איז זעהר נאָהענט געוועזען, ווער עס האָט ווירקליך וואָס פערלאָרען אין איהם. ער האָט זיך אָנגעשפּאַרט אָן וועגטעל פון שטול, אַיינגעקוקט זיך אין איהר מיט זיין „פסיכאָלאָגישען“ בליק און שטיל נעזאָגט, צעהלענדיג די וועדטער:

„איהר וויסט, איהר׳ט מיר אַ ליבען נעזאָגט — ענטשולדיגט! — עס איז נע־וועזען נישט אמת, וועג איהר האָט נעזאָגט, אַז איהר זייט געקומען צו מיר, וויל מען האָט אייך נעשיקט. איהר האָט שוין לאַנג נעזוכט די געלעגענהייט צו טרעפען זיך מיט מיר, כדי איהר זאָלט מיר קאנען דאָס אַלץ זאָגען, וואָס איהר האָט מיר אָנגערעדט היינט און עהרנעכטען.“

זי האָט דורכגעלאָזען צווישען די ציינער:

„מענליך, אַז דאָס איז אמת.“

און ער האָט געפרעגט וויך און צוּרט:

„פַּארוואָס נאָר „מענליך“? פַּארוואָס ווילט איהר נישט צוגעבען, אַז דאָס א׳ז אמת?“

אין דעם מאָמענט האָט זי אויף איהם רחמנות׳ נעקראָגען, און עס האָט זיך איהר געדאַכט, אַז זי איז נעוועזען אַביסעל שוין צו־שטרייענ. איהר בליק איז וויכער נע־וואָרען. ער האָט עס גלייך בעמערקט און צוּרעדט זיך, וויטער וויך און צוּרט.

ער האָט זיך נישט ענטשולדיגט פַּאר זיין אַרבייט. צו וואָס? ער וועט דאָך איהר נישט פערשפּרעכען, אַז ער וועט זי אויפהערען. ער האָט אויך נישט נעזוכט פַּאר זיך קיין ענטשולדיגונג. ער האָט נעוואוסט: די ענטשולדיגונג, וועלכע ער קאָן אָנגעבען, איז אויך די ענטשולדיגונג פון דער גאַסענפרוי, וועלכע ער פערַאכט ד אָך. אָבער ער האָט נעוואָלט, אַז זי זאָל וויסען, אַז ער האָט נאָרנישט נע׳נב׳עט, בייַ קיינעם נאָרנישט פערנומען, ער איז נישט אַראָבנעזונקען צו דער מדרגה פון אַ פּלאַניאטאָר. אַלײן, וואָס איז ארויסגעקומען פון אונטער זיין פּען, איז שטענדיג זיין אייגענם נעזוען. סיידען דאָ און דאָרטין אַ סצענע אין זיינער אַ פּיעסע, אַ טעאַטער־עפעקטעל. דאָס איז אַ קלײ־נינקייט. און ער האָט נעוואָלט זי זאָל וויסען, אַז זעהר אַ סך פון זיינע זאַכען פַּאר די לעצטע יאָהרען זיינען נאָר נישט שלעכט נעוועזען, און אַ סך זיינען אַפילו זעהר גוט נעוועזען, וועדליג עטליכע מעג ער צורעכענען צו זיינע בעסטע, וועלכע ער האָט נע־

שאפען אין די יאָהרען, ווען ער איז געווען די גרויסע האָפנונג. בלויז די טעאַטער־שטיק... אָבער אין זיי אויך — —

ער האָט זיך פערכאַפּט. ער האָט דערפיהלט, אַז ער מאַכט זיך נאָך בילינער אין איהרע אויגען. איהרע אויגען האָבען נעקראָגען אַזאַ געלאַנגוויילינטען, מידען אויסדרוק.

„ניין, איך רעד נישט דאָס!" האָט ער אויסגעשריען מיט גרויסען ליידען אין גע־זיכט, די האַנד צודריקענדיג צום שטערן.

אַ וויילע איז ער געוועסען שטום, און דערנאָך האָט ער אָנגעהויבען מיט שטאַרען בליק, קוקענדיג פאַרביי איהר:

„דער אמת איז... דער אמת איז..."

און ער האָט אָנגעהויבען אַרויסצולעגען דעם אמת וועגען זיך. מיט גרויסער אָפּע־הייט און אַ סך שאַרפער, ווי זי האָט נערעדט. דאָס איז געווען די בייזעסטע זעלבסטקריטיק. א גיפטיג אַריינשפייען זיך אַליין אין געזיכט. אָבער אַזוי רעדענדיג איז ער נעוואָרען דער בעסערער, דער גרויסער, דער, וועלכער האָט נעווינקט די גרויסע האָפנונגען. ער האָט זיך אַראָבגעלאָזען טיף אין זיין נשמה און אַרויפגעבראַכט פון דאָרטין זיינע בייזע־נישען. די זעהונגען, וועלכע ער האָט פערדונקעלט דורך דעם כלומרסטדיגען וויליען פון דער מאַסע. זיינע פּלענער, וועלכע ער האָט נישט אויסגע־פירט, וויי ער האָט נעדאַרפט מאַכען א לעבען. יעצט איז ער נעווען דער שאפער, דער אייגענער.

פּלוצלונג אין מיטען רעדען, ווען ער האָט געזוכט אַ פּאַסיג וואָרט, האָט ער בע־מערקט, אַז זי איז זעהר אויפגערעגט. איהרע באַקען זיינען נעווען שטאַרק פער־פּלאַמט, איהרע אויגען האָבען גענומען. מיט אַלע איהרע פיבערן איז זי נאָכגענאַ־נען זיינע נעדאַנקען, דורסטיג נעשלונגען זיינע ווערטער, מיט קלאַפענדיגען האַרץ אין וייט אויפגעפענטער נשמה.

ער האָט זיך איבערגעריסען און געמאַכט גרויסע אויגען.

„וי מערקווירדיג!"

4

און פֿלוצלונג איז איהם געווארן קלאָר: דאָס איז די פרוי, וועלכע נאָט האָט פֿאַר איהם בעשאַפֿען. דאָס איז די פייערזייל, וואָס ער האָט נעדאַרפט האָבן פֿאַר זיך זיין נאַנץ לעבן. וועז ער וואָלט זי געטראָפֿען אין אָנהויב פון זיין שריפטשטעלע־רישער טעטיגקייט, וואָלט ער זיכער נישט פערקראָכן אין דער בלאָטע, אין וועלכער ער נעפינט זיך איצטער. ער האָט פערבלאָנדושעט, וויל דאָס ליכט, וואָס נאָט האָט פֿאַר איהם בעשאַפֿען, האָט איהם נישט דערנרייכט אין דער ריכטינער צייט.

„פֿאַרוואָס זייט איהר פֿלוצלונג ענטשווינען נעווארן?" האָט זי איהם נעפרעגט. זי האָט זיך אַפֿילו נישט געפיהלט פערלעגען פֿאַר איהר אויפרעגונג. זי האָט נעוואָלט, ער זאָל וויטער אַווי רעדען. זי האָט געפיהלט בעפרייונג אין זיין רעדען.

ער האָט אַ וויילע געשווינען און דערנאָך לאַנגזאַם ארויסגערעדט:

„א מענש האָט זיך יעצט געפונען און דערוועהן זיין וועג ביי דעם ליכט, וואָס האָט איהם אויסגעפֿעהלט."

ער האָט אויסגעשטרעקט צו איהר די האַנד. זי האָט איהם דורכגענומען מיט די אויגען, און דערנאָך לאַנגזאַם אַרייַנגעלעגט איהר האַנד אין זיינער.

און דאָס איז, וואָס דער שריפטשטעלער נפתלי מענקין האָט נעטאָן, וועו ער האָט זיך געפונען אוו דערזעהן זייו וועג ביים ליכט, וואָס האָט איהם אויסגעפעהלט ביו אַהער:

ער האָט צוריסען די מאַנוסקריפטען, אויף וועלכע ער האָט געאַרבייט, אוו אַוועקגעשריעבען אין דער צייטוננ, פוו וועלכער ער האָט נעמאַכט אַ לעבען, אַז ער וועט מעהר איהר מיטאַרבייטער נישט זיין. ער וויל זיך אַביסעל אויסרוהען פוו שרייבען, האָט ער נעשריעבען, פערנעסען דעם כלומרסטדינגען נעשמאַק פוו דעם ליעבען פובליקום, בעפרייען זיך פוו דעם כלומרסטדינגען וויללען פוו דער מאַסע.

אוו אין דעם זעלבינען טאָג האָט ער אויפנעזוכט זיינעם אַ פריינד, אַ פארמאַן אין אַ שניידער שאפ, אוו אָהן פאָרדעם אַ פרעג נעטאָן איהם:

„וי לאַנג דאַרף נעמען צו ווערען אַן אפרייטאר ?" — —

1920.

אינהאלט

I

זייטע

ברוריה 9
די נסיונות פון ר׳ עקיבא 53
יוחנן כהן גדול 63
זרובבל 79

II

דער קארשון 103
די וואַנט 117
אייגער, וואָס האָט זיך געפונען 143